شڪايعن

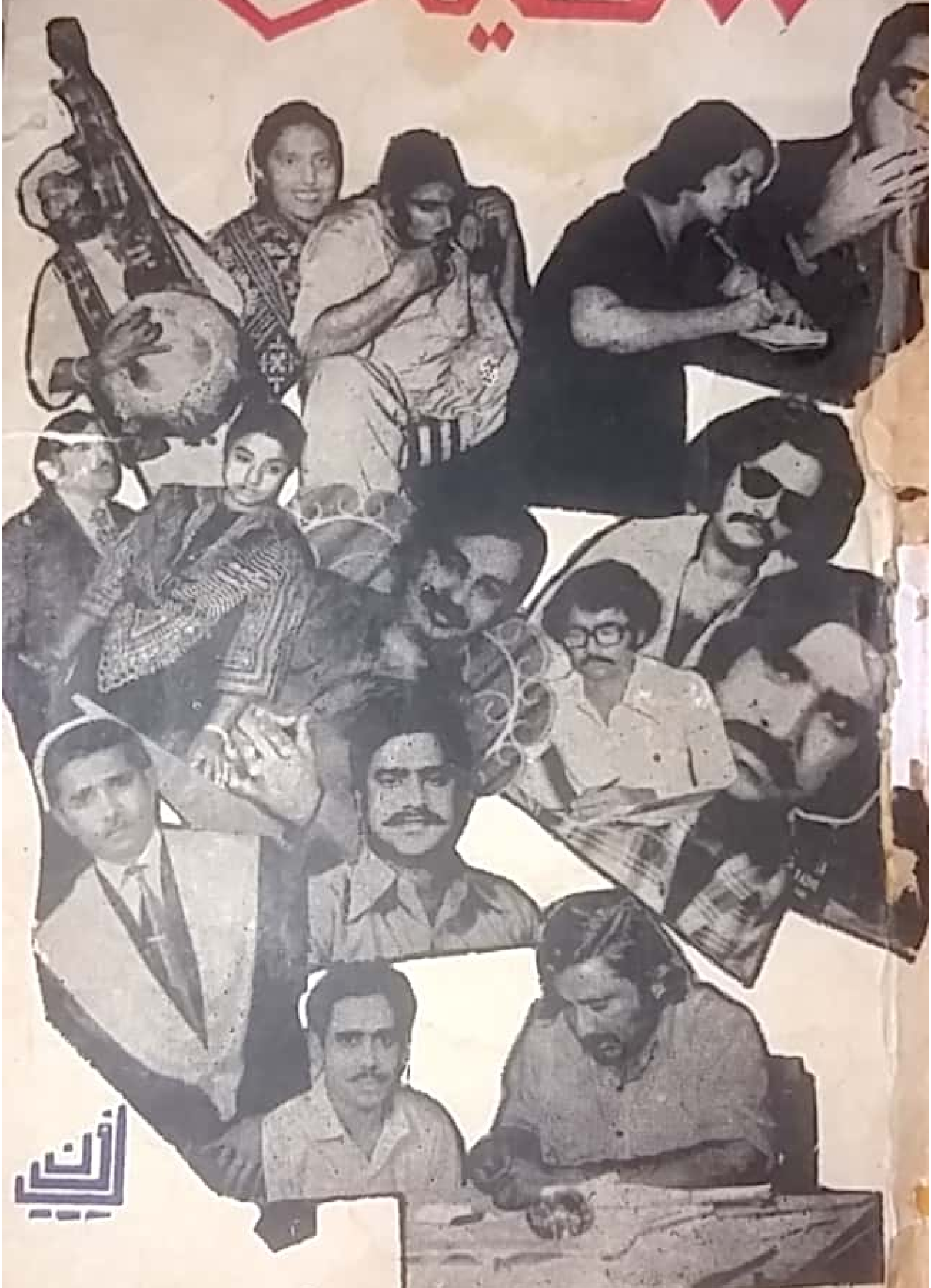

عبدالقادر جوڻيجو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

شڪليون

(مختلف شخصيتن جا خاڪا)

عبدالقادر جوڻيجو

نيو فيلڊس پبليڪيشنس
حيدرآباد، سنڌ
١٩٧٩ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ترتيب

۱- وڏيرو نسيم کرل ۹

۲- توهر جي ماکي آغا سليم ۲۰

۳- ڳڏي، خمرو ۽ خيرالنساء جعفري ۲٦

۴- نميره رزين ٥

۵- اسات سرفراز ٦

٦- حميد ٣

۷- ميان علي محمد چانڊيو ٢

۸- مانيٽو اوٽو ٤

۹- شوڪت شورو ۹۳

۱۰- علي فقير ۱۱۰

۱۱- مدد ۱۲۰

۱۲- ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو ۱۳۳

۱۳- مراد علي مرزا ۱۴۳

۱۴- تنوير جوڻيجي ۱٥۴

۱٥- ناز يٽو ۱٦۲

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

گذارش

اسانجي خواهش اها آهي ته 'نيو فيلڊس پبليڪيشنس' جي تحت اهڙا ڪتاب شايع ڪيا وڃن، جيڪي معياري به هجن ۽ انهن ۾ نواڻ به هجي. اسان شروع کان ئي مختلف موضوعن تي ڪتاب پيش ڪيا آهن ، هيءُ به 'عام روائتي' موضوع کان هٽيل ڪتاب آهي.

سنڌيءَ ۾ ، سنڌ ۾ (پارٽ جي خبر ڪانه اٿم) 'خاڪن' جو هيءُ پهريون مجموعو آهي، جنهن ۾ گهٽي پاڪي رکو ليکڪن تي خاڪا آهن. ڳالهه اها ڪانهي ته خاڪن جو بنياد وجهندڙ عبدالقادر جوڻيجو آهي ، پر جوڻيجو پهريون سنڌي ڪهاڻيڪار آهي، جنهنجي 'خاڪن' جو پورو مجموعو ڇپيو آهي. نه ته مختلف رسالن ۽ ڪتابي سلسلن ۾ مختلف ليکڪن ڪيترائي خاڪا لکيا آهن ، 'جليل نمبر'، 'نسيم نمبر'، 'گرامي نمبر'، 'ثميره نمبر' 'الطاف نمبر'، 'نارائڻ شيام'، 'لڪراج عزيز'، 'چندو لال جي سنگهاڻي' (پارٽ ۾ ڇپيل) نمبرن ۾ ڪيترن ئي ليکڪن انهن تي خاڪا مضمون جي سري سان لکيا آهن. خود ته ماهي 'مهراڻ' جي شخصيت نمبر ۾ بيشمار خاڪا مضمونن جي حيثيت ۾ ڇپيا آهن. سائين جي- ايم- سيد جو ڪتاب 'جنب گذاريم جن سين' به 'خاڪن' جو مجموعو آهي.

جيئن جوڻيجو سنڌي ڪهاڻيءَ ۾ پنهنجي الڳ حيثيت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

رکي ٿو، تيئن سندس خاڪا به ٻين جي لکيل خاڪن کان بلڪل الڳ ٿلڳ آهن، سندس ٻولي دل ۾ گهر ڪندڙ ۽ مثال ٺهڪندڙ هوندا آهن، جيڪي خاڪن ۾ پاڻ وڌيڪ وڻندڙ ۽ چٽا ٿي بيٺا آهن. خاڪن ۾ رڳو هڪڙي خامي نظر اچي ٿي ته گهڻي ڀاڱي جوٽيجي سيني کي، جن تي خاڪا لکيا اٿس، فرشتو ڪري ڏيکاريو آهي، حالانڪ خاڪي ۾ شخصيت جو فقط هڪڙو رخ نه ٻيو رخ به ڏيکاربو آهي، يا ڏيکارڻ گهرجي، البت Balance ضرور رکجي. عبدالقادر پاڻ اِها ڳالهه مڃي آهي ته هن شخصيت ۾ رڳو هڪڙو پاسو ڏنو آهي، ۽ انهيءَ تي لکيو اٿس.

آءٌ اِهو ضرور چوندس ته هنکي ٻئي پاسي به ڪجهه ڏسڻ، ڪجهه لکڻ گهربو هو، پر پوءِ به اهي خاڪا سنڌيءَ ۾ وڏي اهميت رکن ٿا.

— طارق اشرف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

مهاڳ

اڄڪلهه مُهاڳ لکڻ جا ٻه ٽي مروج طريقا آهن.

هڪڙو طريقو اهو آهي ته پهرئين 'خاڪي' جي فن جي تاريخ عيسوي ۽ هجري سنن مطابق بيان ڪجي، مڪليءَ جي ڪنهن قبر جي ڪتبي جي صحيح پڙهڻي ڏيئي، آنڪي دنيا جو شروعاتي خاڪو ثابت ڪجي. بعد ۾ وقت جي ڪاڏل انگريزي نقادن جون خاڪي جي باري ۾ بيان ڪيل تعريفون بيان ڪري، انهن مان ڪن کي 'پٿر تي ليکو' ۽ ڪن کي 'پاڻيءَ تي ليکو' اٿين ثابت ڪجي، جيئن پنهنجي اڪثيءَ کي 'هيري تي ليکو' سمجهيو وڃي. خاڪي جي آخر ۾ پنجاه سئو ڪتابن جي فهرست به ڏجي ته جيئن اڻپڙهيلن جي دنيا ۾ پنهنجو پاڻ کي 'پڙهيل' چورائي رعب ڄمائي سگهجي.

ٻيو طريقو اهو آهي ته بجاءِ 'خاڪي' جي فن کي ڇهڻ جي، چند پيٽنٽ جملا، ڪجهه سنڌي ادب ۾ بار بار ورجايل سٽون، ڪجهه هنديءَ ۽ انگريزيءَ جا ظاهري طور تي رعبدار لفظ (جيڪي لکڻ واري جي انٽلوڪچوئل هئڻ جا ثبوت پيش ڪري سگهن) لنبي اهڙي طرح لکجن جو مٿان کان هيٺ پڙهو يا هيٺان کان مٿي پڙهو ته به معنيٰ نه نڪري ۽ رڳو رعب وهي- موضوع سان ٻڌل هئڻ جي ڪا به ضرورت نه آهي، بلڪ هرڪو پڙهندڙ پنهنجي الڳ معنيٰ ڪڍي ته ڀلي ڪڍي. لکيل ڳالهه وڌيڪ فنڪارانه تڏهن ليکبي، جڏهن انکي هڪڙو 'صابق ناهڻ جا طريقا' سمجهي ۽ ٻيو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

انکي Existentialism جو ڪو لکل فلسفيانہ رخ سمجهي.
مونکي انهن ۾ بهي مروج نسخن کان ڏپ ٿو ٿئي.
چوتہ مونکي نہ 'پوڙهو ڪڪ' سڏائڻ جو شوق آهي ۽ نہ
'ڪالهوڪو ڇُـرو ڇورو' سڏائڻ جو. مونکي 'عبدالقادر
جوڻيجو' سڏائڻ جو شوق آهي، چوتہ آءٌ اهوئي آهيان.
مونکي ڪپڙن ۽ جوتن بدلائڻ جو شوق نہ آهي (ڇاڪاڻ
تہ اهترا ڏوڪڙ نہ آهن.) البت اهو ضرور شوق اٿم تہ افسانا لکي
لکي ڪڪ ٿيس، تڏهين ناول لکڻ شروع ڪيم. جڏهين
ناول لکي لکي ڪڪ ٿيس تڏهين ڊراما لکڻ شروع ڪيم.
ڊرما لکي لکي ڪڪ ٿيو آهيان تڏهين هي خاڪا لکيا اٿم.
جڏهين انهن مان ڪڪ ٿيندس تڏهين شايد سوشالاجيءَ
جـي ڪنهن موضوع تي ريسرچ ڪندس. انهي صنفن ۾
'ڊراما' تہ يا عمر ڇڏي ڪونہ سگهندس، جو انهيءَ شئي
جا ڏوڪڙ مان ٿا ۽ آءٌ سخت لالچي ماڻهو آهيان، ڇاڪاڻ
تہ هڪ 'ديوي' قبضي ۾ اٿم ۽ انهيءَ ديويءَ ۾ ٻار منهنجي
هنج ۾ اچلائي ڇڏيا آهن.
جڏهين خاڪا لکڻ جو ارادو ڪيم ۽ ڇڻن ڇڳن کان صلاح
سڳولي ۾ ورتم تہ پتو پيو تہ جيترا منهن اوترئيون ڳالهيون.
ڪن يارن جو خيال هو تہ جيئن ۾ سوسائٽي هلي تي تهڻ
آءٌ لکان يعني ٻـزرگن ۽ سـنئرن لاءِ عزت ۽ احترام جو
جذبو ۽ هڪ جهڏن ۽ ننڍن لاءِ مشفقانہ محبت. ڪن يارن
جو وري اهو خيال هو تہ جيڪو خراب ماڻهو آهي انهيءَ
کي خراب ڪري لک جيڪو سٺو ماڻهو آهي ان لاءِ سٺو

Scanned with CamScanner

لک ۽ سندن نظر ۾ خراب اهو هو جنهنکي هو پاڻ خراب سمجهندا هجن يا ڪين اهو ماڻهو خراب سمجهندو هجي ۽ اهڙيءَ طرح سٺا به ماڻهو اهي آهن جنکي هو پاڻ سٺو سمجهندا هجن. ڪن ٻارن وري ’غيرجانبداري‘ سان لکڻ جي صلاح ڏني ۽ انهيءَ ’غيرجانبداريءَ‘ جي معنيٰ اڄ تائين سمجهي نه سگهيو آهيان، غيرجانبدار ته صرف پٿر ٿيندا آهن.

بهرحال اهي سڀ صلاحون هڪڙي ڪن مان ٻڌي ٻئي مان ڪڍي ڇڏيم. هاڻ ته ڪنهن کان صلاح وٺڻ به مونکي ٺلهي شوبازي لڳندي آهي، ته اهو مڙيئي پاڻکي شريف ۽ سٺريل ماڻهو سڏائڻ جو شوق آهي.

صلاحن کي ڇڏي پنهنجي موڊ کي ورتم- بابا جيئن اندر جو راجا چوي تيئن ڪر، تنهنکري خارجي تحفظ تعصب ڇڏي اندر ” (اندرنه) جي راجا جو چيو ورتم. ڪو ماڻهو لکڻ وقت وٺيو ٿي ته انکي يقيناً فرشتو ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪيم ٿي (مرضيءَ جي خلاف ڇو لکان؟) ۽ ڪڏهين وري موڊ خراب هو ماڻهو وٺندو هو ته پوءِ پل صراط تي هلڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم. ڏک هنيو اٿم ته ڏکي هنيو اٿم جي واڪاڻ ڪئي اٿمانس ته آها به ڏکي ڪئي اٿم. هاڻ ٻين جي اندر جو راجا جيئن چوي تيئن پڙهن، تيئن تنقيد ڪن. منهنجي طرفان نڪته چينيءَ جي به فل اجازت آهي.

اڳتي نه اهو هوندو هو ته وٺي وٺي ڪا ڪهاڻي لکبي هئي ته ماٺ ماٺ ۾ ڪنهن رسالي کي ڏيئي ڇڏبي هئي. پر هن ڀيري مونکي ڪُٺيءَ ڪنيو سو دوستن تي پنهنجي لئه رکڻ

لاءِ طارق اشرف اڳيان ٗدب ڏيئي ويهي رهيس ته ”آءٌ روزا
هڪ خاڪو لکي سگهان ٿو.“
”ته پوءِ مونکي ڏيندو وڃ ته ڪتاب ڇپيون.“
”بلڪل ڏيندس.“
”اعلان ڪري ڇڏيان ڪتابن ۾؟“
ڳالهه ڪـي ڪجهه سيريس ٿيندي ڏٺم ۽ پنهنجي پڻاڻ
جي زور تي جو ڳڏو وانگر لپ ڏيئي دڙي تي ويهي رهيو.
ته لهن مونلاءِ ۾ ڏکيو تي ويو ۽ ’ها!‘ ڪري ويٺس. جيتوڻيڪ
اها ۾ خبر هيم تـه جن ڇڏي پوت ڇڏي طارق نـه ڇڏي.
ڪهڻيئي نتائج، ٗڪن ٗ لکايم پر طارق لٺ ڪٺي منهنجي
پويان ڪاهي پيو. هڪڙو هجان ته پوري پوان هت ته هن
همراهه باقاعدي پنهنجا ايجنٽ (سرفراز راجڙ، مانيٺو اوڏو ۽
مدد) مقرر ڪري ڇڏيا. ڪهڻيئي ڪوشش ڪيم تـه لومڙ
وانگر همراهن ڪي پنجَ منهن ۾ ڏيئي ٻاڻ نڪري وڃان پر
نيٺ اهو ڏينهن ۾ ڏسڻو هوم، جيڪو ڏٺم. طارق فوٽ
ڪري باقاعدي ڌمڪي ڏني تہ، ”مسٽرا مونسان اها ٽر ٽر
نہ هلندي. آءٌ نذر بلوچ نہ آهيان، جيڪو توکي معاف ڪري
ڇڏي. آءٌ اهڙو بيڙو ڪندو سانءِ جو .... پهرين تہ چوان
ٿو ڊاڪٽر الانا صاحب کي ته ڪهڙا نالائق ماڻهو پنهنجي
اداري ۾ رکيا آهن. وغيره وغيره.“
سو ٻارو هي ۽ ڪتاب سونڪان ڳن پوائنٽ تي لکايو ويو
آهي. انهن کو لکي تـه ڏيکاري! (وري پتاڪ هلڻو
نو قاسان.)

Scanned with CamScanner

ڪتاب ۾ لکڻ نہ لکڻ جو فيصلو تہ طارق جي هٿ ۾ هو پر ڪهڙن همراهن تي ڪيئن لکان؟ اهو فيصلو منهنجي هٿ ۾ هو. پنهنجي انهيءَ پاور کي مون ڇڱيءَ طرح استعمال ڪيو آهي.

منهنجا ڪي تہ ايترا 'ويجها' هئا جو مٿن لکندي قلم ڏڪڻ لڳو، انهيءَ ڪري انهن کي اڃا ئي ڇڏيم ۽ لکي نہ سگهيس. ڪي ايترا محترم هئا جن جي شخصيت ڪارونيار وانگر ڇڙهي تي آئي ۽ مونکي ڪجهہ بہ ذهن ۾ نٿي آيو تنهنڪري اهڙا دوست ڇونڊيم جيڪي منهنجا پيارا بہ آهن ۽ محترم بہ آهن پر مونٽي ڇانيل نہ آهن ۽ نہ آءٌ هنن تي ڇانيل آهيان. نہ هو مونلاءِ بادل آهن، نہ آءٌ هنن لاءِ بادل آهيان.

هن ڪتاب ۾ ڪي خاڪا اڌورا آهن، هڪڙو آغا سليم جو، ٻيو نسيم کرل جو ۽ ٽيو خيرالنساء جعفريءَ جو، انهن کي ڪڏهين سڄو ڪندس آها خبر تہ ڪانہ اٿم پر ڪندس ضرور وقت جو وعدو ان ڪري نٿو ڪريان جو اڳي ئي وعدو ڪري ڇڱا ڍاڪون کولي ڪاڍا اٿم.

مهاڳ جي آخر ۾ ڪن ماڻهن جي شڪريہ ادائي بہ ڪبي آهي. سا مونکي بہ ڪرڻي آهي.

آءٌ ٿورائتو آهيان گلشن ۽ آئشہ (منهنجون ننڍڙيون ڌيئون) جو، جن مونکي ڪتاب لکڻ ۾ اها مدد ڪئي جڏهين بہ لکڻ تي ويٺس تہ ٽپ ڏيئي منهنجيءَ هنج ۾ اچي ويهيون ٿي ۽ منهنجي هٿ مان پين ڦري اڳيان پيل ڪاغذن تي خاڪن ناهڻ ۾ مدد ڪيائون ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

آءٌ ٿورائتو آهيان نجمہ (منهنجي زال) جو، جنهن لکڻ وقت پين ڦري ڇڏي، هٿ پرڏنو ٿي ۽ لوڻ مرچ جا اگهہ ٿي ٻڌايائين.
آءٌ ٿورائتو آهيان علي محمد چانڱ جو، جنهن عين ان وقت ٿي اچي ڪڙو ڪڙڪايو جڏهين آءٌ خاڪو لکڻ ويٺو هوندس.
آءٌ ٿورائتو آهيان علي نواز ڀٽي جو جنهن منهنجو خاڪن ٿي لڳائي خراب ٿيندڙ وقت کي سجايو ڪرڻ لاءِ ڪار ۾ کڻي حيدرآباد جون گهٽيون ٿي ڏيکاريون ۽ سنيمائن جا پوسٽر ٿي پڙهايا ۽ ناني جمن (سنڌ يونيورسٽيءَ جو هڪ ملازم دوست) جون ست سريون ٿي ٻڌرايون.
آءٌ ٿورائتو آهيان بلبل ڪورواهيءَ، قسم حيدر، عابد مظهر، علي بخش منّي ۽ ميرخان جت جو، جن منهنجو تمام گهڻو وقت خراب ڪيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

وڏيرو نسيم کرل

هيءَ انهيءَ وقت جي ڳالهه آهي جڏهين اسانجا ڪَٽَ ڦريا پيا هئا. جاڳ ۾ گهٽ، ننڊ ۾ گهڻو هلندا هئاسين. ڪچڙي گنونچ جهڙي ڪچڙي عمر هئي، خوابن ۾ سائو ڪچُ پريل هو. ڇپرن جي هيٺان اکين جي ديوارن تي جوانُ جماڻ سهڻن مهاندن جون تصويرون ٽنگيل هونديون هيون ۽ دل جي ديوارن جي پُورن جو ڏونهون Abstract art وانگر ڇانيل هوندو هو، اها خبر ڪانه پوندي هئي ته ٻئي وک ڪٿي ٿي پوي ۽ پهرين وک ڪٿي هئي، انڌا ٿي هلندا هئاسون.

پڙهڻ جا نوان نوان شونق گنونچ ڪري نڪتا هئا، نيون دليون لڳل هيون. ڪو ڪتاب رسالو ور چڙهندو هوسون ته ڦاٽي جند ڇڏائيندو هو، جهڙو تهڙو وائڙو شونق ڪونه هو. انهن ڏينهن ۾ سنڌي ادب جي ماءُ ’ابراهيم جويي‘ جي پارڪو هٿن مان سنوارجي سينگارجي نڪرندڙ رسالو ’مهراڻ‘ سنڌ هٿن مان ڇڏائجي روح رڪي ويو هو. ’روح رهاڻ‘ اچا پيٽ ۾ سٽون مهني ۾ هئي، آڪي آ، سنڌس جنم ٿيڻ وارو هو. مرحوم حفيظ، شيخ اياز، جمال ابڙو ۽ رباني آپ سان پيا ڳالهيون ڪندا هئا. ادب جي پڙ ۾ مڙسن جي لانگ ٻيهي لڳندي هئي، چوڌاري ٻلهي ٻلهي پئي پوندي هئي. ان وقت فقط ’نئين زندگي‘ اهڙو رسالو هو، جنهن ۾ ايڪڙ ٻيڪڙ ڪا پلي ڪهاڻي، ڪو پلو شعر ڇپجندو هو ته ان کي پڙهي اسان خوشبوئن جي ڪڪرن ۾ وڙهجي ويندا هئاسين.

انهن ڏينهن ۾ پهريون ڀيرو نسيم جي ڪهاڻي (عنوان ياد نه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

انهن) پڙهيم، نه رکيو نالو زنانو ڏنم، پر ڪهاڻيءَ جي لکڻي
به زناني ٿي ڏني. ان ڪري پڙهڻ سان ڀورين ست سائين
عشق تي ويو ۽ اکين جي ديوار تي نئون اڻ چاتل، اڻ سڃاتل
منڊل منڊل مهاندو تري آيو ۽ سائين شادي ڪرڻ جي خواهش
پوري زور شور سان دل ۾ ايري آئي. مونکي ڪئين فلمون
۽ بادشاهن جون آکاڻيون ياد اچي ويون، جن ۾ نامڪن
ممڪن ٿيندي دير ڪونه ڪندو هو، ڪئين هٺ جون
ڪهاڻيون جوڙيم جن جي Climax نسيم سان شادي هئي،
سڄو ذهن ڪهاڻي تي ويو. اسانکي ڪنهن پڌايو به ته اها
ڪا ميس نه آهي، پر مستر آهي، پر اسانکي ڪٿي ٿو اعتبار
اچي، سندس ڪهاڻيون ئي زنانيون هيون، هلڪيون هلڪيون،
مٺيون مٺيون، خوشبودار جهڙو گلن جو ڇهاءُ.
پر سائين، الله ڏاڍو آهي، بندي جي من ۾ هڪڙي الله جي
من ۾ پي، تڏي نه جو روح رهاڻ جو جشن. مونکي به تي
ڪٿي ڪٿي ۽ وڃان ٿو جشن ۾ ۽ ڏسان ٿو نسيم ڪرل ڪي
ته منهنجيون هٿيون هيٺ ۽ مٿيون مٿي رهجي ويون، ذري
گهٽ رڙ نڪتي هئي. منهنجو ته ڏيهه (ديهم) ڏڪي ويو.
ننڍپڻ جي مصيبتن کي ٽارڻ لاءِ ياد ڪيل سڀ دعائون ياد
اچي ويم، ڪو وقت ته ڪيس ڏڪ ڏڪ ڏسندو رهيس، ”منهنجا
مولي پناهه ڏج هن بلا کان....“ منهنجي خوابن جا شيشا نسيم
جي ڏنوس لتن هيٺان اچي پور پور تي ويا. ٺڪر نه گڏيو
ٺڪر کي. پوءِ ائين پرپٺ الله ڪارڻ دل جي دڙ تي
لڳي، عشق کان توبهه ڪئي سين. گيسي ڪئي سين، ڪنن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ني هٿ رکيا هئن.

ان ڏي ۽ دل ڏاريندڙ ملاقات کي ان کانپوءِ ڪي سال گذري ويا، نسيم جي ڪهاڻين مان زنانيون نزاڪتون نڪري ويون، جهڙو مڙس پاڻ ڳرو آهي، اهڙيون ڳريون ڳريون، سچائي ۽ جي سخت پٿرن سان ڀريل ڪهاڻيون لکڻ لڳو. سنڌس فن آهستي آهستي وک وک ۾ ڏيئي اوچاين تي چڙهڻ لڳو.

اڄڪلهه سنڌس مٿي چاڙهي آپ سان ۽ همٿين چاڙهي زمين سان لڳل آهي. ساڻس منهنجي ٻي ملاقات ٻه ڏاڍي دلچسپ ٿي. ٻه ادائي مهينا کن ٿيا هوندا جو آءٌ ڪنهن ڪم سانگي ڪراچي ۾ ويل هوس، مشتاق شورو مونسان گڏ هو، مشتاق ڪا ڪهاڻي لکي هئي، جيڪا تاج بلوچ کي 'سوجهري' لاءِ ڏيڻي ڪئي هئي، سو ٻئي ڄڻا گڏجي سوجهري جي آفيس ۾ وياسين ته ڇا ٿا ڏسون نسيم هڪڙي ڪرسي ۽ تي قبضو ڪريو، سڄي آفيس کي ڏڪايو ڏاڍي رعب سان ويٺو آهي ۽ تاج کي ست سريون ٻيو ٻڌائي ڇڻ سڄي بلڊنگ سنڌس هجي ۽ ٻيا سڀ سنڌس نوڪر هجن. اسان ڊرڻ سان ڏڪي وياسين. ٻئي مڙس پاڏا، جي هلندي ٿا اٽڪن ته ڪير ڇڏائين، آءٌ ته دب جهلي وڃان، پر مشتاق ويچاري کي ته ڇڄڻ ڪانسواءِ ٻي ڪا واهه ڪانه هئي، ادائي هڏيون ته آهن، مشتاق جي جسم ۾.

مشتاق ڪهاڻي ڪڍي تاج اڳيان رکي ته نسيم هڪدم ڪهاڻي ٻنهين جي هٿن مان جهٽ هٽي ڦري ورتي ۽ زور زور سان اکيون ڇنڀيندي چيائين، "هي ڇا آهي؟ ڇا آهي؟"

"ڪهاڻي آهي." مشتاق چونچٽ ڪيو ۽ تاج ڪهاڻي ورتڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

لاءِ هٿ وڌايو.

”ڪهاڻيءَ جا پئسا هٿ رک روڪڙا، ڇٽ ڦريا اٿئي؟“

”پر ڪهاڻي ته ڏي.“ تاج چيو.

”ڪهاڻي ڀهاڻي مونوٽ ڪونهي، هٿ پئسا رک نه ته مونکان پيو ٻچڙو نه ڏسندين.“

تاج گهٽي آنا ڪاني ڪٽي، هيڏانهن هوڏانهن نتاياڻين، جنڊ چڏي، پوت چڏي نسيم نه چڏي، هونئن به تاج ماشاءالله وهڙو لڳو پيو آهي، پروچ به آهي، گهڻ ڳالهاڙو به آهي، نسيم سان ڏاڍو هجائتو به آهي، پر سائين نسيم جهڙي بلا سان منهن يا هٿ اٽڪائي ڪير ٿو پوري پئي. نيٺ پورا پنجاه رپيا مشتاق کي مليا، تڏهن تاج جي به جان ڇٽي ته مشتاق ۾ به ساه پيو. بعد ۾ نسيم اديب جي معاوضي جي حق تي اڌ ڪلاڪ ليڪچر ڏنو. مون اهو محسوس ڪيو ته نسيم حق جي ڳالهه تي متو ڦاڙائيندي به ڪونه گسندو، پر ڪنهن کي تي ڪٽي جيڪو نسيم جو متو ڦاڙي! پري کان ڪو سروڻو اپلائي هئيس ته بي ڳالهه آهي.

نسيم سان ٽيئن ملاقات ’سهڻيءَ‘ جي آفيس ۾ ٿي. مونکي نسيم تي مضمون لکڻ جو ارادو هو سوچيم ته طارق کان وٺي پڇان ته ڪجهه وقت هجي ته آءُ به به تي اڪر رهڙي شهيدن جي قطار ۾ شامل ٿي وڃان. اسانکي ويٺي کي اڃا ٿورو وقت مس گذريو هوندو ته نسيم اچي ڌڪو ڪيو. ايندي سان صوفي تي ويهي هٿي پير جتين سوڌا ڪٽي سامهون پيل ننڍڙي ٽيبل تي رکيائين. ڪجهه چرڙات ٿيا پوءِ الائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٽيبل مان نڪتا يا طارق جي روح مان ڀا ڦنهين مان، سا ته خبر ڪانه پيم، پر ٽيبل ۽ طارق جي حالت خراب ٿي وئي. هڪڙو ته طارق مسڪين ماڻهو پنجاه سٺو جي چٽي ڀي پيس، ماڪوڙي لاءِ ٿڪ جو ڏني ڪوڙ. ٻيو وري طارق جي طبيعت اهڙي آهي جو ٻرائو هٿ پنهنجي ڪلهي تي ڪونه سهي ۽ ڪو ماڻهو سندس دادلي ٽيبل تي هاٿين جي پيرن جهڙا پير جتين سوڌا رکي ويهي ته ڀانيون ٿا ته سندس دل مان ڇا ورندو هوندو. ڪجهه وقت ويهي آءٌ ته هليو آيس، پر پوءِ ان نسيم الاڻي ڪيتري دير طارق جي ڇاتيءَ تي مڱ ڏريا هوندا. الله بچائي نسيم کان.

مڙس ۽ گهوڙي جي پرک هڪڙيءَ ئي نگاه جي گهوري آهي، پهرئين تڪ ۾ سڃاڻو ٿيو وڃن. مون ته نسيم سان ٿي ملاقاتون ڪيون آهن.

نسيم جتي قد بت جو وڏو آهي، ڪهاڻيڪار وڏو آهي، اتي زميندار به وڏو آهي. جهتوڻيڪ پاڻ پڙهيل ڪڙهيل، رُليل گهميل، ڏٺيل نڪيل وڏيرو آهي. راڄن جا راڄ، ڪتابن جا ڪتاب اکين مان ڪڍيا اٿس، پر پنهنجي اندر ۾ ويٺل نج جٽ ڳوٺاڻي وڏيري کي نه لڪايو اٿس، جهڙو اندران آهي، اهڙو ٻاهران ڏيکاءُ ڏيندو، ته ڇٽو ماڻهو نه آهي. پڙهيل ۽ مهذب ٽائيپ ماڻهن وانگر ڊپلوميسي ۽ ٻين اهڙين حرامپائين مان ڪونه ڄاڻي، جن جي اندر ۾ ته لنڊ ٻون ٻيون وٽ ڪاٺيند ٻون، پر ٻاهران منهن تي اهڙو رُڪ ٻڌندا، جڻ سامهين جا مڱا پٽ هجن، دليپ ڪمار

جي ڪيتي آهي، جو ساڻن ايڪٽنگ ۾ پڇي. نسيم انهيءَ
قسم جي ماڻهن کان قطعي مختلف آهي، بلڪ متضاد آهي.
جيڪا ڳالهہ دل تان ٽڙي منهن ۾ آيس، سا پڙ تي ڦهڪائيندي
ڪونہ گسندو، ڪو يار ڪاوڙجي پئي تہ پلي ست پچائي
وڃي ڪائي، نسيم جون جيڪن آلوڙيون سوڻائون ڪاهراٽيول
هجنس تہ وڃي ڪاهرائي، پر نسيم سچ چوڻ کان ڪونہ
مڙندو. نسيم خالي پيلي، ڦِڪو ڦِڪو، لوڻ مرچ کان آجو
سچ ڪونہ چوي، سچ سان گار ۾ پوندي جي بہ رڻ پيئي
پوندس. وڏيرو ماڻهو آهي، پنهنجيءَ لئہ وارو آهي،
ڪنهنجي گهران ڪونہ ٿو ڪائي، اسان وانگر پرائو بزگير
ڪونهي، جيڪو چپ ـبيو ويٺو هجي يا ڪنهنجي ڪا
غرض ڪڍي.

هيءَ دُنياداري آهي، هڪڙي جو هئي ۾ ڪم پوي ٿو،
ڏک سُک ۾ هڪ ٻئي وٽ ڊوڙي وڃڻو پوي ٿو، هڪ
ٻئي سان ڪُلهو وَهڻو ٿو پوي، پر پڙ تي وَهي وڃڻ
اڄڪلهہ ڏاڍو ڏکيو آهي، ڇا آهي جو اڄڪلهہ ماڻهن جو
ڦِرڪو ڦڙي ويو آهي، ماڻهن کي لالچون، خود غرضيون
۽ مانار ڪائي وئي آهي. هڻ هٿان لڳي پيئي آهي، هرڪو
پنهنجيءَ ۾ پورو آهي. هرڀرو ڪو ڪنهن ڏانهن ڌيان ڪونہ
ٿو ڏئي، پر نسيم اهڙو ماڻهو آهي جيڪو پڙ تي ڪم ايندو
آهي، جيڪا بہ وٽائنس پڇندي سا ڪندو، ڏُڪندو وهندو،
نسيم ان لحاظ کان بلڪل ڪلاسيڪل سنڌي آهي. اهو
مڙس ڪهڙو، جيڪو وقت تي ڪم نہ اچي. نسيم ڪڙهہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ني ڪير پيارڻ وارو ميهار آهي.
ٻيٺا ماڻهو اهڙا ٿيندا آهن، جو سدائين وَتيا ستيا پيا هلندا آهن، ڪٿي ويٺا ته ٻت ڪري اهڙو سڱ جهليندا ڄڻ پٿر هجن. ڇڪَ ايندين ته ٻڪدم ڏاڍيءَ نزاڪت سان رومال کيسي مان ڪڍي منهن تي رکي هلڪو ڇڇٽ ڪندا، ذر ذر پيا ڪپڙا ڇنڊيندا ۽ پنهنجو پاڻ ڏانهن پيا نهاريندا ته ڪٿي ڪا ڪنڊ پاسو خراب ته ڪونه ٿيو ٿئي، ڪريز ته خراب ڪانه ٿي! ڳالهڻ وقت جاندار لفظن جي بدران تهذيب ۽ ايٽيڪيٽ جي اين ڏاڍن کان سڪيل ريڊي ميڊ بي جان لفظن کان ڪم وٺندا، سندن ڳالهين ۾ روح گهٽ ۽ Style وڌيڪ هوندي آهي. پر نسيم انهن وانگر پتلي نه آهي، ڳالهائيندي، اٿندي ويهندي جيئري ماڻهوءَ جو ڏيکاءُ ڏيندو، سندس ڳالهين ۾ بناوت بدران روح آهي.
نسيم، بقول ڪرشن چندر جي: ’بصر نه آهي، جنهنجي هڪ ڪل لاهه ته ٻي ڪل هوندي، ٻي ڪل لاهبي ته ٽين ايندي‘ مطلب ته مٿس ڪلون تي ڪلون هوندو، ڪلَ هيٺان ڪلَ پيو ڪجهه به نظر نه ايندو. نسيم ته بلڪل بيضو آهي، هڪڙي ٺونگي سان منجهانئس سفيدي ۽ پيلاڻ نڪري ايندي.
نسيم ڪي، نسيم سندس ڪهاڻين ڪيو آهي نه ته سنڌ ۾ هين ڪنڊ کان هُن ڪنڊ تائين وڏيري وڏيري جي ذات پيئي آهي، ٻتڪي جي وَرَ جو ڇيهه ئي ڪونهي.
سنڌ جي ادبي تاريخ ۾ جيڪي به سٺي ۾ سٺيون ڪهاڻيون

Scanned with CamScanner

لکيون ويون آهن، انهن ۾ گهڻو حصو نسيم کرل جو آه
آهي پانيان ٿو ته ڪوبه پارکو ان ڳالهه کان انڪار ڪ
ڪندو. هيءَ همراهه پنهن وانگر هڪدم وڏو ٽپ ڏئي چو
تي ڪونه چڙهيو آهي، ٻر وک وک ۾ ڏيئي، پنهنجي محن
لاڳيتي لوچ پوچ ۽ سوچ سان پنهنجيءَ موجوده حيثي
تائين پهتو آهي. جيڪي چمندي چام هوندا آهن، سي م
۾ به چام هوندا آهن،دير ٿي ڪانه ٿيندي اٿن، هيڏانهن اُ
هوڏانهن لتا، الا الا خير صلا. مطالعو پورو، مشاهدو پور
۽ مرُس به پورو يعني قبر جي حوالي. نسيم جو فن رچيل
پڪل ۽ رسدار ۽ چوٽيءَ تي پهتل آهي. پال ٽڪرَ ج
پٽڪل نه آهي پر مُڊي تي ڪڍيل آهي. سندس فن ج
ڪابه ڪِنڊ پاسو لاٿون يا گسٽل ڪونهي. آٿت ۾ هڪڙ
ڳنڍ به هيڏانهن هوڏانهن ٿيل نه هوندي. پلاٽ، ڪردار
لفظن جي چونڊ، Climax، مڪالما، جزئيات، مطلب ن
ڪهاڻيءَ کي جن به شين جي ضرورت هوندي آهي، انه
مان ڪنهنجو به ڪو هڪڙو حصو به وانڙو نه هوندو آه
انڪري ته شوڪت شوري لکيو آهي ته: 'نسيم ج
ڪهاڻين مان ڪو هڪڙو لفظ يا هڪڙو جملو ڪڍي ڇڏج
ته سڄي ڪهاڻي ختم ٿي ويندي' ته ان ڳالهه ۾ ڪوبه شڪ
نه آهي، سندس ڪهاڻي بلڪل اهڙي ايڪي وانگر آه
جنهن مان ذرو به ڪڍجهي يا وڌائجهي ته سڄي ڪهاڻي ٻ
ٻرزا ٿي ويندي. جيئن سندس بدن ماس سان ڳتيل آهي
تيئن سندس ڪهاڻي في ذرن سان ڳتيل آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جيئن آغا سليم پاڻ جهڙيون خوبصورت ڪهاڻيون لکندو آهي، مشتاق شورو پاڻ جهڙيون منجهيل ڪهاڻيون لکندو آهي يا شمشيرالحيدري پاڻ جهڙا جاندار شعر لکندو آهي، تيئن ڪرل پاڻ جهڙيون ڳريون، رعبدار سچيون ڪهاڻيون لکندو آهي. جهڙي نموني ڪرل جهڙو ٺلهو ۽ مضبوط ماڻهو پوري زور سان ڪنهن آپري ۽ سنگدل ماڻهوءَ مٿان ڪري پوي ۽ هٿ پير هلائڻ جي باوجود به پري هٽي نه سگهي، تيئن سندس ڪهاڻي به روح مٿان ڪري پوندي آهي، طاقت لڳائڻ جي باوجود پري نه هٽندي آهي، ڏينهن جا ڏينهن پيڙا جو احساس رهندو آهي، اهو ئي سبب آهي جو نسيم جي ڪهاڻي وسارڻي وسري.

اردوءَ جي مشهور نقاد پروفيسر ممتاز حسن ڪنهن هنڌ لکيو آهي ته: 'سچ کي وڏائي، انکي وڏيک روشنيون بخشي پيش ڪرڻ کي ڪلا چئبو آهي' در حقيقت ڪلا سچ جو تيز ۽ روشن روپ آهي. ڪهاڻيءَ ۾ سچ-يءَ پڇي زندگيءَ جي اٿاهه مان ڪو تڪر ڪٽي فن ۾ ويڙهي پڙهندڙ اڳيان پيش ڪبو آهي ته جيئن پڙهندڙ ان مان ڪجهه رنگ جهٽي پنهنجي اندر جي رنگن ۾ ملائي ڇڏي. زندگي جيتري اندر آهي اوتري ٻاهر به آهي ۽ نسيم زندگيءَ جي پنهين نه ٽٽندڙ حصن جو وڏو عڪاس آهي. هو ڳوٺاڻي زندگيءَ جي نس نس ۽ پور پور کان واقف آهي. سندس نگاهه جا تيز ڪرتا زندگيءَ جي سخت پٿر کي ٽڪي عجيب سچايون ڳولي لهندا آهن ۽ هو انهن عجيب سچاين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

کي پوريءَ پوريءَ ايمانداري ۽ رُعب سان ڪهاڻيءَ ۾
پيش ڪندو آهي. سندس نگاهه سطحي نه آهي، جيڪا
متان متان ترڪي وڃي پٽ تي ڪرندي آهي ۽ ...
مٿيون جرڪو جهٽي وٺندي آهي.

نسيم وٽ ٿلهو سچ نه آهي پر جامع به ڏاڍو آهي، جيڪو
سڄيءَ سنڌ کي پني وانگر ويڙهي وٺندو آهي. اهو ئي
سبب آهي جو پاڻ جيتوڻيڪ سنڌ جي سيرانديءَ کان وٺي
آهي ۽ آءٌ پيراندين وٽ، پر سندس ڪهاڻين 'ڀرين مراد'
'ڪافر' 'چوٿيون در' ۽ 'گذريل واردات' جا ڪردار
انهن جو اُٿڻ، ويهڻ، ڳالهائڻ، واقعن جي اُٿت وغيره اهڙيون
آهن، جو اهي ڪهاڻيون مونکي پنهنجي تَرَ جون ڪهاڻيون
لڳنديون آهن. اٿين محسوس ٿيندو اٿم ته اهي ڪهاڻيون
نسيم نه، پر مامي رمونءَ لکيون آهن، جيڪو هِن تر جي
عام زندگيءَ جي نس نس کان واقف آهي، رکو 'مان'
ڪڏي 'آءٌ' هٿڻ جي دير آهي.

جذباتي طور تي مونکي آغا سليم جون ڪهاڻيون تمام
گهڻيون وڻنديون آهن. اهو ئي ڪهاڻيڪار آهي، جنهن کي
به ڪي پيرا پڙهڻ تي دل چوندي آهي، ان ڪري منهنجي
ذهن ۾ اها ڳالهه ويهي رهي ته ڪهاڻي نثر ۾ چيل شعر
آهي ۽ گهڻن پارکن جي به اها راءِ آهي. پر 'ڪرل' جي ڪهاڻي
پڙهڻ ڪانپوءِ اهو احساس ٿيندو آهي ته ڪهاڻي هرويرو شعر
نه آهي. سندس ڪهاڻين ۾ شعريت نه آهي، سندس ڪنهن
به ڪهاڻيءَ کي منڙو گيت نٿا چئي سگهون، بلڪ حقيقت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

جو جانبدار ۽ سخت روپ چوندا سون. نسيم، ڪهاڻيڪار شاعر نه آهي، پر ڏاڍو سخت قسم جو پرپور ڪهاڻيڪار آهي، نگاهن ۾ سچائيءَ جو ظلم پريل اٿس. وقتي وقتي ڪائنس ڊپ به ڏاڍو ٿيندو آهي، سندس جسّو ڏسي نه، پر ڪهاڻيون پڙهي، ڇو ته هو انسان جي ڪمزورين کي منٽن ۾ گهڻتر مان جهلي وٺندو آهي، 'گذريل واردات' ان جو ڀڪڙو مثال آهي.

نسيم پنهنجي هڪ مضمون ۾ امر کي 'جليل' بدران 'ذليل' چئي ڇڏيو، تيئن آءٌ کيس 'ڪرل' بدران 'ڪريل' چوندس، ڇو جو چئن ڇڳن جي وچ ۾ ويهي ڪين مٽون تي سچ ڦهڪائي ڏئي ته اهو 'ڪريل' نه ٿيو ته ٻيو ڇا ٿيو؟

Scanned with CamScanner

ٽوهر جي ماکي آغا سليم

آغا سليم تي لکڻ لاءِ منهنجي ذهن ۾ جهڪا ڀيرين ڳالهيون آئي، سا اها ته شروع ڪيئن لفظن سان ڪريان. منهنجي ذهن تي ڀيريان جيڪي لفظ چهٽي پيا، سي هئا 'سامعين حضرات'. اهي لفظ ٻڌڻ سان اهو سوال ته ضرور اٿندو ته موں جهڙي ان گهڙيءَ گوناڻي ڪاٺ وٺ اهڙا چوغي بردار لفظ ڪٿا آيا ته، سائين منهنجا، اهو ڪارنامو به آغا سليم جو آهي، جيڪو مونکي ريڊيءَ لاءِ لکڻ جو چوندو رهندو آهي ۽ آءٌ لکندو رهندو آهيان ۽ ريڊئي جي هر لکڻيءَ ۾ ڀيريان لفظ 'سامعين حضرات' ضرور استعمال ڪرڻا پوندا آهن.

سو، سامعين حضرات، سوچيان ٿو ته منهنجي ڀيرين ڀيرين نئون چاڻ سڃاڻ ڪڏهن، ڪٿي ۽ ڪهڙين حالتن ۾ ٿي؟ ۽ آغا غريب جي ڪڏهن ڦٿي؟ ۽ ان سوچ جو ڦري ڪهري اهو نتيجو ٿو نڪري ته ڪنهن ذهين ۽ ڪلاڪار قسم جي ماڻهوءَ سان هر ملاقات نئين ملاقات آهي. آغا سان ٿيندڙ هر ملاقات ۾ سندس ٽوهر جي ماکيءَ جهڙي شخصيت جو ڪونه ڪو نئون پهلو نظر آيو اٿم. ۽ ائين به آهي ته سندس شخصيت جا اهڙا پهلو به گهڻا هوندا. جن تي آءٌ هڪڙو اکر به ڳالهائي نه سگهندس. ماڻهو جڏهن پنهنجو پاڻ جو چڱيءَ طرح واقف نه هوندو آهي ته ٻئي لاءِ چو هار هڻي.

آغا سليم جيتوڻيڪ شڪارپور جو وينل آهي، پر پوءِ به

ڪيس شڪارپوري چوندي هيڪ ٿيندي اٿم. تي سگهي ٿو ته ڪي اهڙا ماڻهو به هجن، جيڪي پنهنجيءَ پر ۾ پاڻ کي سچار سمجهي آغا کي شڪارپوري چوندا هجن. خير اها ته هر ڪنهنجي نيت.

مونکي اها به خبر آهي ته آغا، مدد خان جي پوين مان آهي، پر ريڊيو پاڪستان جي سندس آفيس ۾ ۽ ريڊيو جي آسپاس اهڙين جڳهين تي، جتي رات جو برسات وسڻ جي بدران تارا وسندا آهن ۽ اندر جو اڱڻ جهرمر جهرمر تارن جي ڦڙين سان پرجي ويندو آهي، انهن هنڌن تي آغا سان ٿيندڙ ملاقاتن ۾ ڪيس ڪڏهن به مدد خان جو پونير ڪونه محسوس ڪيم. مون ته سندس آفيس جي ڪمري ۾ هميشه مٺيءَ مٺيءَ محبت ۽ خلوص جي گرمي محسوس ڪئي آهي. ها البت سندس لکڻين پڙهڻ ڪانپوءِ تاريخ جو اهو ڪجهه ضرور نظر اچي ٿو ته هڪڙيءَ پيڙهيءَ جون رت ۾ ٻڏل تلوارون ٻيءَ پيڙهيءَ ۾ تکن مٺن لفظن ۽ تشبيهن جو روپ جهلي بيهنديون آهن. پر پوءِ به پنهنجيءَ تي اچن ته اهي تلوارون ٿي رهنديون آهن. بت کي وڍ ڏين نه ڏين، پر اندر جا اڏ ڪڍندي دير ڪونه ڪن.

آغا جي لفظن جو زباني وڍ، لکڻيءَ کان به تکو آهي، سو به تڏهن جڏهن شيخ غلام حسين اڳيان ويٺل هجيس. آءٌ جيڪڏهن ڀاڳو ڀان هجان ته، ڪر يڪدم اهو شعر چوان ته:

’سر تنهنجو غلام حسين ڇڏيان ڪنن سان ڪائي‘

تاريخ تہ ايتري گهٽي ڪانہ پڙهي اٿم، پر اها خبر اٿم تہ مدد خان تر تي حملو ڪونہ ڪيو هو. ڇو تہ جي مدد خان حملو ڪري ها تہ آغا سليم کي تر ڏانهن وڃڻ جي ضرورت نہ پوي ها.

سائين، ڪرڻي خدا جي تي يا تر جي چانهن جي قسمت ڦٽي - سو آغا سليم پنهنجن هٿيارن پنهوارن غلام حسين شيخ ۽ سنڌ الاجيءَ جي يونٽ سميت تر علائقي جو رخ ڪيو. همراهہ سنيرڏو هو، سو غلام حسين جي ڪلچر پروپئگنڊا تي سنيري ويهي رهيو. جيڪڏهن ڪيس اها خبر هجي ها تہ غلام حسين ڪيس مانيءَ ۾ بہ سنڌ س چوائيءَ: ڪلچر ڪارائيندو تہ ڪر 'غوشت' کائڻ وارو آغا ڪڏهن بہ چيڙن جي هوڙ تي ڪونہ ڪري ها، پر هاءِ ڙي قسمت!

مونکي بہ آغا جو حڪم (عرض ڪرڻ جي عادت ڪونہ اٿس.) مليو تہ بنا دير جي ميرپور خاص ۾ حاضر ٿيان. ميرپور مان وٺ وٺان ڪري چڙهياسين تر جي. هڪڙي مڪڙ مار ڪاٽي جي خوشبودار گاڏي تہ هٽ ڪئميسين، پر گاڏي اڃا تي پٿون مس اڪري ڏ. آغا جي ربهو رڙ لڳي پيئي هجي، ”جهل بابا جهل، ٽڪجي پيو آهيان.“ ۽ پوءِ جڏهن گاڏي جهليسين تي ۽ آغا کي ننڍن ڪٽولڙن تي ليٽڻ جي ورزس ڪندي، تڏا ساهہ پريندي ڏنوسين تي، نہ سمجهيوسين تي تہ هيلي همراهہ برابر ٽڪجي پيو آهي، پر جڏهن رڙيون ڪري، چانهان گهرائي، هٿي هانهون ڪنجي چانهن تي چڙهيو ڏسي ويو، تڏهن سمڏوسين تي تہ آغا مدد

Scanned with CamScanner

خان وارن مان آهي، تڪڙ جا رکو ڀھانا آهن ۽ جڏهن
ڇانهان ڪاٺي انهن کي ٽر جو ٻيئر ٿي ڇپائين، تڏهن اهو
پتو ٿي پيو ته آغا ڪهاڻيڪار آهي ۽ جڏهن سڀ ڇانهان
پاڻ ڪاٺي، گهٽڻ ڇانهن ڪاٺڻ جو الزام غلام حسين تي ٿي
ڏريائين، تڏهن اها پڪ ٿيي ٿهي ته آغا شڪارپور جو
ويٺل آهي.
اسان ته ڪيس هيءَ شئي ٿي سنڌو يا هوءَ شئي ٿي سمڊو،
پر جتي به جيپ بيٺي ٿي، ته اني ٽرين ڪيس پوليس جو ڪو
عملدار ٿي سمڊو، ڇهه فوٽي، ڳاڙهيءَ بلا کي ٻيو ڇا
سمجهندا. پر جڏهن نزاڪت ڀرئي مٺي شڪارپوري لهجي
۾ ڳالهايائين ٿي، تڏهن ڪيس ’ٻن ٽن‘ ڇانهن جي جاءِ تي
’ٻرهون‘ ٿي مليون.
آغا کي مهمان سمجهي گهٽي ڪوشش ڪئيسين ته ڪيس
ڪابه تڪليف نه اچي، پر سنڌس هڪڙو مسئلو اسان کان
حل ٿي نه سگهيو، اهو هو ڪٽ جو. ٽر ۾ ايڏيون ڏکيون
ڪٽون ڪٽان آٿيون، جيڪي ’ڪٽون‘ نه ’ڪٽان‘ هجن.
اهو هڪڙو سنگت جو اڻ لکيو دستور هوندو آهي ته
چوياريءَ ۾ ڪڏهن ’الف‘ جي هلندي آهي ته ڪڏهن
’ب‘ جي، پر آغا جي سنگت ۾ الف ب ته ڇا پر پورا
لشڪر (ان ڪري آغا لشڪرن سان سنگت نه رکندو
آهي.) هجن ته به مرضي آغا جي هلندي، ڇو ته آغا جو
ٻھريون حرف الف آهي. الف اڳيان ۽ ٻي ڪٿ خلق ٻوہان.
هوندن به ڳالهائڻ تي ايندو آهي، ته ٻئي کي ’الف‘ ڪندي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪونہ گسندو. آغا ٽاڪٽون ڪاٽ آهي، مُڙندو ڪونہ، پر پڇي پوندو. پوءِ اها دوستن جي مرضي آهي تہ بہ ٽڪر ڪنس يا نہ ٽڪر. ۽ آغا جڏهن ٽڪر ٽڪر ٽيندو آهي تڏهن سڄو سور پنهنجي قلم مان ڪڍندو آهي. جتي قلم جي پُڄت نہ هوندي آهي، اتي زبان کي روهڙ ۽ تي لائي تکو ڪندو آهي، شل نہ پر مان ڪو منيس ٽ ڪيندي دير ڪونہ ڪندو، پوءِ اهو ڇو نہ ڪٿي اقبال جتوئي هجي.

انهن ارڪانن جي ڪري آغا کي هر وقت ڪنهن نہ ڪنهن سنگتيءَ ساٿيءَ جي ضرورت هوندي آهي، جنهنکي هو لفظن جون چونگون ڏيئي پنهنجو اندر ٺاري سگهي. سندس اهڙن يارن ۾ ڪئپسٽن سگريٽ کي اهم مقام حاصل آهي. جيڪو اندر ٺارڻ سان گڏو گڏ اندر ساڙيندو بہ اٿس.

سگريٽ کي ڏسڻيءَ ۽ وڇڻ‌ءَ آگر ۾ ڏاڍيءَ نزاڪت سان ڦاسائي، پکهہ پکيءَ وانگر ڪڇي مٿي ڪٿي، دونهين کي پاڻيءَ وانگر هيٺ لاهيندو ويندو آهي، تہ جيئن دونهن ڇلگيءَ طرح ڦڦڙن کي وڻي سگهي. اهو ان ڪري ڪندو آهي تہ جهڙن دوستن کي اهو ٻڌائي سگهي تہ سگرٽن کيس بيمار ڪري وڌو آهي. ظاهر آهي تہ سگريٽ ڪنگهائيندو نہ اٿس. نہ رکو سگريٽ، پر غلام حسين شيخ بہ جڏهن پنهنجيءَ تي ايندو آهي تہ ڪنگهائي وجهندو اٿس.

عام طور تي مرد جي ذات عورت کي صرف ’عورت‘ سمجهي ان ڏانهن نهاربندي آهي. ۽ ان جي دل ۾ عورت لاءِ صرف هڪ خانو هوندو آهي. پر آغا جي دل ان معاملي ۾ خانائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي. آغا جي دل جي اوطاق ۾ عورتن لاءِ ڪٿين ڪوچ ڪرسيون رکيل آهن. هيءَ ٻانهن ٻڪل ڪرسي اديبہ ٻيءَ لاءِ آهي، هيءَ ڪوچ ٻاچائي وڏيءَ لاءِ آهي. هت صرف محبوبہ ويهي سگهي ٿي. ان معاملي ۾ آغا صفا رڄ گهوٽاٽو آهي، پنهنجائيءَ ۾ تہ ڪک بہ ڪونہ سهندو، پر سنگت بہ ست ڪوهہ ٽپي رکندو. ياري بہ شڪل سان ڪونہ رکي پر 'عقل' سان پيچ ڳنڍيندي دير ڪونہ ڪندو، پوءِ شڪل تي ڀلي ٻارهان وڳا پيا هجن. 'عقل' کي ڏسي ڏند ٽڙي پوندا اٿس، پر شڪل ڏانهن نهاري 'شڪل' کان ڏند ٽيڙايو وڃي. ٿلهيءَ شڪل کي ٽارڻ جي بہ ڪوشش ۾ هوندو تہ جيئن ٻين وٽس ويٺلن جي روزيءَ تي لت ڏيئي سگهي.

اديب وڙهڻ وقت صرف لفظن جون ڪهاڙيون ٻڇي سگهندا آهن. جهيڙي جهٽي ۾ ٻانهن ڪان وڌيڪ زبان کي عزت جو شرف بخشين. ٻانهون ڪنجي وڙهڻ لاءِ تيار ٿي وڃڻ جو صالح ڏنڊو آغا جاني ۽ ٻيو شمس الدين عرساڻي.

پاڙي تي ٻهرو ڏيڻ جي ماڻٿاڻي عادت بہ آغا ۾ آهي. شل نہ رات جو دير سان گهر ڏانهن موٽندي پاڙي ۾ ڪنهن گهر جي اڳيان ڪنهن ماڻهوءَ يا گاڏيءَ کي شڪي حالت ۾ ڏسي. اصل ٽوٽڻ ڪندو وڃي پڇندو ۽ هيڪاهيڪي ڪري پوءِ گهر ڏانهن موٽندو. ان هوندي بہ آغا اجا زنده سلامت آهي ۽ دعا ڪريو تہ زنده سلامت رهي.

هونئن بہ آغا کي دعا ٿي ڏيئي سگهجي ٿي، صلاح تہ هو ڪنهن جي ڪونہ مڃيندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

گڏي، خيرو ۽ خيرالنساء جعفري

گڏي، خيرو ۽ خيرالنساء جعفري ـ هڪڙو ماڻهو، هڪڙو روپ، ٽي نالا جنهنکي جهڙي ڏسڻ ۾ آئي، انهيءَ کئي اهڙو نالو رکيو هوندس. اک اک جو ڦير آهي، سوچ سوچ جو تفاوت آهي نه ته، خيرالنساء آهي ته هڪڙيئي روپ رنگ جي مالڪ. وقت جي نزاڪت کي اک ۾ رکي پنهنجو روپ ڪونه بدلائي. جهڙي پرپٺ هوندي اهڙي منهن تي. منهن تي جيڪڏهن شير خدا جو سڏائي ته پوءِ گدڙن وارا ڪم ڪونه ڪندي. انڪري 'مڙس ماڻهو' هئڻ جي باوجود پنهنجو پاڻکي 'شيردي بچي' چورائڻ جي ڪوشش ڪانه ڪئي اٿس، جيتوڻيڪ انهن رسمن جو ڪاروبار ادب جي دنيا ۾ چوٽ تي چڙهيل آهي. بقول هڪ دوست جي ته جنهن وچولي طبقي مان خيرو ڪنهيءَ وانگر ڦٽي نڪتي آهي، اتي masks سان مارڪيٽ ڀريا پيا آهن، جيڪو ڪپيئي سو منهن تي چاڙهي، جيئن ڪپيئي تيئن هل.

ننڍپڻ لاءِ سندس نالو 'گڏي' رکڻ وارو ڪو مستقبل جو نجومي ٿو نظر اچي. معاملو ڪيترو به ڌيان طلب هجي، معاملي ۾ ڦاٿل ماڻهو ڪيترا به ويڄها هوندس، پر سندس منهن تي اهڙي ته معصوميت سادگي ۽ لاتعلقي ڇانيل هوندي آهي، جو ڪيس بي اختيار گڏي چوڻ تي دل چوندي آهي، پوءِ چوڻ واري جي عمر ڇا به هجي. چوڻ وارو چاهي ست سالن جو ٻار هجي يا ويهن سالن جو پوڙهو. مونکي ته شڪ آهي ته سياڻ جيڪو اولاد ٿيندس، اهو به ڪيس 'امان' جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٻدران ’گـُڏي‘ نہ ڇڏي ونيس. قد بت ۾ ڪپڙن ۾ بہ گـُڏي لڳندي آهي. ڪنهن ڳالهہ ۾ به ڪمي نہ شادي وقت جڏهن ڪيس سنواري سينگاري سندس سهيلين سـَهرا ۾ ڳايا ته، انهـڪي پنهنجو ننڍپڻ ياد اچي ويو ۽ جڏهين هو گـُڏيون پرڻائينديون هيون. هونئن تہ هرڪا عورت شادي ٽيڻ وقت ’گـُڏي‘ هوندي آهي، پر هيءَ تہ شادي ٽي گـُڏي جي هئي.

آرٽس فئڪلٽي جي نراليءَ دنيا ۾ ڪير ڪنهنڪي سڃاڻي نہ سڃاڻي، ڪير ڪنهن تي مڇ ڇنڊي يا نہ ڇنڊي. گهڻيءَ خلق خدا جي ڪاريڊارن جو فرش ٻيڻي ڪڇي، پر جڏهن خيرو، ليلا ۽ تنوءَ (ليلي ٻانا ۽ تنوير جوڻيجو) جو قافلو ليڊيز روم مان نڪري ڪاريڊار جي فرش تي پنهنجا پير ڌريندو آهي، تڏهين فرش ڪڇڻ جي ٻدران وڃڻ شروع ڪندو آهي ۽ ڪڪريون اڏامنديون آهن.

ليلي کي ڇگهرسيءَ جو پڪو ٻڌي اڳيان هلڻ جي عادت آهي، اڏين ڪندي جيڪڏهن ڪنهنکي اڳيان تنگ ڏيئي ڪيرائڻو پوي تہ انهيءَ ڏنڊي کي توڙ تائين پهچائڻ ۾ عيب ڪونہ سمجهي. پر خيرو ساڻس ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي جوڙ تي هلندي ۽ پويان تنو اٿين پٺي ايندي، ڇڻ ڇمنوريءَ تي چڙهي هجي پر سات ڪونہ ڇڏيندي. ڪاريڊار ۾ هلندي سڃيءَ خلق کي منهن ڏينديون ايندي ون. ڪٿي ڪنڌ جي لوڏ، ڪٿي مِٺا اکر، ڪٿي ڪڙا ۽ تيز اکر، ڪٿي ٽڪ ٻڌو. ڪين ٻري ڪان ايندو ڏسي ڪي ’ڏريون. اُٿ پڪيءَ وانگر واريءَ ۾ مٿو لڪائيندا . . . ظر ايندي ون

پلا جي ڪنهنجي ٻنهين سر تي اچي ويهي ن ته ٻوءِ توري گهٽي وات ٽڪائي ڪري جند ڇڏائڻ جي ڪندو. ليلي سان ته هٿي ڏاڍي پڇي وڃجي. پر خيرو....؟ اسانجا ته ٻئي هٿ ڪنن تي آهن. جنهنکي ڪٿي ڪٿي.... خير و ڳالهائيندي ، ليلي وارو ڪٽائيندي، تنو ٿهڪ ڏيندي ۽ سامهين ڏر جي ٻرن هيئان واري نڪرندي. ڪنهن ماڻهوءَ کي پنهنجي رحم جي جذبي کي آئت ڏيڻي هجي ته اهڙيءَ محفل جو پاسو جهلي. مجال آهي جو خيروءَ جو جملو گسي! سنڌ اچي جهليندو. زبان جي ماڻهو جو انگ سجهيس. ڪهڙو حملو ڪهڙي هنڌ تي ڪجي، ان جي وچا ائس. ائين ڪرڻ وقت خيروءَ جي 'معصوم گنڌي' پڙ ڪري الائي ڪيڏانهن اڏامي ويندي آهي. ههڙو ڏکيو چيٽڙ مون ڏٺو ، هٿ هٿ ڪري وٺندي آهي. انڪري گهٽيءَ خلق کانئس الرجڪ آهي.

خيروءَ جهڙو دوست دنيا ۾ ملڻ مشڪل آهي ، خيروءَ جهڙو دشمن دنيا ۾ ملڻ مشڪل آهي. گهٽگهرائي ۾ سر ڪپي وچ ، پڙڪ ڪانه ڪڍندي. ڏک سک ۾ ٻئي ڪلها وهي ويندي. قاتل دل جي مالڪ آهي، سو به اهڙيءَ دنيا ۾ جتي دلين جا دروازا نه رڳو بند هوندا آهن، پر مٿن پنج سيرا ڪلف به لڳل هوندا آهن. خلوص خرچ ڪرڻ وقت ٻئي هٿ ڪليل هوندا ائس. روايتي سخين وانگر هٿ لڪائي خلوص خرچ ڪونه ڪري. جيڪا چلهه تي سا دل تي. ڳالهه ڪبي ته ڪلي ڪبي ۽ صاف صاف ڪبي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪنهنکي وٽي، نه وٽي، ان ۾ خيروءَ جو نڪو اڏ نڪو نيڻ پتي.

خيرو دشمن تيڻ جي فن کان به چڱيءَ طرح واقف آهي. دشمنيءَ (عارضي) کي هڪڙيئي ڏک ۾ جدائي ڏيندي، پوءِ جي رنگ برنگان ۾، گيهل گيهلان مان نه جاڻي. ذاتي طرح ته نقصان اصل نه ڏيندي، باقي زبان جي جهٽڪي سان ايترو گهرو چير ڏيئي ويندي، جيڪو پوءِ ڏينهن تي وڃي چٽندو ۽ خيروءَ کي اها خبر ٿي ڪانه هوندي ڳالهه آئي ويئي ٿي ويئي، پرائين قبرن کوٽڻ مان ڪهڙو فائدو! هونئن به خيرو ويچاري مستقل دشمني رکي ڪانه جاڻي، 'منهن تي سچ چوڻ' جي بندوق جي گهوڙي تي هر وقت هٿ هوندو اٿس. نشانو ور چڙهي آيس ته گهوڙي تي آگر دٻائيندي دير ڪانه ڪندي ۽ ظالم جو نشانو اهڙو پڪو آهي جو شست ٿي ڪانه ٻڌي، بارود جي دونهين وچان رڳو ڪنيڙاٽيون اڏرنديون نظر اينديون.

رسڻ پرچڻ ۾ خيرو ٻين ادبن وانگر آهي. ڪڏهن ته متائنس هاڻيءَ جا پير چاڙهي ڇڏينس. ته ڪانه ڪڇندي ۽ ڪڏهن مڪڙ جي پڪي تي ڳالهه 10°- تان چاڙهه ڪاٺي 100° تي وڃي پهچندي. ڳالهه، ته ڳالهه جو پڇ، خيرو پٺي پڇر ندي. گهنگهرن سان ڊائيلاگن جي ڏي وٺ پيني هلندي. سندس ذهانيت ڊائيلاگن ۾ پيني وٺ، ڪائيندي ۽ ٺوهاڪ ڏيندي. اهڙن سٽن تان جهلمندي، جو ويندا هٿ پير ٺرندا. اهڙن ڏکين وقتن تي صرف سندس ٺي اهڙي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شخصيت آهي، جيڪا پنهنجا هٿ پير بچائي ويندي، ٻاڪ
ڪڍهن ڪڍهن خيروءَ کي سچي ٽوٽ ڀرڻي پوندي آهي.
قاسم ڀڳهيو، جيڪو ڊائيلاگ اچلائڻ هٽڻ جو ماهر آهي،
هر وقت ڊائيلاگ جو دڪان کليل هوندو اٿس. اسان جوڙين
جهنگ جي بلائن کي به ڊائيلاگ هٽڻ سيکاري ڇڏيو
اٿس، ان کي ڏسي ڏينديون ته ”پٽ، پڻ تي سبق خيروءَ کان
پڙهي اچ، اها هٿ نه اچڻئي ته ليليٰ جا پير جهل.“
گهڻگهرن سان رسڻ پرچڻ ۾ البت خيرو هڪڙي ڳالهه ۾
پين اديبن کان ڏار بيٺل آهي، اها هيءَ ته خيروءَ جي
ڪاوڙ چڱي خاصي ڏيکه وٺيو وڃي. هٽي هٽي وڏيءَ
جاڪوڙ ڪانپوءِ سرچندي آهي، ۽ جڏهين سرچندي آهي،
تڏهن اڳيان ڪارا ڪيل سڀ پنا نه رکيو ڦاڙ پندي آهي،
پر انهن کي ساڙي به ڇڏيندي آهي، جيئن ڏر جيترو به
نشان نه رهي. جن پوتن ۾ اڳ ڇڙبون ڦٽنديون هيون،
انهن ۾ گل ڦٽڻ لڳندا آهن.
خيرو اٿڻ وهڻ، ڳالهائڻ ٻولائڻ ۾ عورت جي بجاءِ مرد
وڏيڪ لڳندي آهي، کهڙي به ڳالهه اڳيان اچيس ته ڪن
تار نه ڪندي ۽ نه وري ونبي سٽبي. عام ڇوڪرين وانگر
ذهني تحفظات ته صفا نه رکندي آهي. سچ سان اڪ
ملائيندي، چنبيندي به ڪونه، انڪري ڪٿان به اٿي ويندي
ته پويان 'حيرت' جا نشان ڇڏي ويندي. نه رڳو ڳالهائڻ
۾ پر ڪائڻ ڪارائڻ ۾ به مڙس ماڻهو آهي. گهڻگهرن کي ماني
ڪارائڻ جي شوق سان گڏ پاڻ به 'ڪائڻ' جي شوقين آهي.

Scanned with CamScanner

جنهن ماحول ۾ چانهه، جو ڪوپ به غنيمت آهي، اتي خيروءَ
جا هٿ 'هٿ جنين جا هئين ....'' هوندا آهن. ماني ڪارڻ
لاءِ خيرو باقاعدي سازش سٽيندي آهي، چار وڇائيندي آهي،
منصوبو گهڙي ۽ ان تي عمل ڪندي آهي. اڄ نه ته سڀاڻ،
سڀاڻ نه ته پر ينهن ڪونه ڪو 'مهمان' ڦاسي پوندو آهي ۽
خيروءَ جي ماني ڪائي پوءِ هر وقت ان چار ۾ ڦاسڻ لاءِ
واجهه پيو وجهندو آهي.
هاڻ اچون خيرالنساء جعفريءَ تي.
گڏيءَ مان خير و ۽ خيروءَ مان خيرالنساء تيئ ۾ وقت نه
لائي ڪيترو لڳو، پر ان لاڳيتي عمل جي رسي ۾ اهڙيون
ڪي ڳنڍيون نه آهن جنهنجي نشاندهي ڪري سگهجي.
پر خيرو ادب جي دنيا ۾ وڏي شان مان سان ڳائي وڃائي
خيرالنساء جعفري تي آهي.
سنڌي ڪهاڻيءَ جي ارتقا ۾ ماڻڪ جي نئين روپ ۾، مشتاق
شوري جي نالي ڪانپوءِ ڪجهه وقت ماٺار اچي ويئي ۽
ڪو اهڙو نئون نالو ڏسڻ ۾ نٿي آيو، جنهنکي سٺن
ڪهاڻيڪارن ۾ ڳائي سگهجي. ڪهاڻي ۾ نيون فڪري
راهون ڳولي لهڻ پنهنجي جاءِ تي پر هڪ تازي تواني
'نالي' جو وجود ۾ اچڻ، جيڪو هن پيڙهيءَ ۾ پڙهندڙن
کي پليون ڪهاڻيون ڏيئي سگهي، وڏي خوشيءَ جي ڳالهه
آهي. پوءِ چاهي ڪٿي ان ڪهاڻيڪار نيون فڪري راهون
ڳولي نه لڌيون هجن. پر سندس فن ۾ زندگي، نواڻ ۽
'مستقبل' ڏانهن سچيل آگر، هجي. سنڌي افساني جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اها ڪمي خيرالنساء جعفري پوري. جيتوڻيڪ هوءَ ته ڪافي وقت اڳ کان ڪهاڻيون لکندي اچي، پر سنڌس اندر ۾ ويٺل آرٽسٽ سندس تخليق ’تخليق جو موت‘ ۾ پڌرو ٿي پيو. ان بعد سندس ڪهاڻي ٦٩، ٦٨، ١٩٦٧ ڇپجي پڌري ٿي (جيڪا ڪافي وقت اڳ جي لکيل هئي) ۽ ان کانپوءِ ’حويليءَ کان هاسٽل تائين‘ لکي اٿس، جيڪا ليکڪ جو نالو چٽن اکرن ۾ لکائي ڇڏيندي ۽ ايندڙ ادبي پيڙهين ۾ به ياد ڪئي ويندي.

خيرالنساء جعفري ڪهاڻي لکڻ وقت پنهنجي ماحول، طبقي ۽ ان طبقي جي بي پاڙن ڪردارن کي پاڻ سان ڳنڍيل رکيو آهي. اهڙائي ڪردار ڪنيا اٿس جيڪي سندس آسپاس موجود آهن ۽ سندس ماحول سان گهاٽو تعلق رکن ٿا. نه ته شيرين ڪارنر جي ڪنهن ڪمري جي ٽيڏيءَ ڪُنڊ ۾ ويهي هارين نارين جون ڳالهيون ڪيون اٿس ۽ نه وري ٽنڊي ولي محمد ۾ رهي ڪري جيٽ ايج جو ڀوت سوار ٿيو آهي ۽ نه وري مغربي ادب جا چاليهارو سال اڳ جا ڦٽا ڪيل خيال ڊسٽ بن مان ڪڍي، پنهنجي منهن تي مليا پنهنجو پاڻ کي زوري ماڊرن ازم جو شڪار بڻايو اٿس ۽ فن جي وڏي ۾ وڏي سچائي آهي. ها، البت ٻوليءَ جي نڪته نگاهه کان ڪن جڳهين تي مٿس اعتراض ڪري سگهجي ٿو، جيڪو اڳتي هلي مسلسل لکڻ سان ختم ٿي ويندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪهاڻي جي ڪردار ڪي، جيئن به آهن، جهڙا به آهن، قبول ڪري، پنهنجو پاڻ کي انهن کان ڇني ڌار ڪري غير جانبدار ٿي، انهن کي لکت جي سٽاءَ ۾ آڻي Sur-realism جي مڪتبه فڪر ۾ اچڻ جي بدران خيرالنساء جو نياءُ مختلف قسم جو آهي. اهو هيءُ ته خيرالنساء پنهنجن ڪهاڻين جو ڪردارن سان 'نسبتا وڌيڪ' Involve ٿيل آهي ۽ هر ڪردار ۾ خيرالنساء جي ساري ته نه پر سندس پاڇو لاڏسڻ ۾ اچي ٿو، ان ڪري ڪيس بنا شڪ جي Sur-realism جي مڪتبه فڪر ۾ ڳڻائي سگهجي ٿو. هت اهو به سوچڻ گهرجي ته اسان وٽ ٿيندڙ پرک ۾ فن جي جوڙجڪ جي مڪتبه فڪر جي نڪته نگاهه کان تمام گهڻين ڪهاڻيڪارن کي realist سمجهيو وڃي ٿو. حالانڪ ائين نه آهي. مثلاً جمال ابڙي، غلام رباني ۽ منهنجي لاءِ اهو چيو ويندو آهي ته اهي Social-realist آهن. پر حقيقت ۾ انهن ٽنهين ليکڪن جون ڪهاڻيون غور سان پڙهبيون ته ليکڪن جي ڪردارن سان گهري Involvement ڏسڻ ۾ ايندي انڪري کين realist چوڻ بدران جيڪڏهن Sur-realist چيو وڃي ته بهتر. اسان وٽ سنڌيءَ ۾ Social-realism جا سٺا مثال رسول بخش پليجو، نسيم کرل ۽ غلام نبي مغل آهن. هت وري اهو سوال اٿندو ته ڪردارن سان Involvement جي سلسلي ۾ آخر جديد نڪته نگاهه رکندڙ ڪهاڻيڪارن جن جو تعلق Existentialism Stream of Conciousness ۽ ٻئي جديد فڪر سان آهي، انهن کي ڪٿي به لکجي مثال

Scanned with CamScanner

طور آغا سليم، ماڻڪ، مشتاق شورو ۽ شوڪت حسين شوري جون ڪجهه ڪهاڻيون؟ — ان لاءِ عرض آهي، ته ڪردارن سان 'نسبتاً وڌيڪ' Involve هئڻ جي بجاءِ مڪمل طرح ني Involve آهن، ٻيءَ صورت ۾ هو خود پنهنجا ڪردار آهن.

بهرحال خيرالنساء جعفريءَ جو فني نڪته نگاهه ڪان ڪهڙي به مڪتبهِ فڪر سان تعلق هجي پر ڪهاڻيءَ ڏانهن سندس سخت Artistic approach هئڻ ڪري، سندس ڪهاڻيڪارن ۾ اوچو مقام آهي.

صاحب خان "سورهه" ميراڻي - نئون ديرو
Cell No : 0344 - 3919786

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ثميره زرين

اسان وٽ رواج ۾ رسمون گهر ڪري ويا آهن. انهيءَ منسبت سان اسان لکڻ وارن، ڇاپڻ وارن ۽ پڙهڻ وارن وٽ به گهڻيئي رواج ٿيا آهن. هڪڙو رواج آهي ته ڪو ليکڪ يا ليکڪا جيئري هجي ته اڏ تي به نه پڇوس ۽ جي گذاري وڃي ته پوءِ ويهي سندس وڏاين ۽ چڱاين جا راڳ ڳايو. ڪلاسيڪل انداز ۾ نه ٿي سهي پاپ ميوزڪ ۾ ٿي سهي. اسان وٽ ٻيو رواج اهو آهي ته اها ڳالهه بار بار هر محفل ۾ ورجايو، هر مضمون ۽ هر خط ۾ اهو لکو ته ”ميان جيئري جيڪو قدر نه آهي، مري وڃڻ ڪانپوءِ تا قدر ڪريون. اسين مرده پرست آهيون، هينئن آهيون، هونئن آهيون، وغيره وغيره.“ ٽيون رواج اهو آهي ته گذاري وڃڻ واري سان رکي ٿلهي پري ڪان سلاماليڪي هجي، جيڪڏهن اها به نه هجي ته پرواهه نه آهي پر ظاهر اهو ڪيو ته ”مرحوم يا مرحومه سان منهنجي گهاٽي واقفيت هئي، مونسان هي ڳالهيون ڪيائين، مونسان هو ڳالهيون ڪيائين، فلاڻي ڪهاڻي يا فلاڻو بيت منهنجي چوڻ تي لکيائين.“ چوٿون رواج اهو آهي ته جيڪو گذاري وڃي ته انهيءَ تي اهڙي نموني سان مضمون لکون، جنهن ۾ گذاري وڃڻ واري جي پذيرائي گهٽ ٿئي ۽ اسان لکڻ ۽ تقرير ڪرڻ وارن جي پذيرائي وڌ ٿئي. انهيءَ ڪري اهي امڪان به رهن ٿا ته منهنجي هن خاڪي ۾ ’ثميره زرين‘ گهٽ ۽ ’عبدالقادر جونيجو‘ وڌيڪ هجي، انڪري جيڪڏهين مونکي معاف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

نہ ڪيو وڃي تہ پوءِ پٽر ھنيا وڃن.
سنڌين سڌي ڳالھہ ٻڌي آھي شاعر جي لفظن ۾ تہ، ”ڪير تو ڪنھن لئہ جيئي، ڪير تو ڪنھن لاءِ مري!“ مرڻ وارا مري ويندا آھن ۽ پوءِ آھستي آھستي ياد گيربون بہ مرڻ لڳنديون آھن. ڪنھن ھڪ اڌ ياد جي نڙيءَ ۾ ساھہ اٽڪيل ھوندو آھي ۽ آھا ڪڏھين ڪا. ھين اڪ پٽيندي آھي ۽ توريءَ دير ڪان پوءِ وري قصو ختم. ھينئر ثميرہ سيني کي ياد آھي، ذري ڪانپوءِ جڏھين ھتان ٻاھر نڪرنداسين تہ ڪنھن کي يونيورسٽي جي بس پڪڙڻ جو فڪر ٿيندو، ڪو پنھنجي ڪار کي سڌي رستي تي چاڙھڻ کي لڳي ويندو، ڪنھنجي گھر ۾ مھمان آيل ھوندا تہ انھن جو فڪر ھوندس، تنھنڪري ھتان جيڪو نڪرندو سو ثميرہ جي ياد ٻاھر ڪٿي ڪونہ نڪرندو، پنھنجو پاڻ کي ڏٺي ٻاھر نڪرندو. ٿي سگھي تو ڪو خدا جو بندو يا بندي اھڙي ھجي جيڪا پنھنجي وجود کي ھن حال ۾ اڇلائي وڃي.
ثميرہ زرين مونکي ڪن موقعن تي توري وقت لاءِ ياد ايندي آھي، ھڪ تہ جڏھين نواز ٻٽي جا ۽ منھنجا ڪاغذ ھيٺ مٿي تي ويندا آھن تہ اسان ھڪبئي جي ميزن جو جھاڙو وٺندا آھيون. جھاڙو وٺندي جڏھين نواز جي ٽيبل جا خانا کوليندو آھيان تڏھين ثميرہ ياد ايندي آھي. جو ڪنھن وقت اھا ٽيبل ثميرہ جي قبضي ۾ ھوندي ھئي ۽ اسان ٽئي ھڪ ئي ڪمري ۾ اٿينئي گڏ وھندا ھئاسين جيئن حميد ۽ آءٌ وھندا

هُياسين ۽ هنوقت نواز ۽ آءٌ وهندا آهيون. ٿيره جي انهيءَ ٻيز جا خانا مونلاءِ وڏيءَ ڇڪ جو ڪارڻ هوندا هُئا.
انهن خانن ۾ هڪ ليکڪ لاءِ پوري دلچسپيءَ جو سامان موجود هوندو. هڪ تہ انهن خانن ۾ ڪتاب رسالا هوندا هُئا، انهن جا بہ ٻہ قسم هوندا هئا هڪڙا ادبي ۽ ٻرا ڪتاب ٻيا فوٽن وارا رسالا، جي پڙهڻ تي دل هجي تہ بہ واهہ واهہ، جي فوٽن ڏسڻ جو شوق ٿئي تہ بہ واہ واہ- ٻنهين پاسي اکيون ٺڏيون.
انهن خانن ۾ ڪتابن ڪان بہ وڏيڪ دلچسپ شئي هئي اڇي پلاسٽڪ جا ٻہ خوبصورت، نفيس ۽ جلدي کلي وڃڻ وارا ڏٻا. هڪڙي ۾ هوندا هئا ٻئڪريءَ جا تازا تازا بسڪوٽ ۽ ٻئي ڏبي ۾ هوندا هئا سينڊوچز، پوءِ جڏهين انهن شين تي چاہو لڳندو هو تڏهين دل چوندي هئي تہ آهي شيون ڪائڻ سان گڏ اهي پلاسٽڪ جا ڏبا بہ ڪائي وڃجن.
اها ٻئي ڳالهہ آهي تہ جيڪڏ هين انهي موقعي تي آرٽس فئڪلٽي جا ٽي ڏاڍا مڙس يعني خيرو، تنوير ۽ ليلي ٻهچي ويندا هئا تہ بسڪوٽن جي بدران انهن جون ڳالهيون کاڌيون پونديون هيون ۽ اها غذا صرف ٿيرہ هضم ڪري سگهندي هئي ۽ پاڻ پيٽ جا هلڪا آهيون انهيءَ ڪري .... نهيو.
سو ڳالهہ پئي هلي پلاسٽڪ جي ڏبن جي، مون مهينو اهو مٿو هنيو ۽ جاسوسي ڪئي. ٿمور ہ اهي ڏبا ڪيٺن کلي تي اچي پر مونکي پتو نہ پيو الائي ڪيٺن لڪائي کلي ايندي ٿي. هئہ ڙي شڪارپور جي نفاست هٿ ۾ ڏبا کلي هلڻ تہ برو لڳندو آهي.

Scanned with CamScanner

مون جيڪي شڪارپور جي ڪلچر ۾ ڏٺو جون ڳالهيون آغا سليم کان ٻڌيون آهن، ان ڳالهين کي اکيان رکي ويهي حساب ڪتاب ڪجي ته نمبره بذات خود شڪارپور هئي يا شڪارپور نمبره آهي. آٿڻ، ويهڻ، ڳالهائڻ هر ڳالهه ۾ نفاست ۽ هر ڳالهه ۾ سليقو. اُجلا ۽ رعبدار ڪپڙا پاتي نمبره آرٽس فڪلٽيءَ ۾ اچي ڪڪر يا ڪونج وانگر لهي ايندي هئي. نوري تڪي وڪون کڻي هلندي هئي. جيڪڏهين ڳالهرائي وجهينس ته پوءِ ويٺو ٻڌ، مٺو آترادي شڪارپوري لهجو، لفظ لفظ ۾ جڙيل، خوبصورت جملا، جيڪڏهين ڪنهن رتوڇاڻ جو ويهي ذڪر ڪري ته ذهن ۾ رت جي ڦڙن بدران ڳاڙها گلاب جا گل ڦٽندا. هتي مونکي ياد آيو ته گلن سان به ڏاڍو پيار هوس، اسان جو رنائڙ تيل پوڙهو پٽيوالو سائين بقادار شاهه صبح سان گلن جو هڪ ڏڀره جي ميز تي ڇڏي ويندو هو ۽ پر ۾ منهنجي ميز خالي پئي هوندي هئي. مونکان رهيو نه ٿيو نيٺ هڪڙي ڏينهن بقادار شاهه کي چيم ته، ”سائين هيءَ ٻه اکيائي ڇو؟“ مونکي جواب ڏنائين ته، ”صاب، گُل انهن جي اکيان رکجن، جيڪي انهن جو قدر ڄاڻن. بادشاهه دل ۾ نه کڄان، نمبره آهي قدرواري، تون آهين بي قدرو. گلن کي سينگاري رڄڻ کي بدران انهن جو پَن پَن ڪري ڪائيو وجهين، باقي الڳ آفيس وٺ ته به مينهون اچي تنهنجيءَ آفيس ۾ هڏي ڇڏيان، پوءِ تون بهارين ۾ هوندين.“ هر وقت ڇون ڪندڙ بقادار شاهه مونکي اهڙي هنڌ تي هٿ وڌو، ”

وري ڪجهه ڪونه ڇيوءِ انس. الله وڏي حياتي ڏئيس، هينئر رٽائر ٿي ويو آهي.

ثميره جي نفاست جو ٻيو ب قصو ٻڌائي ڇڏيانو .

سيني کي خبر آهي ته آفيسن ۾ گهنڊڙيون رکيون آهن، ڪجهڙيون بجلي واريون، جيڪي 'ٽر' ڪنديون آهن، ٻيو ميزن تي رکڻ واريون جيڪي 'ٽڻ ٽڻ' ڪنديون آهن، جن تي جڏهين هٿ هڻبو آهي تڏهين ٻاهران ڪو الله جو ٻند و ڊوڙندو ايندو آهي ۽ حڪم وٺندو آهي. سو ثميره وٽ ب ٽڻ ٽڻ، واري گهنڊڙي هئي. گهنڊڙي ته وٽس موجود هئي پر سندس روز اها پيئي رڙ پوندي هئي ته، "ادا پٽيوالا سڏ تي اچن ئي ٿا ڇا ڪريان؟ آءٌ ته گهنڊڙي وڄايو وڄايو هٿ ڦٽايو وهان." نيٺ منهنجي معرفت دانهن وئي الانا صاحب وٽ. الانا صاحب دٻ ڪڍي پٽيوالن کي. پٽيوالا حيران پريشان، اهڙا ڪڄڻ جهڙي پٽ. نيٺ سائين بقادار شاهه ته صفا ڪرسي رکي ثميره جي آفيس جي اڳيان ته جيئن سندس نظر ثميره تي پوندي رهي ۽ جي سڏ ڪري ته 'امان، جيجل' ڇٽي جلدي پهچي. انهي وچ ۾ پٽيوالن وڏا قسم کنيا ته، "سائين خدا جو قسم اسانکي ته جڏهين ب جيجل سڏيو آهي ته اسان ته پهتا آهيون." سو اها ڳالهه ڪڙو وڏو راز بڻجي وئي ته اها شڪايت ڇو ٿي. نيٺ ڪڙي ڏينهن ثميره منهنجي روبرو گهنڊڙي وڄائي. منهنجي ڪن تي تورڙو آواز پيو، مون ثميره ڏانهن نهاريو ته ڏٺم ته ٻيو پيرو گهنڊڙيءَ تي آڱر رکيائين. هاڻ سائين

Scanned with CamScanner

هڪڙو ته گهنڊڙي ننڍڙي ۽ نازڪ ۽ پيو وري آڳر ۾ ثميره زرين جي، سا رکيو ڪٿي نزاڪت سان رکيائين گهنڊڙي تي. آواز آيو نه آئي جهڙو ۽ پٽيوالي ٻڌو ٿي ڪونه. هاڻ سائين اها ٿي گهنڊڙي وڃي، سو پٽيوالا ڊوڙندا اچن ۽ ثميره تي مهمانن کي چانهيون پياري. ٻون ته نڪا ڪٿي هم نڪا ٺم وڃي اڳيان گهنڊڙي ڪنٿي ماڻس ۽ اچي پنهنجي ٽيبل تي رکيم.

"ڇو ادا، ڇو ادا؟" ثميره پريشان ٿي ويٺي.

"پيڻ ائين گهنڊڙي نه وڄائبي آهي. هيئن وڄائبي آهي." ائين چئي زور سان گهنڊڙيءَ تي هٿ هنيم. گهنڊڙيءَ کي ٻه ڪا هوا لڳي ويئي هئي، شڪارپور جي سو تي پيئي خراب ۽ ثميره اچي تهڪن ۾ پئي. ڪلهي جڏهين بس ڪيائين، تڏهين چيائين ته، "شڪارپور ۽ ٿرپارڪر جي وچ ۾ هڪ سؤ ميلن جو مفاصلو آهي." - اهو مفاصلو اسان جي ٽيبلن مان به ظاهر ٿيندو هو. منهنجيءَ ٽيبل تي ڪاغذ سدائين ٽڙيا پکڙيا پيا هوندا هئا، بلڪ دل چوندي هئي ته جوتا به لاهي ٽيبل تي رکي ڇڏيان، آتيئي ثميره جي ٽيبل تي هر ڪاغذ ۽ هر شئي ترتيب ۽ نفاست سان رکيل هوندي هئي، مجال آهي جو هڪڙي شئي به پنهنجي هنڌ هلي وڃي.

آرٽس فئڪلٽي هڪ اهڙو هنڌ آهي، جتي ڪتاب به لکبا آهن، ڪُل به ڪيڙندا آهن، سڄيءَ دنيا جون چڱايون بڙايون به بيان ٿينديون آهن، پنهنجي علميت ۽ گندي ڪپڙي جو رعب به ڄمائبو آهي، ڪنهنجي پٽڪي لاهبي ته ڪنهنکي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪنڌ نٿي چاڙهيو آهي، مطلب ته وڏي شئي آهي آرٽس فئڪلٽي. انهيءَ آرٽس فئڪلٽيءَ ۾ وري وڏي شئي هئي ثميره جي آفيس. ڪنهنکي روئڻو آهي، ڪنهنکي کِلڻو آهي، ڪنهنکي علم جا درياءَ وهائڻا آهي، ڪنهنکي سڀني ڇانهن جي ضرورت آهي، ڪنهنجو ڪو مسئلو مُنجهيل پيو آهي، ڪنهن ادب جي دُنيا ۾ ڪا ڪوراڻ ماري آهي ته ڏي ثميره جي آفيس ۾. پوءِ اتي ڏُک به ڇنڊيا ته سُک به پکيڙيا، آئُت به ونبي، سڀني ڇانهن به پيئبي، ثميره جون سُئيون، مليون ۽ فلسفيانه ڳالهيون به ٻڌبيون. پوري محفل هئي جنهنکي ثميره آباد ڪري رکيو هو ۽ جڏهين وٺي تڏهين سڀڪجهه هتان پاڻ سان گڏ کڻي وٺي.

آءٌ ائين ڪونه ٿو چوان ته ثميره ڪا فرشتو هئي، يا شيطان. پر اهو ضرور چوندس ته ثميره ماڻهوءَ هئڻ جي باوجود گهڻن ماڻهن کان متيري هئي. ٻهراڙين ۾ ڪن ڪن زالن کي ڏاڙهين جو مَتُ چوندا آهن، سو ثميره به ڏاڙهين جو مَتُ هئي.

آفيس ۾ آفيس جي ماڻهن تورڙي ٻاهر ڪنهن سان ڪڏهين ڪارو ٿي نه ڳالهايائين، بهرحال مون ڪيس ڪڏهين روبرو ڪڙو ٿيندي نه ڏٺو پرپٺ ڪنهنجو مٺو ٿهندو نه ڏٺم. هر ڪنهن سان وقت قُرب ۾ ڪاليائين ۽ گهرجي ٻاتين، پنهنجي ٻاڻرن، ماءُ ۽ پنهنجي پيءُ جي اولاد لاءِ ايڏو موهه ۽ محبت مون ٻئي ماڻهوءَ ۾ نه ڏٺو، خاص ڪري ڪيس پنهنجي ڊاڪٽر ڀاءُ سان ڪي وڏا قرب هئا، اهو ويچارو ڪو بيمار رهندو هو، (پوءِ ته گذاري ويو.) سدائين آئي وٺي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڊاڪٽر جو ذڪر پيو هلندو هو، ”منهنجو ادا هينئن منهنجو ادا هوندئن.“ مطلب ته ڳالهه پئي هلندي هئي. هڪڙي ڀيري ياٽس کو کڻ ٽان آٿيو يا ٺيڪ ٿيو انهيءَ ڏينهن اهڙي ته خوش ٿي جو مون چيو ته اڄ ٿي پٽ ڪريو اڏاسي، سڄيءَ آفيس جي پٽيوالن کي خرچيون ڏنائين، اسانکي چانهين مٿان چانهيون پياريائين ۽ پيو الائي ڇا ڇا کيائين.

ٽ والن کي خرچيون ڏيڻ واري سخاوت ڪا انهي موقعي تي اختيار ڪونه ڪئي هئائين. سندس اهو ٿنڌو سدائين هلندو هو. عيد براد آئي، گهر مان خوشيءَ جهڙي خبر ٻڌائين يا ڪو اهڙو ٻيو موقعو آيو ته ٻوهه ٻرس کي ائين ڪولندي هئي، جڻ اندر ڪولي رکيو ائس. مونکي ته اهو خيال ٿيندو هو ته مٿان ٻنسا ڏيندي ٻرس جو ڪو ٽڪر ڇڪي ڪڍي ڪنهکي ڏيئي نه ڇڏي. اديب جي ذات ڪيڏي به وڏي دل رکندي هجي، مٿانئس ڇپر مٿي وجي ته نه ڪٽجي، اديب ڪيڏو به ٻڇڙو هجي ۽ خون خرابي کان پاسو ڪندو هجي، پر جي اوهانکي ڪنهن اديب جي هٿان مٿو ڦاڙائڻ جو نرالو شوق پيدا ٿئي ته رکو اهو چئوس ته ”فلاڻو اديب توکان سٺو ٿو لکي.“ بس سائين ٻوهه ته هڪڙا هوندا ٽپ ٻئي هوندي گيٽ ٽين هوندي جاڙيءَ جي هڻ هٿان، پر اديب به نه هجي ۽ رکو اخبارن ۾ خط ڇپايا هجنس يا هڪڙي ڪهاڻي ۽ شعر لکي پر هر ڀيري اها ساڳي ڪهاڻي ۽ شعر لکندو هجي يا ڏهين درجي واريءَ اخلاقيات جا درس ڏيندو هجي، پلا جي خط به نه لکيو هجيس ۽ ڇڙا ڏهن انگريزي

ادبن جا نالا ياد ڪري رکيا هجنس ۽ بحث بازي ۽
ليڪچربازي ڪري چائند و هجي، پر اهو به ڇڏيو، رکو
ادبن کي ڪا دعوت ڏڄي ڪارائي هجيس - بهرحال اهڙي
ماڻهوءَ جي مڪمل defination هنن لفظن ۾ بيان ٿيندي ته
'اهو ڪوبه ماڻهو' جنهنجا ڪهڙا به اکر ڇپيا هجن، ڪنهن
اديب جي دعوت ڪئي هجيس يا ڪٿي ڪو تقرير ڪرڻ
جو موقعو مليو هجيس ته انڪي سنڌي زبان ۾ اديب چئبو
آهي." - سو انهيءَ تعريف تي ٺهڪي بيهندڙ ڪنهن به
اديب کي رکو ايترو چئو ته پوءِ ڏسو ته ڪيتري ويهڻ
ـڙ تو ٿئي، 'اصلي تے بڑی اديب' ته اڇا به وڏي شئي
آهن ۽ اوهانکي خبر آهي ته ثميره لکيو، واهه جو لکيو، راڄن
مچيو، سندس فن تي ماڻهن رايا ڏنا، اڄ به سندس ڪهاڻيون
سنڌي ادب ۾ پنهنجو مقام رکن ٿيون. سو هڪڙي ڏينهن
بنا انهيءَ ارادي جي ته ثميره جي صبر جو امتحان وٺجي،
اها حقيقت کيس چئي ويٺس ته، "ثميره توکان خيرالنساء
جعفري سنو ٿي لکي." چوڻ ڪانپوءِ وچي اک ڇنيم -
انتظار ڪرڻ لڳس رد عمل جو. پر ثميره اها ڳالهه مڃي،
نه رکو منهنجي منهن تي مڃيائين، پر پرپٺ به مڃيندي رهي،
سچائيءَ کي ايڏي حوصلي، ايڏيءَ بردباريءَ ۽ فراخدليءَ
ـان مڃي وهڻ ڪنهن جهڙي تهڙي اديب جو ڪم نه آهي،
انهيءَ لاءِ ڏهه داليون کپن. نه ته هر ڪو ادب جو چاڙ
ٿيو، مٿي تي وڏو پٽڪو ٻڌيو، هٿ ۾ فتوائن جي لوڙهه
ڪڻيو هلي، جنهنکي چئي ته ڏسو ته تون نندو ۽ فلاڻو وڏو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

پلا پري نہ وڃي، اهو جيڪو مون جملو ثميره کي چيو، آهو جملو ابتو نہ ڪري چئو پوءِ ڏسو خيرالنساء جعفريءَ جا ڪم.

ثميره ۾ ڏکِهي ادبي بحث ۾ پوڻ ۽ ڪنهن پاڪستاني فلم تي بہ بقراط ستي بحث ڪرڻ ۽ ماڻهن جي جهالت ۽ لا علميءَ تي روئڻ جي عادت صفا نہ هئي، ٻڌندي گهڻو هئي، ٻڌائيندي گهٽ هئي. البت پنهنجي پياري ياءَ جو ذڪر جڏهن ڪندي تڏهن ٻڌائيندي گهڻو هئي ۽ ٻڌندي صفا ڪونہ هئي.

’ٻڌڻ‘ جو منجهس هڪ ٻيو نرالو شوق بہ هو ۽ اتفاق سان اهو شوق مونکي بہ هو ۽ آهي.

آهو هيئن تہ —

انگريزي نہ مونکي ايندي آهي نہ ثميره کي ايندي هئي، اهو اسانکان ڪونہ پڇندو هو تہ سنڌي جملن ۾ انگريزيءَ جا لفظ يعني انگريزي ڳالهائڻ ۽ ماڻهن تي رعب جمائڻ جي خواهش پوري ڪيون. اسان انهيءَ خواهش کي پوري ڪرڻ لاءِ لن ماڻهن کي شڪار بڻايو، هڪڙو شهاب ثاقب هاليپوٽو، ٻي رعنا صديقي ٽيو زاهد مخدوم. ثميره جي اها ڏيولي هئي تہ رعنا کي ڦاسائي اچي، منهنجي اها ڏيولي هوندي هئي تہ شهاب ۽ زاهد کي ڦاسائي اچان ۽ سائين بقادار شاهہ تي اها ڏيولي هوندي هئي تہ جيڪا ڇانهن ناهي، سا اهڙي ناهي جو اڳي کان ٻہ رتيون ڪسر هُجي.

جڏهن سچو ٽولو آفيس ۾ اچي گڏ ٿيندو هو تڏهن ڏاڳهن

ٿي چڪ ڏيندا هئاسين ۽ انگريزيءَ ۾ چڪ ڏيندا هئاسين پوءِ نه سائين اهي وري ٿيئي اهڙا هئا جو وڃنو انگريزي پڙ. زاهد مخدوم ريل گاڏيءَ وانگر پهرين ته ڪوڪون ڪندو هو. پوءِ آهستي آهستي ڪڙ ڪڙ ڪندو هو ۽ ذري ڪانپوءِ جهان جي ٽرين وانگر ڪڙڪا هوندا هئس. رعنا عينڪون لاهي اسپورٽس ڪار وانگر پهرين ٻٽيون ٻاري پوءِ وچ سڄڻ تي ويندي هئي ۽ شهاب ته آئندي سان چوٽ تي وڃي پهچندو هو. پوءِ ثميره نه ڳالهه تي هٿ ڏيئي مات ڪري اٿين ٻڌندي هئي جڻ ته ڪو چلو پڇايو هجيس ۽ انگريزي ٻڌڻ ۾ ايڏو سڪون ثميره ئي حاصل ڪري پئي سگهي. اسانجي انهيءَ نرالي شوق جي تان تڏهين وڃي لٿندي هئي جڏهين اهي ٿيئي ٻاهر نڪري ويندا هئا. نڪرڻ کانپوءِ اسانجي وچ ۾ اهو فيصلو ٿيندو هو ته مٿو ڪنهن ماري؟ منهنجو ووٽ ڪڏهين رعنا کي ته ڪڏهين زاهد کي ملندو هو ۽ ثميره جو ووٽ هر ڀيري شهاب هاليپوٽي ڏانهن ويندو هو. پر هئا ٿيئي مٿو مٽ. اهي ملاڪڙا ڪجھ ڏينهن هليا پر جڏهين لٿا تڏهين ثميره کي به پاڻ سان گڏ کڻي ويا. زاهد مخدوم نه نوان دوست ڳولي وڃي لڌا، رعنا بيمار رهڻ لڳي ۽ شهاب وڃي جدي، جا وڻ وسايا ۽ اڌ'ن خط جي جي چڱڪي به ڪونه موڪلهائين ۽ ثميره اهڙا وڻ وسايا، جتان وري ڪو موٽڻو نه آهي.

(ثميره زرين جي ورسيءَ تي پڙهيل)

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ماسات سرفراز

تيند و نہ ائين آهي تہ ڪنهن بہ ليکڪ يا غير ليکڪ جي
شخصيت تي تڏهين لکبو آهي، جڏهين هو گذاري وڃي،
نہ رڳو گذاري وڃي پر اوچتو ئي اوچتو گذاريو هجيس ۽
گذارڻ واري سان واقفيت جي بہ ضرورت نہ آهي، رڳو اڪڻ
واري جا بہ ٿي ڪي ڪرڙا دشمن هجن. دشمن نہ هجن تہ
ڪو هڪ اڌ آڪ بہ ئي هجي ۽ پوءِ ايندو آهي مرڻ واري
تي لکڻ ۾ مزو، آخر مٿو ڪنهن نہ ڪنهن تي تہ مڙهجي،
ڪجھ تہ ڪسرون ڪڍجن، اهو موت ئي ڪهڙو، جنهن
مان ڪا پراسراريت پيدا ڪري پڙهڻ يا ٻڌڻ واري کي
حيرت ۾ نہ وجهجي. 007 جو حق صرف انگريزي فلمن
تي چو؟ ادب ۾ بہ تہ هئڻ کپي، آخر ادب ڪو فلم کان
گهٽ تورو ئي آهي!

خير، ماسات سرفراز مئو تہ نہ آهي، پر شادي ضرور ڪئي
اٿس، تنهنڪري اهو ئي واقعو ڪافي آهي تہ مٿس ويهي
ٻہ اکر لکجن. آخر شادي ۽ مرڻ ۾ ڪهڙو ميهڻو!

جيترا ماڻهو اوتريون ڳالهيون (ڪن تہ ڪيترا آهن- خ ص
ڪري پتين جا!). هڪڙا ڪيس چون 'وڏيرو جيئڻ' (جيئو
نہ جيئي جهڙو)، ٻيا چون 'سرفراز راڄڙ'، آءٌ چوانس
ماسات يعني مٺي ذات.

هڪڙا چون ٿا تہ، "اهو وڏيرو آهي." ٻيا چون ٿا تہ
"نہ، شاعر آهي." آءٌ چوان ٿو تہ هو اڌ وڏيرو آهي، اڌ
شاعر آهي، اڌ ماڻهو (قد ۾) آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

هڪڙا چون ٿا ته هو قد جو ڇولو آهي. ٻيون چون ٿيون
ڇولو ته آهي، پر شڪل جو ته موچارو آهي، ڪيسي ۾
ڪٽي مجيس. ڪيون چون ٿيون ته ڏوڪڙ ته جام ٿو خرچ
ڪري.
هڪڙا سڌي طرح چون ٿا يا پنهنجا لفظ ٻين جي وات ۾
وجهي چون ٿا ته، هو صرف حد جي صوبيدار ۽ ڪليڪٽر
ڪي هٿ آتي ڏيندو آهي، آءِ چوان ٿو ته هو ڪاري ڪولهيءَ
ڪي به آتي هٿ ڏيندو آهي. نه رڳو هڪڙو هٿ ڏيندو
آهي پر ٻيئي هٿ ڏيندو آهي ۽ نمي ڏيندو آهي.
ماسات، لطيف آباد واري گهر ۾ ته 'اسان عام ماڻهن' جهڙو
ماڻهو آهي ۽ هٿ ڏيڻ جي بدران هٿنڊ شيڪ ڪندو آهي
۽ پوءِ هڪ سولائيزڊ ماڻهوءَ وانگر مخصوص ادا سان پهرين
گوڏن تي هٿ رکندو آهي ۽ پوءِ وهندو آهي، وهڻ
کانپوءِ موسم جو ذڪر ڪندو آهي، پر آتي به پنهنجي
اصليت ظاهر ڪري وجهندو آهي 'ٿڌي ۽ گرم' پڇڻ
بدران ٿي بورچيءَ کي سڏ ڪندو آهي. پهرين چانهن
پياريندو آهي ۽ پوءِ ماني کارائيندو آهي. پر هيءَ ساڳيو
ماڻهو پنهنجي ڳوٺ ۾ 'اصلي وڏيرو' هوندو آهي، ڇوته
ماڻهن کي پٽ تي وهاريندو آهي ۽ پاڻ .... پاڻ به پٽ
تي وهندو آهي. ايندڙ کي پري کان ڪيڪاريندو آهي،
ڪري کان ٻاهر نڪري مهمان کي ڀاڪر وجهي اندر
وٺي ليندو آهي ۽ موڪلائڻ وقت بس جي اڏي تائين هليو
ويندو آهي. آخر 'منٺار فقير' جو پوٽو آهي، هوا لڳل
اٿس، فقير سڏائي ٿو، ماڻهن جي ڇڏيل ريت رسم سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

رهائي اٿس .

منجهس هڪڙي خرابي ڏاڍي آهي ، ڏاڍو سمجهايو اٿمانس پر سمجهي نٿو. خرچ پکي هٿڻ جي باوجود ڊنر پارٽي ته نهيو ، پر ٽي پارٽي به نٿو ڏئي . هٿڻ ته ائين ڪپي ته 'ماٺهن' کي پارٽي ڏئي ، پارٽيءَ ۾ رسالي جو ڪو پورو يا اڌ ايڊيٽر گهرائي، فوٽو ڪڍائي ۽ پارٽيءَ جو الف کان ي تائين ذڪر ڇپائي نه به سگهي ته به الف کان جيم تائين ته ڇپائي ، آن ۾ ٽلهن چرچن ۽ سنهن ٽهڪن جو به ذڪر ضرور هجي . آخر 'سوسائٽيءَ' ۾ 'موو' ته ڪرڻو آهي- آخر 'سوسائٽي' ڇا لاءِ نهي آهي؟ موو جو لفظ ايجاد ڇو ٿيو آهي؟ فوٽوگرافر ڪهڙي مرض جي دوا آهن؟ رکيو سڄي ماسات کي ڪار ۾ گهمائي 'اصلي پارٽي' ڪرائڻ مان ڪهڙو فائدو؟

شاعرن جو ته ڪم آهي ته جتي به سٺي صورت ڏسن ، آتي دل اڇلائين- ڇڪو نه پوي ته ٽري پوي (ڇڪا صرف بائرن ۽ پشڪن جا پوندا هئا). پر هيءُ شاعر املهه دل جي بدران محمد علي يتيءَ جي ٺاهيل اڇي پلاسٽڪ جي دل اڇلائيندو آهي ۽ موٽ ۾ آڇلايل دل کي ائين جهپيندو آهي ، جيئن جواري اڪر پوري ڪيڏي سڪي کي جهپيندو آهي . پر انهيءَ دل کي سنڀالي رکڻ لاءِ اندران صدريءَ ۾ ڪيسا ڪونه اٿس ، انهيءَ ڪري باهرئين ڪيسي ۾ رکي ڇڏيندو آهي . جيڪڏهين ڪو ڏسي وٺي نه پلي ڏسي وٺي ، جي ڪري پوي ته پلي ڪري پوي .

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اهوئي سبب آهي جو نون نون جوتن وٽڻ ۽ پاڻڻ جو شوق گهٽيو اٿس ۽ جتيءَ پاڻڻ ۾ جمالياتي ذوق جو مالڪ نه آهي. ڪڏهين بوٽ پاتي هلندو آهي، ڪڏهين اصلي سنڌي جتي پائيندو آهي ته ڪڏهين بازار جو ڦاٽل چمپل.

هيءَ جيڪو مون لکيو آهي ته ماسات پارتي نٿو ڏئي ته انهيءَ جو مقصد اهو نه آهي ته ڪو اديبن ۽ شاعرن ڪي لکي ئي نٿو. واقفيت ته هر اديب ۽ ايڊيٽر سان پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي، زماني وانگر مٿنهن به ڏيندو آهي پر ڪجهه اديبن لاءِ پيا خانا نهيل اٿس. مثال طور هي شيخ اياز، طالب المولى ۽ طارق اشرف جي عزت ڪندو آهي، حميد سنڌيءَ سان قرب ونڊيندو آهي ۽ عبدالقادر جوڻيجي کان قرب ونڊائيندو آهي، وڏيڪ تنگ پڪيڙ ڪونه ڪري، هونئن پين معاملن ۾ تنگ پکيڙ ڪندو آهي ۽ سوڙهه آهر هٿ پير ڊگهيڙڻ جي بدران سوڙهه ئي ڪونه اوڍيندو آهي. مثال طور عمر عزيز جو ٥ سيڪڙو ڳوٺ ۾ رهندو آهي ۽ ٩٥ سيڪڙو فاران هوٽل ۾ رهندو آهي، آخر مينهن ۾ واهيو ته نه آهي جو ڍءَ جهلي. راڄڙ آهي- دل ڦينڪيو نٿو ٿي سگهي ته ڏوڪڙ ڦينڪي. پر اڄڪلهه وڏو ترن ڪاڏو اٿس، هڪ ته شادي ڪئي اٿس، ٻيو ته لطيف آباد ۾ گهر ورتو اٿس، تيون ته ڏسڻ ۾ گهٽ ٿو اچي. وڏن وڏن جون ڳالهيون ونجيو وڃن، هن جون ڳالهون ته تمام مختصر آهن.

درياءَ جي وهڪري تي اعتبار ڪجي، بجليءَ جي اچڻ وڃڻ

تي اعتبار ڪجي، پر ماسات جي واعدي تي اعتبار نہ ڪجي. ماسات جيڪڏهين واعدو ڏيئي وهي تہ "چنڊ جي چوڏهين تاريخ تي رات جو ڏهين وڳي فاران هوٽل ۾ ملنداسين."
۽ اوهان فاران جي جهيڻن بلبن جي بدران چنڊ اکين ۾ وهاري وهو تہ پوءِ پڪ سمجهو تہ چنڊ اوهان وٽ آهي ۽ اوهانجو عقل گاهہ تہ پر حيدرآباد جي گهٽين ۾ پيل گند چرڻ ويو آهي. ان مان اهو مطلب نہ آهي تہ ڪو سرفراز اوهانکي ماڻ نہ ايندو، ملڻ تہ ايندو پر چانڊ وڪين بدران اونداهين ۾ ملندو، سو بہ فاران هوٽل ۾ نہ بلڪ وات ويندي جيڪڏهين اوچتو هٿ اچي وڃوس تہ. پوءِ ائين نہ سمجهجو تہ توهان کيس وعدو ياد ڏياري چڱي موچاري جٺ ڪندؤس. اوهان جي جٺ کان اڳ ئي باهہ ٻاري ڏيندو، "ميان وعدا ڪجن تہ اهڙا. هوٽل ۾ ويهي ويهي منهنجو سر رلي ويو. سائين اوهان جو ڏوهہ نہ آهي وڏا ماڻهو آهيو."
توهان وڏا ماڻهو هجو يا نہ، پر سرفراز (حميد وانگر) توهانکي وڏو ماڻهو ضرور بنائيندو. اهو ئي سبب آهي جو جڏهين آءٌ پنهنجو پاڻکي ننڍو ماڻهو سمجهندو آهيان، تڏهين سرفراز يا حميد وٽ هلي ويندو آهيان ۽ پنهنجو پاڻکي 'وڏو ماڻهو' چورائي موٽي اچي نجهہ (منهنجي زال) تي لٺ رکندو آهيان، آءٌ پنهنجن دوستن 'ننڍن ماڻهن' کي صلاح ڏيندس تہ سدا هليا وڃو حميد ۽ سرفراز وٽ، اميد آهي تہ اوهانجو علاج تمام بهتر نموني سان ٿيندو، باقي اڄا بہ جي پاڻکي

Scanned with CamScanner

'سرمائيدار' سڏائڻو هجي ته نيوڪيمپس جون گهٽيون ڪڇيو، ڪٿي نه ڪٿي علي بابا ملي ويندو ۽ اوهانجي مُراد پوري ٿي ويندي.

ڪنهن اديب ۽ شاعر ۾ ڪهڙي خامي آهي ته ڪنهن ۾ ڪهڙي! پر انهيءَ ذات ۾ هڪڙي مشترڪ خامي آهي، اها هيءَ ته اوچتو ئي اوچتو پيدا ٿيل ڏکئي وقت ڪي سولائي سان منهن ڏيئي هٽ پير آجا ڪرائڻ جي بدران اديب صورتحال کي وڌيڪ منجهائي ۽ مٽي تي جٽي رکي پڇڻ جي ڪندا آهن. (۽ پڇڻ صرف شوڪت شوري کي نه ايندو آهي.) يا ته وري اکيون پوري ڇڏيندا آهن. هٽ پير آجا ڪرائي صرف ماسات سگهندو آهي، شاعريءَ سان گڏ اها به باقاعدي ذات اٿس. هلنديءَ بس ۾ اوچتي ئونٽ لڳڻ سا ڪا هنگامي صورتحال پيدا ٿئي، سئنيما هائوس ۾ رش ۾ ٽڪيٽ وٺڻ جو مسئلو پيدا ٿئي، آفيس ۾ ڪنهن ڪڙڪ، سينٽر ۽ سٽ باد شاهيون ڦٽائي ايندڙ ڪلارڪ ۾ ڪم ڦاسي پوي، بازار ۾ هلندي وات مان اوچتي سيٽي نڪري وڃي ۽ سيٽي هڻڻ واري کي خبر پوي ته غسلخاني ۾ نه آهيان، بازار ۾ آهيان ۽ اکيان وري ڪا ڇوڪري ويندڙ هجي، پاسي کان خدائي فوجدارن جو ته ميڙ هونئين ئي هوندو آهي ته پوءِ ان صورتحال کي ماسات ئي مُنهن ڏيئي سگهي ٿو نه رکو پاڻ پر ٻئي ڪنهن قاتل جا هٽ پير آجا ڪرائي ويندو. نه رکو اهو پر آلو ڦڏي وڃڻ واري تي احسان ڪئي ويندو (پائوڊر وانگر 'ڪاٺين مان کير سرفراز ڪيندو آهي ۽ سرفراز مان کير

Scanned with CamScanner

صرف ڪتاب ئي ڪڍي سگهندا - تنهنجي منهنجي جاء
نہ آهي.
علي محمد چانڊگ (جيڪو هن ڪتاب ۾ بہ موجود آهي)
وانگر جيڪڏهين اوهانکي حسب معمول پنهنجي ڪنهن
دوست اڳيان پوري ڏينهن جي ڪاروائي بيان ڪرڻي آهي
بلڪ نشر ڪرڻي آهي ۽ ان ۾ جيڪڏهين اوهان اهو
بيان ڏنو تہ ”سرفراز مونسان هيٽرو وقت يا هيٽرو گڏ هو.“
تہ انهي جملي ڪي جملو هئڻ جي باوجود ڪابہ معني نہ
هوندي، پر جيڪڏهين اوهان چئو تہ ”اڄ سرفراز سان گڏ
هوس،“ تہ پوءِ ان جملي ڪي معنائون ئي معنائون آهن. چوتہ
جيڪڏهين اوهان ڪيس چوندؤ تہ ’ڏڪڻ هلون‘ تہ پوءِ
يقيناً هو آتر ڏانهن هلڻ شروع ڪندو، ايتريقدر جو اولهہ
يا اوڀر وڃڻ جو بہ تڪلف نہ ڪندو. پر پاڻيءَ ڪي سامهون
هلندو آهي، سرفراز دوست ڪي سامهون هاندو پوءِ اهو
دوست سنڌو درياءَ ئي چونہ هجي، ماسات سان ڪو هلي
تہ هلي پر ماسات ڪنهن سان نہ هلندو. انڪري هيءَ خاڪو
ماسات ڪي ظاهر نٿو ڪري پر ماسات خاڪي ڪي ظاهر
ڪري ٿو.

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

هن کان اڳ به ٽي خاڪا 'رهڙيا' اٿم، شخصيت جو ڪٿان کن ڪٿان پڇ ڪٽي، 'ٽڪڙ' جو پورائو ڪري ويٺي رهيس. مونکي ته اهو احساس هو ته مضمون سان انصاف ڪونه ڪيو اٿم پر يارن جو چوڻ هو ته، 'مضمون سان نه پر شخصيت سان انصاف نه ڪيو اٿيئي.' "ٻئي ڪيئن؟"
"جڏهين سڪي جا ٻه پاسا آهن ته پوءِ ماڻهو جا ته پڪ سان ٻه پاسا هئڻ کپن. پر تون هڪڙو پاسو ڪٽي ونهي رهيو آهين. مهرباني ڪري قصيده گوئيءَ جا ڏندا ڇڏي ڏي."
يارن جي ڳالهه اکين تي پر پاڻ خاڪو لکون ٿي آن تي، جنهن جو هڪڙو پاسو ڏسڻ ۾ اچي ۽ جيڪڏهن هلندي ٻيو پاسو، جيڪڏهين ڏيکه ويڪر وڏيڪ هجيس ڏسي وٺان، ته پوءِ خاڪي لکڻ جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي. ٻئي تي حڪم هلائڻ سولو آهي، پر پنهنجو پاڻ تي حڪم هلائڻ ڏاڍو ڏکيو ڪم آهي. شخصي طرح ڏاڍو جانبدار ماڻهو آهيان.

خير وري به يارن جي ڳالهه تي کن ڏيئو ٿو پوي. سو ڪوشش اها ڪيم ته جيڪڏهين ٻيو پاسو آ ته پاڻ پنهنجي هن اکين سان ڏسي نٿو سگهان ته ڪنهن کان ڪم وٺان، ٻيءَ خلق کان پڇان. سو حميد جي 'ٻئي پاسي' کي ڳولي لهڻ لاءِ پنهنجي 'سوشيالاجي' جي علم کي هلايم. حميد جي نون پراڻن پٽيوالن کان پڇا ڪيم ته "ٻئي خبر ڏيو مڙس جي، ڪيتري پاڻيءَ ۾ هو؟"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

”سائين، الله ٻچن ۾ برڪت وجهيس. باد شاهه ماڻهو آهـ
خدا خوش رکيس. حميد کي هلندي ڪوسو واءُ لڳو
ڇهنڊ اسين به محسوس ڪنداسين. ٻلي ٻلي؟ هاڻ سائـ
ڏيو مُنهن انهيءَ ڪُٽ خلق جي زبان کي آڏو اچڻ وا
آءٌ ڪير!

هاڻ وارو آيو ڪلارڪن جو. ڪلرڪ جي ذات واڪاڻ خر
ڪرڻ ۾ مڙيئي ڪميٽي آهي، سو پڪ ٽيم ته اتان ڪ
سـ ريلو جواب ملندو، پر .... ”سائين آفيسر ڪجهڙي ذا
سان آهي ته ڀلا ڀلي پر حميد .... حميد.“ ڪنڌ جئي ناڪا
واريءَ لوڏ سان، ”حميد آفيسر آهي ئي ڪونه.“
چڱو ڀلا اهي به ڇڏ ياسين. هاڻ وٽ انهن اديب دوستن ڪ
جيڪي ڪيس ويچها رهيا. ظاهر آهي ته اديب ته نيٺ اديب
آهي. اديب جي ذات عقل جو بار مٿي تي کڻي هلندي آهي
ڳالهه جو، شئي جو، شخصيت جو تجزيو ڪندي آهي
’زبان‘ ۽ دوستي جو ساٿ گهٽ رهندو آهي. انهيءَ ڏ
مان اها پڪ هيم ته ڀلا جي خاڪي لکڻ تان هٿ نه ڪ
سگهيس ته گهٽ ۾ گهٽ قلم جي نب ۾ مس مان ٿورڙ
ٿوري ڪوڙاڻ به شامل هوندي. ڪوڙاڻ نه ئي هـ
دل جو رت ئي سهي. پر اتان به اهو ئي جواب مليم، جيڪ
ٻين ڏرين ڏنو.

پنهنجيءَ مشن ۽ سوشيالاجي جي علم کي اٿين برئيءَ طر
فيل ٿيندو ڏٺم. سو حميد جا دوست ڇڏ ياسين. من ڪ
دشمن هٿ اچي ۽ خدا نٿو ڀلائي ته ٻشنڪ جي ماڻهون ڪانسوا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڻا پيو.... تہ دشمن ھٿ ٿي نٿو اچي ۽ بئنڪ وارا وري
يڪ ني پئسن ڏيڻ ۽ منهن تي واڪاڻ ڪرڻ جا سخي پر
لا ڪرڻ ۾ صفا ڪنجوس. پر انهيءَ ۾ ڪو شڪ نہ آهي
بئنڪ جو ماڻهو حميد جي گلا نہ ڪندو تہ حميد کي
هتيءَ مان ايندو ڏسي لڪي پڄڻ جي ڪوشش ضرور
ڪندو. سائين بئنڪ وارا بہ ڪيڏا انهن وچن، اڪائونٽ ۾
ڏسو نهي نہ جڙي ڏي هنڪي چيڪ، ڏي هنڪي چيڪ.
بيڪو ڏس سو حميد جو چيڪ ڪٽيو آڏاڻو اچي ۽ جي
چيڪ نہ مٽائين ۽ حميد پٽر هٽي بئنڪ جي درين جا شيشا
نہ پچي پوءِ حميد محمد اسماعيل ميمڻ جو پٽ ڪيئن
سڏائي.

خير، انهن سيني ڳالهين جي باوجود يارن جي صلاح تہ يارن
يي صلاح آهي. 'پئي پاسي' تي بندوق هڻڻ لاءِ ڪو آڻ
ڀت نہ اچي تہ مَن سهو هٿ اچي. سهو ضرور هٿ ايندو
ڇو تہ حميد 'ماڻهو' آهي، ملائڪ ڪونهي.

حميد سان پهرين ملاقات روح رهاڻ سان ملاقات هئي – پئي ملاقات
روح رهاڻ جي جشن ۾ نفيس بنفيس تي. اٿيئي حميد کي
جلا ڏيندي ڏٺم. ڪهاڻيڪار ٽي آيس ۾ ماستر ٽي ويٺس،
ٺيئي 'اياز' جو ستن ڪوٺن ۾ ڏنگ ڪرڻ واريون اکيون
ٺم. اياز جيءَ ڪي زمانا وساري نہ
گهندا.

ڪانپوءِ بہ حميد سان ملاقاتون ٿيون، پر بري پري ڪان.
جسٽرار هو تڏهين بہ پري ڪان، چو تہ منهنجو 'صاب' هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

صحيح معنيٰ ۾ حميد سان تڏهن ملاقات ٿيم جڏهن هن
پنهنجين سيني خوبين خرابين کي ننڍڙي اٽيچي کيس
کڻي اچي منهنجي آفيس ۾ آڻيا ٿيل وساڻين، جيڪ
ڪائنس اڳ مرحوم حنيف صديقي، ڊاڪٽر غلام علي الا
امداد حسيني، تميره زرين ۽ عبدالقادر جونيجو وساڻي چڪ
هئا. جي انهيءَ ٿيل جا ويهي قصا ڪهاڻيون بيان ڪ
ته پوءِ حميد جي ڳالهه ڪري نه سگهي.
ڀهريون پيرو حميد ڪرسيءَ تي ويهي تڏو ساهه پٽيو ته مون
ناز پٺاڻ ۽ قاسم حيدر هڪ ٻئي ڏانهن نهاريو. دل
چيو ته مان، ”مري وياسين، صاب ڪڏ وٺو آهي. پنجين ئي
سگريٽن جا سونا هٿ ختم. غير پارليماني لفظ استعمال ڪر
بند، چنا ۽ بي ڊوڙ چاهي ڪاڻي بند، پر پنهنجيءَ مرضي
سان چرڻ پرڻ به بند. مطلب ته اسانجي آزاديءَ تي ڌاڙو لڳ
هو، واهه جو لڳو هو ۽ پوري ڏانهن تي شامڙان جو لڳو هو
اسانجي گهر ۾ ڪک به ڪونه بچيو.
سائين هاڻ هڪڙي پاسي پنهنجي وقت جي هاڪاري ڪايڪ
جو ٻٽ، سابق روح رهاڻ جو سابق ايڊيٽر، وڪيل
ٺيڪيدار، ڪنٽرولر، رجسٽرار، ڊائريڪٽر آف ڪاليجز
انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجيءَ جو ايڊيشنل ڊائريڪٽر ۽ ٻ
پاسي وري اهڙو ماڻهو (ٽي) جنهنجي ماٺڻ هڪڙيون چاريون
آئيون، پيون ڪيون چوريون. پاڻ ڏهه سال پرائمري ما
تي در در جا ڌڪا کاڌائين. احساس ڪمتريءَ جو شڪ

Scanned with CamScanner

چِٽَ چِٽَ جو پٽ ، سچ ڪري پڇو ته جڏهين
رڳو A ٽائيپ ڪوارٽر مليم جنهن ۾ وري هڪ اٽيچڊ
باٿ روم ۽ ٻه ٻيا ڪمرا ۽ ٻهريون پيرو جڏهين باٿ ۾ گهڙي
مٿان ٿوهارو ڇڏيم ته چار ڪلاڪ ٿوهاري هيٺان نڪران ڏي
نه آرٽس فئڪلٽي ۾ آيس ته وات مان ڳِڪ ٻيهي نه .
سو ڪٿي آءُ ڪٿي حميد . رڳا اديب هجون ته ٺيڪ پر
هڪڙو زبردست آفيسر، ٻيو زبردست آفيسر . هلي
ويس ڊاڪٽر الانا صاحب وٽ، احتجاجي نظرن سان
ڏانهنس نهاريم. ڳالهه کي صحيح ڪيائين ۽ مُرڪي ڏنائين.
سندس مرڪ ۾ ڳاڙهي بتي ٻني ٻري، مان ڪري ڪنڌ
لاڙي اچي آفيس ۾ ويٺس ۽ صرف اهوئي ڪري سگهيس جو
حميد ڏانهن خار مان نهاريم، پر حميد ڪنگهوئي ڪونه .
همراه مٿي ۾ لڳُو هو، سو لڳو، پر ڪو همدردي ڪرڻ
وارو نه ليي - ڪنهن به خدا جي بندي به ڪون وڌي
اچي مونکي ائين ڪونه چيو ته، ”تنهنجيءَ آزاديءَ تي
ڌاڙو لڳو آهي، توکان تنهنجي ٽيبل ڦرائي آهي. تنهنجيءَ
پر ۾ هڪ اهڙي شخصيت ويٺي آهي، جيڪا تنهنجي شخصيت
ختم ڪري ڇڏيندي. تنهنجي لئه ڳُڪي تي ويندي.“ ٻارن
۾ ڏاڍيون آسيدون هيم، پر آسيدون پوريون ٿين پنهنجيءَ جاءِ تي
مورڳو جيڪو يار اچي سو اچي، حميد جي ميٽر ٻولن جي
ڪوڙڪيءَ ۾ ڦاسي. منهنجو رڳو اوهاسين تي زور هو ۽
اوهاسين جو زور تڏهين ٽٽو جڏهين رعنا صديقيءَ پنهنجي
مخصوص انداز ۾ انگريزيءَ زبان ۾ به تي ٿوهارا ڏنا، منهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

حالت تي رحم کائڻ جي بدران تنهنجي آزادي ختم ٿيڻ ۽ دادلي ٽيبل ڦرجڻ تي سخت احتجاج ڪيائين. ۽ مونکي صورتحال جي مقابلي ڪرڻ لاءِ تيار ڪيائين. خدا جيءَ مهربانيءَ سان ان وقت حميد آفيس ۾ ڪونه هو، ڇو ته رعنا ڪڏهن به مصلحت کان ڪم نه وٺندي آهي، جيڪو دل ۾ سو چپن تي. ڪنهنکي ڳالهه وڻي نه وڻي، سنراڃيءَ ۾ جنهن ڳالهه کي سچ سمجهندي چٽي ڪندي. خداجي بندي ڪڏهين به Diplomacy سان ڪم نه وٺندي آهي. ياڳ وڏا آهن شفيق صديقيءَ جا جنهنجي گهر ۾ اهو سچ جو سونو تڪر اچي ڪريو آهي.

بهرحال آزادي ۽ ٽيبل جي جدوجهد اچا ڪو رنگ اختيار ئي ٿي مس ڪري ته حميد آهستي آهستي ڪوڙڪي مونڊانهن آچلائي. پتوئي ڪونه پيو هٿ، ٻانهون ۽ دماغ سڀ سُنڪ ٿي ويا.

”قادر بسڪوٽن سان مڙيئي دل اٿئي، نه؟“

”ها سائين مڙيئي....“

”ها ها دب قصي کي....“ ٽيبل جي خاني مان بسڪوٽ ڪڍي ير ۾ ويهاريندي بسڪوٽ اڳيان رکندي چيائين،

”سچو ڊبو چٽ نه ڪجانءِ، گهر ۾ موچڙا ملندم.“

بسڪوٽن سان گڏ گهر جو هڪ ننڍڙو راز به منهنجي اڳيان رکي ڇڏيائين.

پوءِ ڳالهه آهستي آهستي اڳتي وڌي ـ لکندي لکندي وچ مان هڪل ڪندو.

Scanned with CamScanner

”ٻکي!“
”جي.“
”آهين ٽاڏائيءَ ۾؟“
”ها!“
”سگريٽ جو سوٽو ڪونہ ٿو هڻين؟“

”ٻکي اڄ آرٽس فئڪلٽيءَ جو چڪر ڪونہ ٿو ڪاٽين.“
”سستي ٿي پيئي آهي.“
”بس نہ، پيو تہ ڪجهہ نہ آهي.“
”پيو چا ٿيندو.“

پوءِ کِلندي حميد جي ٻئگ. ٻئگ ۾ ڪاغذ گهڻ ۽ گوريون دوائون وڏيڪ پيل هونديون آهن، دل جي مرض کان وٺي تنگ جي سور تائين ۽ تنگ جي سور ڪانوٽي 'پيٽ جي سور' تائين وٽس دوائون پيل هونديون آهن. هونئن مرض نہ ڇڏيو تہ پوءِ چيڪ بوڪ ڪڍندو. چيڪ بوڪ نڪتو آهي تہ دل جا سڀ درد دور ٿي ويندا.

حميد رکو دوائن ۽ چيڪ ٻُکن سان علاج نہ ڪندو آهي ٻر جين ٻہ ڪيندو آهي. منهنجي چوڻ جو مطلب اهو آهي تہ ڪڏهين ڪو ڏينهن اهڙو هوندو آهي جو ماڻهوءَ جي مٿي تي ڀوت چڙهندو آهي. انهيءَ ڀوت جي وڏي ۾ وڏي نشاني آهي ٽڏا ساهہ ـــ حميد ٽڏا ساهہ ڀڏي ڀورين تہ اکين ۾ معنائون ڀري نهاريندو، پوءِ چپن تي ٽڙندڙ مُرڪ، انهيءَ مُرڪ ۾ هڪڙي هوندي معنيٰ، ٻئي هوندي بيماريءَ

Scanned with CamScanner

ڪان بچڻ جي سوچ، پوءِ هلندو علاج. هيتان هُتان جون اوڌاريون لهواريون، ذري ڪانپوءِ مٽرس اٺ ڪور چڱو ڀلو. بهر حال حميد اهڙو هٺ جهليو، جو اسانجي آزادي موٽي آئي، غير پارلمياني لفظ موٽي آيا، ڌوڙ مٽي ڪاڻ موٽي آئيو. بلڪ اڳ پيئا هڏاسين لٺ جي وچ تي سو حميد مورڳو ڪٽي وجي ڇڏيو لٺ جي مٿي تي. حميد 'صاب' مان ڦري 'پڪي' تي پيو.

ان آفيس مان ٿي اسان جي هڪ ٻئي سان سڃاڻپ ٿي. هونئن تہ پنهنجو پاڻ کي ٿي سڃاڻڻ ڏکيو آهي سو ٻئي ماڻهوءَ کي سڃاڻڻ ڏاڍو ڏکيو آهي، پر حميد اهڙو ماڻهو آهي جنهن کي 'پاڻ' کان اڳ ۾ سڃاڻي سگهجي ٿو.

"حميد ڏاڍو سهڻو آهي." اهو جملو مون گهڻن ماڻهن جي زبان مان ٻڌو ۽ پر گهڻن اکين ۾ مونکي ٻڌايو تہ "...."

خير اها ڳالهه اٿي. ڀلا حامي خيرپوريءَ کانونئي قاسم ماڪا تائين ماڻهو پيا ستدس حسن جي تعريف ڪندا تہ انهن کي آءُ ڇا ٿو ڪري سگهان. پر ايمانداريءَ سان ٿو چوان تہ حميد ايترو "خوبصورت نہ آهي جيترو ماڻهو ٿا چون يا اکيون ٿيون ڳالهائين. ها، قد ڊگهو اٿس، پيو تہ ماڻهن جهڙو ماڻهو آهي. در اصل دوستن ڏوڪو ڪاڏو آهي. حميد وڏو دوکباز آهي. حميد جي شڪل ۾ ڪجهه ٻہ نہ آهي. در اصل حميد جي 'شخصيت' جو فعلي تاثر ۽ قُرب اهڙيون شيون آهن، جيڪي ڪيس خوامخواه سونهن سوڀيا وارو ٿيون سڏائين ۽ هرو ڀرو حسن جي بازار ۾ بازي کٽيو بيٺو آهي. حميد اهو

Scanned with CamScanner

قرب تہ الائي کھڙيءَ بازار مان آندو آھي. الائي لنڊن مان آندو اٿس يا نوشھري فيروز مان، باقي اٿس ڀلا ڀلي. کھڙيءَ جنس مان جو حميد ھيٺن ٽو پيش اچي تہ پوءِ ٻئي پاسي ھن جو ڪھڙو حال ھوندو. اھا خبر انھنکي، جنکي لڳي.

اسانجي سماجي جوڙجڪ ۾ 'اڇو ڪپڙو' ڏکي ڏر آھي. اڇي ڪپڙي وارو سياست ڪانسواءِ ٻئي ھر ڪنھن ڳالھ ۾ سياست ھلندو آھي. انگريز ھلندي ڦرندي ڪپڙا وڏيڪ ڌسڻ ۾ ايندا آھن ۽ ماڻھو گھٽ، حميد جيتوڻيڪ سٺا ڪپڙا پائيندو آھي، پاڻکي اڇي ڪپڙي وارو سڏائيندو آھي. پر جيڪڏھين ڏانھنس ايمانداريءَ سان نھاربو (ائين نہ جيئن ماڻھو اوڻو عينڪ لاھي پوءِ نھاريندو آھي.) تہ 'حميد' وڏيڪ ڌسڻ ۾ ايندو ۽ ڪپڙا گھٽ. وسين لڳون ڪنھنکي ڌڪ نہ ڪيندو. ان خيال سان ڪيس جپان جي ٽويٽا جيپ يا جرمن زال چئي سگھجي ٿو. حميد سيني کان اڳتي وڏي وچڻ جو گھٽو شوقين آھي، بلڪ انگريزيءَ ۾ ڪيس Crazy چئي سگھجي ٿو، پر اڳتي وڌڻ وقت ٻين جي آڏي ٽنگ ڏيئي انھن کي ڪيرائڻ جي ڪوشش نہ ڪندو. پر پٺ 'ٻار' رکي ويندو پر گلا نہ ڪندو. (ٻار ۽ گلا جي وچ ۾ تمام نيڊڙو ۽ تمام وڏو تفاوت آھي.) "سيني ڌرين جو خير." چئي پوءِ پنڌ پوندو آھي. انھيءَ پنڌ دوران سيني کان وڏيڪ يادگيري مولي سائينءَ جي ھوندي اٿس. ڪڏھين ڪڏھين پنڌ ڪرڻ وسري ويندو اٿس ۽ رڳو مولي سائينءَ جي يادگيري وچي بچندي آھي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

دنيا ۾ رواج آهي ته پنڌ هلندي جڏهن ڪو ڏڪو کائيندو ته پهرين ميار الله سائينءَ تي رکندو ۽ پر حميد ڏک کائڻ کانپوءِ سڄيءَ دنيا تي ميارون رکي ويندو. الله سائينءَ کي ميار نه ڏيندو، رڳو ايترو چوندو ته ’شڪر آهي رب جو.‘

حميد کي ڪيڏيءَ به وڏي ڪرسي تي وهاري ڇڏيو، ڪنهنکي نقصان نه ڏيندو. ڪنهن تي ڪاوڙيو ته بڙ بڙ ايتري ڪندو جو ماڻهو چوندو ته، ’شڪار‘ جو سِر ويو ٻر ٻئي ڏينهن سڄيءَ ڳالهه تان پاڻي ڦيري ماٺ ڪري ويهي رهندو، بلڪ ائين چئجي ته سڄي ڳالهه وساري ويهي رهندو. خدا جي بندي پنهنجيءَ ڊائريڪٽريءَ جي دوران هلندي هڪڙي مک ماري وڏي. ڪنهکي معمولي مڙيئي هڪڙي ماتحت کي تمام معمولي نقصان پهچايائين. نقصان اُن ماڻهوءَ کي پهچايائين ڦاٿاسين اچي اسين. ٻئي ڏينهن تئين ڏينهن اها ڳالهه ڪٿيو ويٺو هوندو، ”سائين فلاڻي کي اهڙي چوٽ ڏني اٿم جو ياد ڪندو.“ پوءِ هلندو فلاڻي خان کي چوٽ ڏيڻ جو قصو پوءِ سچ ڪٿي يا ڀڄ ڪٿي. چار ڪلاڪ خدا جا اُهو قصو پيو هلندو. مونکي ته ايترا پيرا ٻڌايو اٿس جو هاڻ جڏهن به ساڻس ملندو آهيان ته هٿ ملائڻ وقت دعا پيو گهرندو آهيان ته، ”خدا سائين سڀ عذاب قبول آهن پر اِهو قصو مٿي ۾ نه هڻجانءِ.“

توهان پاڻ سوچيو ته مک مارڻ تي مڙس ايترو وٺي گوڙ ڪيو آهي، سو ماڻهن کي کهڙيءَ دل سان نقصان

Scanned with CamScanner

ڏيئي سگهندو.

ڳالهه آئي آهي قصن ٻڌائڻ جي. حميد وٽ ٻيا ٻه قصا جام آهن. قصو وري بيان ائين ڪندو جو هڪڙو ته قصو هوندئي ڏگهو ٻيو وري ڏرو ڏرو ڳالهائي. ڳالهه ڪي ٻڪو فرڙات ڪرائي وجي، سو نه ڪندو. وات مان لفظ لفظ وک وک ۾ ڏيئي سنجيدو وٺي نڪرندو. سندس وات مان نڪرندڙ لفظ آهن ته ڏاڍا شوقين پر هلڻ ۾ صفا سست. پنجن منٽن جو قصو ٻه ڪلاڪ وٺندو. انڪري حميد وٽ وڃجي ته پويان ڪم ڪاريون وساري پوءِ وڃجي. ماڻهو ويو ته ست ڪلاڪ ڇٽو. رڳو قصو ڪونه ٿو هلي، (يارن کي ڌڃڻ ڪپي) پر وچ ۾ چانهه، ماني ، سگريٽ، فروٽ، داليون، يارن لاءِ خريد ڪيل ڪتمنڙا پيا هوندا (سندس گهر واريءَ جي صبر ۽ سخاوت کي سلام آهي.)

هڪ ڀيري اها ڳالهه هلي ته حميد رفريجيٽر ٿو وڪڻي. پڇا ڪئين "ڇو؟" جواب مليو ته "ننڍي سائيز جو آهي". "پئي ننڍڙو آهي ته ڇا ٿي پيو؟ ماڻهن کي پئسا ڏيئي ڇڏيا هوندائين هاڻ ڪٿو آهي". پر جڏهن سندس گهر وياسين تڏهن خبر پئي ته ڇو ٿو وڪڻي. وڏو ريفريجيٽر ڪپي، آخر قصن ٻڌڻ وارن دوستن جي پورت اهو ننڍو رفريجيٽر ڪيئن ڪري سگهندو.

مڙس جون قطارون هڪڙيون ڏنيوسون سئنيمائن تي ٻيون سياستدانن جي درن تي ۽ ٽين قطار ڏٺيسين حميد تي. هڪڙو ماڻهو آئي ته ٻيو ويٺو آڌي ٻيو وڃي ته ٽيون ، آءٌ،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

قاسم ماڪا ۽ قاسم حيدر ڪرسيءَ تان آٿي ٻاهر اچي آرس پيچي وري اندر اچون ته سيڪنڊ بلاڪ. ڪرسيون ميزون، اسٽول حميد آهي سو وچ ۾ ٻيو گهوٽ وانگر ترڙي. قصو ٻه ٻڌائيندو وڃي. چلڻ واري لاءِ چئي ۽ نياڻي واري لاءِ نياڻو نشانيءَ سميت ڏيندو وڃي ۽ جي فون ڪرڻي پوي ته پوءِ آٿيو اچيو فون ٻه ڪري.

”.... ٻار ماڻهو موڪليان ٿو. ڪم ڪجانءِ نه ته آءُ ٻچڙو ڪري ماريندو سانءِ.“ هاڻ ٿاٿو اهو ٻار جنهن ۾ ڪم هوندو. حميد جو ڪم نه ٿئي ۽ پوءِ حميد لٺ کڻي نه ٻار جو مٿو ڦاڙڻ لاءِ. نه پهچي ته پوءِ پاڻکي حميد جو سڏائي. مطلب ته ڪڏهين پيو نوڪريون ونڊيو ڏيندو، ڪڏهين داخلائون، ڪڏهين قرض طور چيڪ ڪٽيندو ته ڪڏهين خيرات طور چيڪ ڪٽيندو. ڪڏهين وري ٿلهي پارٽ تي زور هوندس. الائي ڪنهن صلاح ڏنيس جو اسيمبليءَ ۾ ٻيهڻ جي دوران آفيسر اچي ٿيو آهي. ڪم واري کي ته چوڻ جي همت ڪانه اٿس. وس وڌا ڪندو ڪم ڪرائڻ لاءِ پر جي ڪو ڪم ناممڪن هوندو ته ٻه ٽورڙيءَ اميد تي ها ڪري ويهي رهندو ۽ پوءِ نيٺ خطاب ملندس. ’ڏاتاني‘. حميد جي وڏي ۾ وڏي ڳالا انهن لفظن ۾ ڪري سگهجي ٿي. حميد کو ملڪ جو بادشاهه ته ڪونهي جو سڀ ڪم ٿيندا وٽس، چار ٿيندا ته ٻه نه ٿيندا.

ڪا ٻنج مٿي ڳوڻ ڪٽي هجي. آهو ڪم پنج ڇٽا ٻلي ڳڌ جي ڪن، حميد رکو ڳوڻ تي آخر لاتي هوندي ته ٻه ڇوندو نه

اها ڳوڻ ڪنٽي ئي مون.
”اڙي بابا تو ڪيئن ڪنٽي. هيءَ ته اسانجي ....“
”نه نه آءٌ ائين ڪوله تو چوان. پر آءٌ نه هجان ها ته ڳوڻ اوهان ڪان ڪونه ڪڇي ها.“
پر اها لئه ڪندو آئي روبرو. هٿي پاسي رپورٽ ڏيٺي پوبس تهپوهپنهنجو ’ڪريڊٽ‘ ٻهرين جي حوالي ڪري ڇڏيندو. باقي منهن تي پنهنجيءَ طاقت جو رعب ضرور وجهندو. انهيءَ مان اهو نه سمجهبو ته ڪو الانا صاحب اسان ڪان ڳوٺيون ڪٺائيندو هو پر مطلب ته ٻيا ڪم، جيڪي ڪارڪنن جا ٿيندا آهن.
پڇبس، ”حميد صاحب، اوهاسيون چو ٿا ڏيو؟“
”بس يار پوڙها اچي ٿيا آهيون.“
وري پڇبس ”حميد صاحب بس ۾ پوبان چو ٿا وهو؟“
”بس پوڙها ماڻهو جو ٿياسين.“
وري پڇبس ”حميد صاحب آهستي چو ٿا هلو؟“
”يار پوڙها هڏ آهن.“
”حميدصاحب تڪا ڊ وڙندا چو ٿا هلو؟“
”چا ڪريون پوڙها جو ٿياسين.“
بس پوڙهپڻ ته اچي حميد مان ڦاٽي آهي. اچا ته ماشا الله وار ڪارا لڳا پيا اٿس، چمڙيءَ ۾ سر ڪونه پيا اٿس. ڪڙائيءَ تڙائيءَ سان تو هلي، سياڻي هلندي جڏهين ڪجھ وار اچا ٿيس، هڪڙو اڌ ڪو سڙ ”بس تڏهين مورڳو ائين نه چوڻ شروع ڪري ته ”بس يار مري ويا آهيون.“

Scanned with CamScanner

زوري ٻوڙهي ٽيڻ واري هن نوجوان جا آفيس جي ڪم ڪارڻ جا ٻه ڪي اصول آهن.

اسان جو الانا صاحب سخت محنتي ۽ محتاط ماڻهو آهي، ان ڪري آن جو اصول آهي ته ”ماڻهو ڪم لاءِ پيدا ٿيو آهي.“ پر حميد جو اهو اصول آهي ته، ”ڪم ماڻهوءَ لاءِ پيدا ٿيو آهي.“

ڊاڪٽر الانا جي گهڙيءَ جا ڪانٽا سنڌس تنگن جيءَ رفتار سان سُر سر ۾ ملائي هلندا آهن. ٺيڪ ٨ لڳي ١ منٽ تي آفيس. ٺيڪ هيترا لڳي هيترن منٽن، هيترن سيڪنڊن تي هيءَ ڪم ضرور ٿيڻ کپي. ان ڪري جڏهين ڊاڪٽر صاحب جي ڪرائيءَ ڏانهن نهاربو ته ڪرائي نظر ڪانه ايندي، رڳو گهڙيءَ جا ڪانٽا ڏسڻ ۾ ايندا.

حميد جي گهڙي وري سنڌس دل جيءَ رفتار سان هلندي آهي ني پيرا 'تڪ تڪ' ڪندي ته چار پيرا وري 'ڌڪ ڌڪ' ڪندي ان ڪري حميد جي گهڙيءَ ڏانهن نهاربو ته گهڙي ڏسڻ ۾ نه ايندي رڳي ڪرائي ڏسڻ ۾ ايندي.

حميد ٻوڙو نه آهي، ان ڪري سليم خواجي سان سنگت رکي اٿس- خواجه سليم مٿس ٻيو نه ته اهو اثر ضرور ڇڏيو آهي ته جڏهين حميد ڪجهه ٻه ويهي لکندو آهي، پوءِ اُها چاهي ڪهاڻي هجي يا ڪو آفيس جو ڪاغذ، تڏهين ٺپ ٻوڙو هوندو آهي. اوهان ٺپ ڏيو، ميزون وڄايو، پستول ڪڍي فائر ڪريو. حميد ڪنڌ مٿي نه ڪندو. اهڙيءَ حالت ۾ اسان لکيل پنو ڦريوس ته پوءِ ڪنڌ مٿي ڪندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پر ٻنو ڪنهن وقت ويٺ ڀيرن تي ضرور اڪ رکجو ڇو ته اهڙي حالت ۾ ٧٥ سيڪڙو امڪان موجود هوندو ته حميد ڀيپر ويٺ اوهانجي مٿي تي واهي ڪڍي.
وچ وچ ۾ ميان علي محمد چانڪ اچي اسان سان سنگت رکي، پر انهن چوڻ بهتر ٿيندو ته اسان هن سان سنگت رکي. علي محمد چانڪ ست باد شاهيون قناڻي اچي ايم اي جو شاگرد ٿيو. ريسرچ ڪري ڪاغذ تي پين هلائڻ جي دوران ٻچو، وات ۾، پان وجهي وات هلائيندو آهي.
ادب جو دشمن ۽ اديب جو دشمن.
پڇيوسين، ”اڙي ابا ڇو؟“
”ابا اهي جيڪي اديب آهن نه، سدائين ساڪريٽر تي هلندا آهن. اسين زمين جا ماڻهو، ڪت خلق. اديب آسمان جي مخلوق. هيٺ اڪ پوين ڪونه. ٻيو ڪائين مٿو ۽ اڇيو ٻڏائين لوڪ ڏيکاٻيون. ڏنڊو نه ڏاڙهي رکو ڪوڙ تي سندرو. اڙي ابا جهاز هلائي نتا سگهو ته ريل گاڏيون هلايو. نه ته ٻهڻ وچي مال ته چاريو. ليي ڪجهه ڪونه رکو زبان سان پيا آپ ڪڇيندا. ٻيءَ دنيا سان ائين ڳالهائيندا ڄڻ دنيا بيوقوف آهي ۽ پاڻ خليفا تي لٿا آهن. بابا ٻچ ٻري ٻي ڪمي خلق ڪان.“
هڪڙي ڏينهن حميد ۽ مون پڇيوسين، ”اسان سان ڇو سنگت رکي اٿيئي. اسين به ته اديب آهيون.“
”ٻه ڏينهن ڏسان، جي اوهان ٻه چوويهه ئي ڪلاڪ خدا جا، ٻنهنجي علم، ادب ۽ ڏکين اکرن جو رعب و ... شروع

ڪيو ته پوءِ ئي طلاقون ڏيندس اوهانڪي به."
طلاق مونکي ته ڏيندي دير ڪونه ڪري پر هڻ ڙي حميد تنهنجيون ڪوڙڪيون، شل نه ڪو ڦاسي، چانگ نه رکو پاڻ ڦاسي پيو، پر اسان کي به ڦاسائي رکيائين. اسانکي اهو به پتو پيو ته علي محمد چانگ روزانو هڪڙي فلم ڏسندو آهي.
"چانگ فلم ڏسڻ هلون؟" حميد ستند وارو ڏک هنيس.
"هلو. ڪهڙيءَ فلم تي هلون؟"
"Sun Flower."

چانگ جي چهري تي جيڪا رونق آئي هئي سا فلم جو نالو ٻڌي گم ٿي وئي. منهن ڦٽي ويس.
"پوءِ هلون؟" حميد زور پريس.
"او خدا جا بندا، چو ٿا طلاق ڏياريو. توهانکي فلم ڏسڻي آهي يا سقراط جا وچي ٻير چٽڻا آهن. خدا جا بندا ڪڏهين ته عقل جي ڳالهه ڪندا ڪريو. اسان غريبن تي اهو رعب نه جمايو. فلم ٿا ڏسڻ هلو يا پنهنجو مٿو کپائڻ."
"پر فلم ته تمام سٺي آهي."
"ها سائين، اوهان به تمام سٺا آهيو. ميان فلم ڏسڻي اٿان ته مونکي چڏيو. هلو ته هلي مزل، عاليه، نجمه ۽ فردوس جا ناچ ڏسون. هڻ مزل، تنهنجون آچلون، ليچڪ اپچڪ تيچڪ."

بس پوءِ چانگ اچي ٻڌي پروپئگندا اسانکي ليچڪ اپچڪ فلمن تي وٺي وڃڻ لڳو. اڄ ڏس ته 'الارم' پيا ڏسون. اڄ

Scanned with CamScanner

ڏس تہ 'خطرناڪ' پيا ڏسون، 'ابھي تو ميں جوان ہون' پيا ڏسون، اڇي اسانکي گهٽين ۾ روليائين، ٽيڇڪ ٽيڇڪ فلمن تي اهڙو هيرايائين. جو علي محمد ڪان ٽڪڙا اسين. حميد بہ اسان سان گڏ 'رول پارٽي' اڇي ٿيو. وري ڪريون ڇا جو فلم پوري ٿيڻ ڪانپوءِ ٻاهر نڪري لوفرن وانگر بيهي رهـون ۽ فلم مان نڪرندڙ مائهن کي تڪي تڪي ڏسون. چانگ جي وات ۾ پان، منهنجي پنجين نمبر ۾ ريڊ اينڊ وائيٽ جو سگريٽ ۽ وڏي ولين يعني حميد جي هڪڙي هٿ ۾ گولڊ ليف جو پاڪيٽ، ٻيو هٿ چيلھ تي — 'پلٽ تيرا دهيان ڪدهر ہے.'

هڪڙي ڏينهن اسين سئنيما مان ٻاهر نڪري بيٺا هئاسين، اوچتو چار پنج مايون اندران نڪتيون. منهنجي نظر حميد جي هٿ تي پيئي، هٿ ڏڪيس، پوءِ منهن تي پگهر آيس. دل ۾ چيم: مڙس اڳيئي ذهني چڪتاڻ جو شڪار آهي، بيماري اجهو تي قات ڪائي، مڙس تو وڃي هٿن مان. ٻـر ڏٺم تہ حميد پنيرو ٿي پٽ ڏانهن منهن ڪيو.

'اڇا تـہ اها ڳالهہ آهي!' سوچي چپ ٿي ويس. جڏهين سڀ مائهو هيٺ لهي ويا تڏهين همراهہ اسان ڏانهن منهن ڪيو.

"ير مري وياسين."

"ڇو؟"

"ميان ليڪچررائيون ڇا سوچيندا يون تہ اسان جو سابق ڊائريڪٽر هيئن لوفرن وانگر بيٺو آهي."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

آهو ڏينهن اڄوڪو ڏينهن حميد وري ٽيڪ ٽيڪ فلم اسان سان گڏجي نه ڏٺي، جيتوڻيڪ علي محمد ۽ مون وٽ تازي چڙهيل فلم جي بنا پئسن وٺڻ جي پبلسٽي ڪئي هوندي، حميد اسانکي 'نه' ته نه چيو هو، ڇو ته هندستان ڪنهنکي به 'نه' نه چيو هوندائين ته اسانکي ڪيئن جواب ڏئي، پر ڪونه ڪو بهانو ڪريو جند ڇڏايو وڃي. سچ ڪري پڇو ته اسانکي به هاڻ مزو ڪونه ٿو اچي. 'وه بات کهان مولوی مدن سی.'

ماڻهوءَ جي وزن جي خبر هڪڙي تڏهين پوندي آهي، جڏهين هو ساهميءَ جي ٻڙ تي چڙهي وهي، ٻئي تڏهين پوندي آهي جڏهين ماڻهوءَ ڪرسيءَ تان لهي. 'نه' رڳو ڪرسيءَ تي وهڻ ۽ لهڻ واري جي وزن جي خبر پوندي آهي. ٻر يارن دوستن جي، وزن جو به اندازو ٿي ويندو آهي.

حميد ڊائريڪٽر آف ڪاليجز جي ڪرسيءَ تي ڪجهه ڏينهن ويٺو هو ۽ سڄيءَ سنڌ جا ڪاليجز هلائيندو هو. پوءِ جڏهين اها ڪرسي ڇڏي آيو تڏهين مونکي اها پڪ ٿي ته ولس ڪير ڪونه ايندو. هڪڙي پاسي حميد ضرور 'ڊائريڪٽر' تي وقت گذاريو هوندو پنهنجو وزن وڃايو هوندائين، ماڻهن تي رعب ڪيا هوندائين، ماڻهو آخر وٽس ڇو اچن؟ ۽ وري جيڪي وٽس ڊائريڪٽريءَ دوران سلامي هوندا، آهي به ڇو اچن، آهي ته حميد وٽ ايندائي ڪونه هئا. ڊائريڪٽر آف ڪاليجز وٽ ايندا هئا. پر پوءِ تڏهين پيم ته جيڪب آباد کان مٺيءَ تائين ڪاليجن جا ليڪچرار وٽس ايندا رهيا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

حميد 'حميد' ٽي رهيو هو ڊائريڪٽر ٽي نه.

مونکي وڏيڪ پتو وري تڏهين پيو آهي، جڏهين حميد انسٽيٽيوٽ آف سنڌ الاجي ڇڏي پبلڪ اسڪول ويو. اڄ ڏس ته پٽيوالو ولي محمد ڪنڀ ڪيو لطيف آباد اڏائو وڃي. اڄ ڏس ته بشير، لطيف آباد نمبر ٦ جا چڪر پيو ڪاٽي. اڄ ڏس ته علي محمد ۽ عبدالقادر نئين چڙهيل ٽيچڪ ٽيچڪ فلم جون خوبيون ڳڻائيندا لطيف آباد لڳا وڃن.

آهو 'وڃڻ' وارو ٽي کهڙو جيڪو پويان پيرن جا نشان نه ڇڏي.

صاحب خان "سورهه" ميراڻي - نئون ديرو
Cell No : 0344 - 3919786

جيئي سنڌ ڊجيٽل ڪتاب گهر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ميان علي محمد چانگ

قد- ½ 5 = 5 (پنج فٽ، ساڍا پنج انچ)

عمر- نه اڍائي ڪتا ۽ نه اير- اي پاس ڪنوارين ڪان وڏيڪ.

وزن- جيڪو اٿس انهيءَ ۾ رهندو آهي.

گنجيءَ جي سائيز- خبر ڪاڏن ڪي پوي.

بوٽ جي سائيز- زيرو ست ڪونه آهيانس، انڪري پتو نه اٿم.

نالو اٿس علي محمد، ذات جو آهي چانڊڪ، پيئندو آهي چانهن (پاڻيءَ جي جاءِ تي)، کائيندو پانُ آهي (چيونگم جي جاءِ تي.) نوڪري سنڌ يونيورسٽي پريس ۾ ڪندو آهي، رهندو يونيورسٽيءَ جي ڪالونيءَ ۾ آهي ۽ مرندو ڪاڏي ڪاتي ۾ آهي.

رواج آهي پهرين ملاقات بيان ڪرڻ جو، پر مونسان مصيبت اها آهي جو جڏهين پهرين ملاقات ٿي تڏهين نه ڪا ٿڌي هوا لڳي رهي هئي، نه آسمان پٺي اَلا ۽ باهيون اُڇلايون نه آواره بادل آسمان ۾ رڙلي رهيا هئا، نه سندس چهري ۾ 'خاص ڪشش' محسوس ٿي هئي، جيڪا مونکي صدين ۽ ورهين جي رولي ۾ وجهي، نه سندس 'روح جي تهه' تائين پهتو هوس، نه مستقبل ۾ سندس 'وڏي ڪلاڪار' هئڻ جا آثار نظر اچي رهيا هئا ۽ نه سندس اوچتو ڪنهن اُداس ڏينهن تي مري وڃڻ جو ارادو ٿي ڏسڻ ۾ آيو — مڙيئي هو ماڻهن جهڙو ماڻهو ۽ مٽي تي ته اڃا تائين ته سڳ ڪو نه ٿيا اٿس.

سو اسانجي پهرين ملاقات ابراهيم ترڪ جي ڪوارٽر تي جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ميٺش تي:
”توهان ڪهاڻيون لکندا آهيو؟“
”جي.“
”بيت ڪونہ لکو؟“
”نہ.“
”ڪهڙي قسم جون ڪهاڻيون لکندا آهيو؟“
”عام ماڻهن جي زندگيءَ متعلق.“
”اڇا اڇا.... لوڪ ڪهاڻيون لکندا آهيو.“
”لوڪ ڪهاڻيون تہ نہ پر.... ماڻهن جي پراملبمز تي.“
”اڇا اڇا! پرابلم.... برابر.... برابر، اهو سگريٽ گهڻن اديبن جي آڱرين ۾ قاتل ڏسندو آهيان. اوهان تہ پنجين نمبر ۾ ناسابو پوءِ تا سوٽو هئو. ڀلا سڀ اديب هڪڙو براند پيئندا آهن ڇا؟“
”هڪڙو براند تہ نہ هوندو آهي.“
”ها.... پوڙها اديب وري لوڪ ادب جو براند پيئندا آهن. دراصل اوهانجي مارڪيٽ ۾ ملندا ئي بہ براند آهن. معاف ڪجو، آءٌ تہ Marven پيئندو آهيان.“
اها هُني پهرين ملاقات ۽ دل چيو تہ، ”جوڻجا ڀڃي جند ڇڏاءِ هيت تنهنجي دال نہ ڳرندي.“ پر جند نہ ڇٽي هُني سا نہ ڇٽي. سائين، جند ڪيئن ڇٽندي، جڏهين تہ هن وٽ ٻڌڻ لاءِ وڏيون وڏيون سنگهرون آهن، قرب جي سنگهر، ڳالهہ ۾ سامهين ڏ ر کي ٻڌي، پيهي تماشو ڏسڻ واري ’سنگهر‘، ڏکئي سکئي وقت ۾ نڪهن ڪان چوليءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڏانهن وهي وڃڻ واري عادت جي 'سنگهر'.

۽ هن جي سنگهر ۾ وڏيون وڏيون شيون پڌل آهن. انهن شين جي فهرست ۾ ڪنهن سانوريءَ سنهڙيءَ نرس ڪانوڻي ڪوڪ وڏي ۾ وڏو بيورو ڪريٽ اچي سگهي ٿو. انڪري هن سان گڏ جي گهمڻ لاءِ نه رکو وڏو دل، گردو ڪپي پر وڏو وقت ڪپي. ڪو ٻچڙيوال هُجي ته ڪانئس پڇي پاسو ڪري ۽ جيڪڏهين ڪنهن جي زال ڪڙڪ آهي ته، انهيءَ لاءِ ته اهو سُئو آهي ته، صبح جي پهر ۾ علي محمد جو مُنهن نه ڏسي.

علي محمد جي سُواري جڏهن گاڏي ڪاتي ۾ لهندي آهي، تڏهين رکو فردوس سئنيما کان اولڊ ڪئمپس تائين ٻهچندي پهچندي ڪلاڪ کن لڳي ويندو آهي. ڪنڊ ڪٽر ٿيو، ڊرائيور ٿيو، ڪير وڪڻ وارو ٿيو، هوٽل جو ٻيرو ٿيو، مالڪ ٿيو، ڪو ڪاري ڪوٽ وارو ٻهادو وڪيل ٿيو، سئنيمائن جي چڪر ۾ ٻيل ڪو ڪُوناٿو رول چوڪرو ٿيو، مطلب ته هر ڪنهن سان هان مشڪان ٻه ٿيندي ويندي، پان ٻه ٻيو چپاڙيو، دُنيا جهان جا حساب ڪتاب ٻه پڌرا پيا ٿيندا، فلاڻي خان ڪي يا فلاڻي خان ڪي ست سُريون ٻه پيون پڌائبيون - مطلب ته اهو ڏندو سڄو ڏينهن هلندو ۽ پوءِ شام جو (علي محمد جي شام رات جو نوين وڳي ڪانپوءِ شروع ٿيندي آهي.) ڪرسيءَ تي ڏاڍي لنگ تنگ تي چاڙهي، صبح چانهن جو ڪوپ چاڙهڻ ڪانوڻي سڄ لٿي تائين جي پوري ڪاروائي بيان ڪندو ويندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪنهنگي سچي شهر جي رپورٽ وٺي هجي ته شام جو هن
ميان کي هٿ ڪري ۽ اها رپورٽ واڙي نه هوندي، بلڪ
اٿينٽڪ، مڪمل، دلچسپ، زبان ۽ بيان جي پورين خوبين
سان ڀريل هوندي آهي. واقعي يا ماڻهوءَ کي بيان ۾ ڪارٽون
بنائڻ هنجي ذاتي هٿ جو کيل آهي. چاهي ته پٽ تي
وهاري چاهي ته تارن جو سير (ڏينهن جي تارن جو به)
ڪرائي.

اڻ واقف سان علي محمد اٿين ملندو جڻ ته هيءَ ڪو
مسڪين، رڄ اشراف، جاهل ۽ معصوم آهي. هڪ شرميلي
ماڻهوءَ وانگر چور نگاهن سان نهاريندو ويندو ۽ سنهڙا
سنهڙا ظاهري طرح تي بي سري قسم جا سوال اٿين آڇلائيندو
ويندو، جيئن باندر جي اڳيان تماشائي شيون آڇلائيندا
آهن ۽ خوش ٿيندا آهن. پوءِ جيڪڏهين سامهون همراهه
هوندو وزن جو هلڪو ته پوءِ ويندس پاڻيءَ مان ڪڍندو.
بلڪ اٿين چئجي ته پهرين پاڻ باندر ٿيندو آهي، پوءِ
سامهون همراهه کي نه رڳو باندر بڻائي ڇڏيندو آهي، پر
بانس تي به چاڙهي ڇڏيندو ۽ جيستائين روبرو بيهي بانس تي
چڙهيل باندر جو تماشو ڏسندو آهي، تيستائين ڇهري تي
ست پردا چاڙهي ڇڏيندو آهي ۽ جڏهين آتان لڪرندو
آهي تڏهين هڪڙيءَ رهڙ سان پنهنجي ڇهري جا پردا لاهي
ڇڏيندو آهي پر سندس نشانو بنيل هستيءَ جا ته ڪپڙا
به لاهي ڇڏيندو آهي. هڪڙي پيري منهنجي هڪ ٻن
دوستن وٽ اٿين معصوم ٿي وڃي ويٺو، ڪين اهو تاثر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڏنائين ته هوسڙيءَ مان گريجوئيشن ڪري آيو آهي ۽ يار
به اسانجا اچڪلهه پيا آهن ڪاڏا، سو هنجي ٽيڪرن تي
آسمان تي ڪٽي ڏاڪڻ رکين ۽ ويا چڙهندا ويا چڙهندا، ۽
ڪڏهين عطائي پليءَ ۽ غيبي خان چانڊيي سان ڪُلها پئي
هنين ته ڪڏهين ورڻي اهو پئي ڏيکاءِ ڏين ته زهر جو پيالو
اصل ۾ هنن ئي پيتو هو، ير پٺل ۾ تاريخ وارن سُقراط جو
نالو لکي ڇڏيو آهي ۽ هيءَ همراه ويو ڪين ڏسندو. هڪڙي
ڏڪ ۾ به پکي قاسايا هٿاڻن، چو نه ڏسي! - پوءِ ميڪي
انهن جا ڪارٽون بنائي مونکي ٻڌاياٿين، اصل هڪڙو تولو
به هيڏانهن يا هوڏانهن نه ٿيو. علي محمد جو ڏڪ گسي
ته پوءِ هو علي محمد سڏائي ئي ڇو!

اسڪيچ اڪيو آهي اديب جو، ادب دوست جو پيا وڏ ۾
وڏ صدارتي تقرير ڪرڻ جي شرف حاصل ڪرڻ واري جو،
پر هيءَ اديب نه آهي بلڪ اينٽي اديب آهي. ادب جو
دشمن، اديب جي ذات جو دشمن بلڪ اديب جي پاڇي
جو به دشمن. هڪڙي ڏينهن انهيءَ ڳالهه جو سبب
پڇيومانئس، چيائين ته:

”يار هنن تنونجن سقراطن بقراطن ته تنگ ڪري ماريو آهي.
هنن ته اسان جو ڪاٿو پيٽ حرام ڪري ڇڏيو آهي. خدا
جي بندن کي نه ڪم آهي نه ڪار، ٻار ٻچا ته وڃي ڍهڙ
۾ پون پر پنهنجو پاڻ ته جهلي هلن. اڙي خدا جا بندا
ڪو ڌنڌو ڪريو، ڊرائيور ٿيو، هر وڃي هلايو، پلا ڇي
ائين به نتا ڪري سگهو ته چٽن جو ٿالهه مٿي تي رکي

وڪٽو. ٻاندي خلق آهي، اسان جو ته رت پيئي چڏيو
اٿن- وري جي چڻبم ته حال احوال ڏيو ته- مائين مُڙس
سنيڊن مان نڪرندا ۽ سيلون ۾ اچي ڇيهه ڪندا ۽ خدا جا
چوٽهه ڪلاڪ سگريٽ ٿيا پيا هلندا، ڀلا اهو لکندا
ڇا آهن؟“
”تون نٿو پڙهين ڇا؟“
”پڙهندو ته آهيان.“
”پوءِ مون ڪان ٿو پڇين!“
”نه پر اهو ڇا آهي ته پوءِ مونوٽ آئي، آءٌ هن وٽ
ويس، در پيڪو پيو هو، هوءَ ويٺي پيئي آءٌ ستو! پيو هوس،
ڪتو ڪڪڙ ڪٺي ويو، ڀلي تازهٔ چٽي ويٺي، جي فلاڻو
هيٺن ٿيو. سائين پوءِ مون آسمان ڏانهن نهاريو، تارا هيٺ
لهي آيا، مون هيٺن ڪيو، ٠ون هونءَ ڪيو. بس رکو آءٌ،
آءٌ، آءٌ .... او خدا جا ٻندا ماڻهو ٿيو ماڻهو؟“
”بس رکو اهو ٿا لکن.“
”پيو ڇا! پيا وري اهو ٿا لکن ته موئن جي دڙي ۾ لڏل فلاڻو
نڪر هيترا هزارا سال پراڻو آهي ۽ فلاڻي باد شاه اهو نڪر
نهرايو هو ۽ وچ بازار ۾ سپر هاه وي جوڙا رستا هئا. ڪو
ڏس ته مڪليءَ جي مقام ۾ گوڏا ڪوڙيو پيو آهي ۽ مليئنس ڪٺي
نه تقرير جاري هوندي ته فلاڻي باد شاه هيٺن ڪيو، فلاڻي
وزير هوئن ڪيو. ڪتو ڪڪڙ ڪاٺي ويو، ڀلي تازهٔ چٽي
ويٺي- غريب غريب جا پيٽ پيچ پري بادشاهن کان . اکيان
ماڻهو ته، هوندا هئا گهر کان واندا سو ڏيٺي نه وٺي عشق

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪري چوڏهن سال وَٺَ هيئان وچي وهندا هئا. غريب جا ٻار تون آهي نخرا ڇڏ، وڃي ڪو ٻچن جو پيٽ گذر ڪر. متو اچي ڪاڏو اٿئي. ڀلا جي بادشاهه پاڻ ۾ وڙهيا ته تنهنجو منهنجو ڇا. پر انهيءَ ۾ فائدو ڪهڙو؟ ميان دنيا وڃي چنڊ سان لڳي آهي تون آهين سو مڪليءَ جي مقام ۾ ڪٽي ڳوڙها ڪوڙيا اٿئي.“

”بس، وڏيڪ ڪجهه؟“

”يار هنن لفظن جي معنيٰ ته ٻڌائينم. ڀلا اهو چون ڇا ٿا؟ اسان ته اهي ساڳيا ساڳيا لفظ ٻڌي ڪڪ ٿي پيا آهيون.“

”ڪهڙا؟“

”مثال طور جيئن، فرسٽريشن، پيڙا، پڙلاءُ، لهرون، ويرون، آشائون، صدين ڪان، آڱرين ۾ قاتل سگريٽ، رم جهر رم جهم ستارا، اوشائون، مالهائون، آيڪ ٽرانڪ ـ ڪڙ ڪتو ڪٽي ويو وغيره وغيره.“

”ڇو! انهن لفظن تي وري ڪهڙو اعتراض اٿئي.“

”لفظن تي ته ڪونهي پر انهن وچارن لفظن کي اوهان اديبن ايترو ته رڳڙيو آهي، ايترو ته رڳڙيو آهي جو هاڻ نه خدا جا ٻندا ڪو الله ڪارڻ تو اهڙا لفظ وٺي ته مونکي ته الٽي ٿي اچي. ذرذر ساڳي ڳالهه.“

سو علي محمد ائين اديبن کي هر وقت نوازيندو رهندو آهي.

انهيءَ مان اهو به ظاهر آهي ته علي محمد ادب پڙهندو نه ته به

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڏسندو نہ آهي.
ڇڱو آهي جو اهڙن ماڻهن وٽ اهي ڳالهيون نہ ٿو ڪري، جيڪي 'اديب' تي جيئڻ بدران 'ماڻهن جهڙا ماڻهو' ٿي ٿا جيئن. ڪنهن وات وهندي سقراط يا لاڻن بيءَ جي ڪنهن سوٽ سان اهي ڳالهہ ڪري نہ ڪر موچڙا ڪاٺي اسپتال ۾ پهچي. اها ٻي ڳالهہ آهي تہ .L. M. C جا گهڻا ڊاڪٽر سنگتي اٿس ۽ علاج چڱيءَ طرح ٿيندس.
علي محمد جي سنگت رکو ڊاڪٽرن تائين محدود نہ آهي پر انهيءَ ۾ وڪيل، استاد، آفيسر، ڪنڊيڪٽر، ڊرائيور ۽ صحافي اچي وڃن ٿا، سي بہ آڱرين تي ڳڻڻ جي بدران مٽي جي وارن تي ڳڻي سگهبا. البت وڏيري جيءَ ذات کان ڇڙندو آهي، اهي ٻي ڳالهہ تہ عبدالڪريم پليءَ سان ملڻ ڪانپوءِ اها ڪ تي اٿس تہ وڏيرا ڪائي ڪونہ وهندا آهن.
سنگت ڪي وري ٻن حصن ۾ ورهايو اٿس هڪڙا ڳاڙهين اکين وارا ۽ ٻيا اڇين اکين وارا. انهن جي Defination هيئن ٿو بيان ڪري:
"ڳاڙهين اکين وارو اهو آهي، جيڪو پيڙ نہ ڪم ڪري، پيڙ تي جواب ڏي يا پيڙ تي آفيس يا گهر مان اهڙو تڪو ڏيئي ڪڍي جو چمپل اندر رهجي وڃن ۽ علي محمد ٻاهر گهٽيءَ ۾ پيو هجي. اها سنگت ٿيندي آهي پيلي.
اڇين اکين وارو اهو آهي جنهن ۾ ڪم ڦاسي تہ 'اجهو' ۽ 'هائو' پئي پوندس. آسرا جام هجن، ساٿ ڏين ۽ سنگت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

رهيو. هن وقت سنڌ يونيورسٽيءَ پريس ۾ چيف پروف ريڊر آهي. ڪا گهٽتي هٽ آيس ته اتان به پڇي ويندو ۽ علي محمد کي گهٽتي هٽ نه اچڻ جو سوال ئي نٿو پيدا ٿئي، ڇو ته علي محمد نوڪري ڇڏڻ ۾ تکو آهي ته ايترو ئي نوڪريءَ وٺڻ ۾ به تکو آهي. بيروزگاريءَ جي اکين ۾ ڌوڙ وجهڻ وارو ماڻهو آهي.

علي محمد جي هانهن وٽان قميص قاتل ڏسو ته يقين ڄاڻو ته شهر جي ڪنهن سئنيما ۾ مصطفيٰ قريشيءَ، مزله، نجمه يا نارليءَ جي ڪا فلم چڙهي آهي ۽ علي محمد ٻهريون شو ڏسيو ويو اچي. جي علي محمد جون اکيون ڳاڙهيون ڏسو ته پڪ سمجهو ته پرل ايس بڪ، البرٽو موراويا، ڪرشن چندر يا هرميسيا بلنڪ جو ڪو ناول وَر چڙهيو اٿس ۽ ڏيکي جوتٽي ڏيٺي ويهي پڙهيو اٿس. علي محمد جي مُنهن تي رونق ڏسو ته پڪ سمجهو ته ڪو پراڻو وير پاڙيو اچي. اٿين نه ته ڪو ڪنهنجو ڪنڌ لاهيو ايندو هوندو، پر مڙيئي هلڪي چوٽ. سندس انتقام وٺڻ جا ٻه واقعا ٻڌائي ڇڏيانوَ.

هيءَ انهن ڏينهن جي ڳالهه آهي جڏهين ميان علي محمد صبح جو پڙهندو هو ۽ شام جو ٻڪريون چاريندو هو ۽ ڪڏهين ڪڏهين حيدرآباد شهر جو چڪر به هڻندو هو. سو هيءُ آيو شهر ۾، اچي ڪي همراهه ڳوٺ جا گڏجي ويس، انهن جو ڪم ڪنهن آفيسر ۾ پيو، هيءُ به چگهه رسيءَ جو پڪو ٻڌي وڃي آفيسر وٽان نڪتو. آفيسر صاحب به

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

کا گهران اوکي نيرن ڪري آيو هو، سو ٻڪيءَ لائين ۾ ويهاروڪن کين ست سئون ڀڏائي ويو. پوءِ بقول علي محمد جي ته ’اڇي ڏينهن ڦريا اڇي ڏينهن ڦريا.‘ آفيسر رٽائر ٿيو، علي محمد آفيسر ٿيو. رٽائر آفيسر لڪڻي وٽس آيو، ڏسڻ سان سڃاڻائينس ۽ ته ڪا ڏيٺي ٻاهر ڪڍيائينس، بلڪ چمپل اندر رهيا، مڙس ٻاهر هو.

هڪ ڀيري ڪنهن ڪيس ’جهنگلي مرغو‘ چيو، چئڻ ٻنهي سان ڪانپورءِ اهو همراهه بس ۾ چڙهيل ڏٺائين، بس روڪي ڪنڊيڪٽر لڌي، ڪي اشاري سان معاملو سمجهايائين. هُن غريب ته رکوکين ’جهنگلي مرغي‘ جو خطاب ڏنو هو پر هن سچو پچو جهنگلي مرغو بڻيس.

ان ڪري سنگت جي حلقي ۾ ڪيس جيڪي نالا مليل آهن، انهن ۾ هڪ ’بيورو ڪريٽ‘ جو نالو بہ آهي، اها ٻي ڳالهہ آهي ته هن وقت چيف پروف ريڊر آهي.

ڳالهيون ته ٻيون بہ گهڻيون آهن پر خاص ڳالهہ هيءَ ٿي آهي تہ پيئندو چانهن آهي، کائيندو ماني آهي، رهندو يونيورسٽي ڪالونيءَ ۾ آهي ۽ مرندو ڳاڏيءَ ڪاٺي ۾ آهي.

—

صاحب خان "سورهيه" ميراڻي - نئون ديرو

Cell No : 0344 - 3919786

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

مانيٽو اوٽو

هن 'شڪل' جو نالو پڙهي به ماڻهو منجهندا آهن، ته ڪيس ڏسي به منجهندا آهن. ڪانئس نالو پڇي به منجهندا آهن ۽ اهڙي وقت تي پاڻ وري سيني ڪان وڏيڪ منجهيل هوندو آهي يا منجهيل هئڻ جو ڏيکاءُ ڏيندو آهي.
ڪيس پڙهي ماڻهو انهيءَ ڪري منجهندا آهن جو جڏهين مٿان پڙهندا آهن ته توقع اها رکندا آهن ته نالي هيٺان به پنو خالي هوندو ۽ جي نه هوندو ته به سٽون شعر جون لکيل هونديون، پلا جي وڏيڪ لکيل سٽون هونديون ته انهن ۾ گوڙ شور نه هوندو پر پڙهڻ ڪانپوءِ پتو پوندو ته نه رڳو سندس خيال شور مچائيندا نظر ايندا، پر لفظن جي به وٽ وٺان هوندي.
اڻين ڪٿي چنجي ته PoP لفظ استعمال ڪيو آهي. سانوڻ فقير واري ڳالهه نه، "سڙيءَ جو سانوڻ چئي."
ڪيس ڏسي ماڻهو انهيءَ ڪري منجهندا آهن جو جڏهين ڳالهائڻ چالو ڪندو آهي، تڏهين پنهنجي نالي ڪي ميٺيءَ ۾ ملائي ڇڏيندو آهي، ڳالهه ڪي سُر ۾ نه آئي سکهيو ته بي سُرو به ڳائيندو ضرور، وري آواز اتس کهرو ۽ فرينڪ، سو ڪنهن ڪنهن نازڪ طبيعت جي پيشانيءَ ۾ ور وجهي ڇڏيندو آهي. ڳالهائيندو نه آهي، ڪهاڙيون هڻندو آهي.
سندس اصل نالو پڇي ماڻهو انهيءَ ڪري منجهندا آهن، جو پڇڻ وقت ته ذهن ۾ اهو هوندو اٿن ته اهو 'مانيٽو اوٽو' ڪو تخلص بخص هوندو، پر جڏهين هيءُ ڪين ٻڌائيندو آهي ته ماڻهن ٿي سندس نالو 'مانيٽو' رکيو آهي ۽ 'اوٽو'

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ات جو آهي. انهيءَ وقت ماڻهو نه رڳو منجهندا آهن، پر
ٺي کان پيرن تائين به جانچيندا اٿس چو ته، گنديءَ ڪپڙي
ماڻ نه اوتو لڳندو آهي ۽ نه وري ماڻهو. عاليشان گندي
ڪپڙو (خاص ڪري پتلون بشرٽ)، هڪ عدد داد لي
عينڪ، ماڊرن آمريڪي اڪٽرن جهڙا گهنڊيدار آيو رڪا
وار، پر شڪل دانشورن جهڙي، انڪري اوتو گهٽ لڳندو
آهي.

انهيءَ ناليءَ جو مونجهارو عروج تي تڏهين پهتو جڏهين
ونسيسف طرفان منعقد ڪيل ’هارن لاءِ لکڻ جا مسئلا‘
جي موضوع تي سڪيا جو پروگرام ٿيو. ميان مانيٽو ۽ آءٌ
اوتو تي ymca هاسٽل ۾ پهتاسين. سندس نالو انگريزيءَ
۾ هيئن لکيل هو، Motino Oto يعني موتينو اوتو. اهو نالو
پڙهي ڪانپوءِ ڪنهن ڪِس اتالين يا ڏکڻ آمريڪي سمجهڻ
شروع ڪيو، ڪنهن ڪيس ڪرشچن ٿي سمجهيو، مطلب ته
گهڻي ماڻهو (سواءِ هڪ ڇوڪريءَ جي) ڪانئس جدا جدا
اڻي لڳا ۽ سندس ايمان ۽ عقيدي تي به افسوس ڪرڻ
لڳا ته ڪهڙو آهيان جيڪو ڇوويهه ئي ڪلاڪ گڏ
اهيانس. هاسٽل جو پنگي (ڪرسچن) وري سيني کان اڳ
سانجي ڪمري مان پهاري ڪڍندو هو، جو ماڻهي ڪي
پنهنجيءَ قوم جو پڙهيل ڳڙهيل فرد سمجهيو هئائين.
ماڻهي سوسائٽي به عجيب ۽ غريب آهي. هڪ انتهائي غير
لق ماڻهوءَ ڪي به ڏينهن ۾ ڏهه پردا منهن تي چاڙهيا
ڻ تا، سؤ ڪوڙ ڳالهائڻا پون ٿا، پنهنجو پاڻ ۾ تمام

Scanned with CamScanner

ڪهڙيون شخصيتون پيدا ڪرڻيون پون ٿيون. الف خان
جڏهين ٻيءَ جي اکيان پهچندو آهي تڏهين 'الف خان' نه
هوندو آهي پر 'پٽ' هوندو آهي، جڏهين زال اکيان پهچندو
آهي تڏهين نه 'الف خان' هوندو آهي، نه 'پٽ' هوندو آهي
پر 'مڙس' هوندو آهي، مطلب ته جهڙو منهن تهڙو چوڙو
اهڙيءَ سوسائٽيءَ ۾ ماڻهو الائي ڪيئن پنهنجو پاڻ کي
اسٽيٽ فارورڊ يا سچ جو ڪر سڏائڻ جي جرئت ڪندا
آهن. اهڙي سوسائٽيءَ ۾ جيڪو به عمل ٿيندو آهي انهيءَ
جون پاڙون زير زمين هونديون آهن ۽ مواد اندر ئي اندر
پيدا ڪيو آهي ۽ انڪري ڪير چا پيو ڪري؟ چا ٿيندو؟
چا ٿيڻ کپي؟ جا جواب ڳولي لهڻ ڏاڍا ڏکيا آهن. زبان
گهٽ ڪم ڏيندي آهي، اشارا وڌيڪ ڪم ڏيندا آهن.
ڪاش هيءَ سٽ ته: 'دل ڪر درخت جي دستور' جي
بدران 'دل آهي درخت جي دستور' لکيو وڃي ها، چو
ته جت درخت جي پانءَ هيٺ سال ۽ ٽارين ۾ پکي وهندا
آهن اتي درخت جون پاڙون زمين کان هيٺ ئي هونديون
آهن، جيڪي ٿون ۽ آءٌ ڏسي نه سگهندا آهيون. اشارن
جي هن دنيا ۾ رهندڙ ڪجهه ماڻهن مان مانيٽو به هڪ آهي،
جنهنکي پٽڻ ۾ اکيون ۽ هٿن ۾ ڪنَ آهن ۽ سندس سڄو
جسم سونگهڻ جي قوت رکي ٿو. ڪٿي به اشارن ۾ ڳالهه
ٿئي، خاموش چهري تي هڪڙا رنگ اچن پيا وڃن، پريٽ
ڪا پڙ پڙ ٿئي، ڪو پلان ٺهي، ڳالهئن جا ڍير ٿين
وا ڪاٿون تين مانيٽو پنهنجا هٿ وڏائي سيڪجهه پڙي وهندا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي، پنير ۽ بيهي سيڪجهه ڏسي ونندو آهي، جسم جي
نربعي حالتن کي سونگهي وٺندو آهي. مڪ چرندي ته
به مڪ جي ارادي جي خبر پئي ويندي اٿس. پر اهو استاد
ني کهڙو جيڪو پنهنجي علم مان اڻ ڄاڻن کي مستفيد نه
ڪري ۽ جي ڪري به سهي ته زبان سات نه ڏئيس. ماڻهو
اهڙو ئي استاد آهي.

انهي ۽ پر اهو ڪونهي ته ڪو ماڻهو ڪنهنکي ڪو اطلاع
پهچائڻ نه چاهيندو آهي. اطلاع پهچائڻ جو ته تمام گهڻو
شوق اٿس پر ڳالهائڻ تي Grip حاصل نه اٿس، بلڪ 'اصل
ڳالهه' سمجهائي نه سگهندو آهي، ڳالهائيندي تيڙهه ڪائي
ويندو آهي. سندس ڪيل ننڍڙي ڳالهه جي تهه تائين پهچڻ
هڪ مسئلو آهي، جيڪو اڳتي هلي نه رهندو، ڇو جو
ٻار آهستي آهستي ڳالهائڻ سکي پيو، ڪچا ڪچا ڪنب
ڪيا اٿس، نيت ته آڏامندو. ها، هڪڙي ڳالهه آهي ته
ٻاڻيءَ جو حاصل ڪيل 'اطلاع' اٿينڪ ۽ مڪمل هوندو
آهي. نشاني جو ڏاڍو پڪو آهي. جيڪو ماڻهو سوسائٽي ۾
ٻار 'ڳر' سمجهي سگهي ٿو، آهو اهي 'ڳر' هلائي به سگهي
پر ميان ماڻهو اِهي هلائي ڪونه، جيتوڻيڪ سوچيندو
آهي ۽ ڪڏهين ڪڏهين ٻنهين ويچهن کي ٻڌائيندو به آهي
— "عمل" نه آهي سهڻا! منهنجي اختيار."— ڇو ته اهي
ننڍيون ڳالهيون آهن، جن تي پنهنجي شڪتي ڇو ونڃي
انجي. ڇوڏ ته سنڌ ۾ پراڻن وقتن ۾ هڪ اهڙو ماڻهو
گذريو آهي جنهنجي اڳيان ماڻهو ته ڪپڙا پائي اچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

بيهندا هُئا پر ڪيس ذهن ۾ آهي آگهاڙا نظر ايندا هُئا—
اصل آگهاڙا! — سو ماڻهن سان به ڪجهه اهڙي حالت
آهي. منهنجي ته دل چوندي آهي ته جڏهين به اگهيان وڃانس
ته هيئان گنجي هُجي، تنهن مٿان ٻانهن واري گنجي هُجي،
تنهن مٿان قميص، قميص مٿان سوئيٽر، سوئيٽر مٿان ڪوٽ،
ڪوٽ مٿان اوور ڪوٽ پيل هُجي. جيڪڏهن ائين آهي
ته هيئن به آهي ته ماڻهو عينڪن ڪان ٻاهر ڪجهه، عينڪن
اندر ڪجهه ۽ اکين ڪان به هيٺ ٻيو ڪجهه آهي — ٻر
سخت قسم جو بي ضرر ماڻهو آهي. الله مت ڏيندس.
اُٺ جي گهڻين عادتن جي خبر گهڻن ماڻهن کي ڪونهي.
ٻر مونکي خبر آهي ته اُٺ سياري ۾ مستي ڪندو آهي،
ڌارون ڪڍي گڙگڙ ڪندو آهي، ماڻهن جي پويان ڪاهي
پوندو آهي. پر اوٺو (يعني ماڻهو) سياري جي بدران
وسڪاري ۾ مستي ڪندو آهي، ڌارون ڪڍي گڙگڙ ڪرڻ
جي بدران اوچنگارون ڏيئي وات ڦاڙي رُنو آهي ۽
وس آهر 'ماڻهن' جي پويان به ڪاهي پوندو آهي ۽ ڪنهنکي
جَهل نه ڏيندو آهي، سواءِ نواز ٻٽي جي، ڇو جو انهي
کي ناڪيلي هڻڻ جو فَنُ اچي ٿو.
ويچارين ڳوٺاڻين پوڙهين جون به وڏي ڀروڏيون دُعائون آهن
”الله ڪري پٽسن سان راند ڪرئين ۽ الله جواني
بچائيئي.“ پر دُعائن جي اثر جواني ٻچندي ڪنهنجي به
نه آهي. ماڻهي جي به ڪانه ٻچندي پر اجها زنده سلامت
اٿس جواني. اها شئي منهن زوري آهي، انهي ڪان مونکي ٻه

ٿيندو آهي ته مانيٽو ڪڏهين هلندي هلندي پڪل چانهين وانگر ڦِسي نه پوي، جوائيءَ جا متس في الحال ته وڏا راز ٿا ڏسجن. جيتوڻيڪ شاعر ته ڇمندي ئي ڇام هوندا آهن يعني، ته ڪاٿي ٻيٺي چڙهيل هوندا آهن ۽ هيءُ به شاعر آهي.
ڪڏهن ڪڏهن زوردار تپ چڙهندو اٿس ته مانيٽو سُسي ته ويندو آهي پر ڏاڍندو نه آهي ۽ تپ هر سال مانيٽي جي مهماني ڪائيندو آهي. مانيٽو پاڻ به سِڪلو ڏاڍو آهي پر ڪاڏي جو نه، پيءُ هر ڪنهن شئي جو.
گهڻا ماڻهو هوندا آهن مون جهڙا يعني ته ڇپجڻ ڪان ڇهن مهينن اندر مونکي پنهنجي ڪهاڻين جا 'عنوان' وسري ويندا آهن ۽ سال اندر پلاٽ وسري ويندو آهي، باقي انهن ٻن اندر جيڪي ڪجهه آهي اهو وسرڻ ۾ ته مهينو به نه وٺندو آهي. پر ڪي ڪي ڳالهه ڳٽيا هوندا آهن مانيٽي اوني جهڙا. ڪو به پڇيس ته، "ياڙو منهنجو ڪو مضمون ڇپيو هو؟ ڄاڻ پتوئي نٿو پوي." مانيٽو پڇندو ته "ڪڏهين؟"
جواب ملندس ته "اهو مڙئي ١٩٦٤، ٦٥، ٦٦، ٦٧، ٦٨ ۽ ١٩٦٩ع ڌاري، ٿي سگهي ٿو ١٩٧٠ع ۾ ڇپيو هجي."
تڪ سان مانيٽو جواب ڏيندو ته "اوهانجو مضمون 'مالهائون' رسالي جي فلاڻي پرچي ۾ صفحي نمبر فلاڻي تي ڇپيو هو ۽ 'ريڪائون' مضمون فلاڻي ڏينهن، مهيني ۽ سال جي فلاڻي اخبار ۾ اندرين صفحن تي ڇپيو هو. ۽ اوهانجو مضمون 'آشائون' فلاڻي پرچي ۾ ڇپيو هو. اوهان الائي ڪهڙو ٿا چئو؟"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مزيدار ڳالهه اها آهي ته غير سرڪاري طور تي هيءُ شاعر، سرڪاري طور تي اسسٽنٽ لئبرين جي چارج سنڀاليو ويٺو آهي ۽ سمجهجي اٿين ٿو ٽن سالن کانپوءِ لئبريريءَ لاءِ ڪارڊن ڏاهن جي ضرورت ڪانه پوندي، بشرطيڪ ماڻهن کي ٽپ ڦيرو نه ڏي.

هيءُ رڳو لئبريريءَ ۽ شاعريءَ جي ٻوٻان ڪونهي پر ٻيا به شوق اٿس هڪ مضمون نگار ٿيڻ جو ۽ ٻيو ڪهاڻيڪار ٿيڻ جو. جيتريقدر مضمون لکڻ جو تعلق آهي ته اسانوٽ مضمون لکڻ وارو آهيئي ڪٿي، جو هنجي ٿور ويهي ڪريون. ماپ ٿور جون وٿيون به هجن نه! انڪري سنڌس انچيل مضمونن لاءِ منهنجي راءِ آهي ته مڙيئي چڳيرڙا لکندو آهي (نه رهيس نه فتوي ڏيڻ کان! سينئر اديب جو ٿيس.) باقي ڪهاڻيون — نه انهن لکڻ لاءِ اڄڪلهه رواج ۾ نه يا نه امر جليل ٿيو يا نه وري ماڻڪ ۽ مشتاق ڄا ڪنا ٻجبا، پر هن ڪوشش ڪئي اهڙي ماڻهوءَ جي ڪٿي ٻجڻ جي، جنهن وٽ ڪٿو نه چا ٻيرن چونڊڻ وارو ٿيو به ڪونه هو يعني ميان عبدالقادر جوڻيجو. چيومانس پٽ ٻجي پري ٿيءُ، هو نئين ڪپڙن ۾ جون پئي وهندءِ. اسانکان ٿري ٿارو ڪر سو ٿري ٿارو ڪيائين — ماڻهو عقل وارد ٿو ڏسجي.

جيئن نه هيءُ ٻارهين گريڊ جو ملازم آهي ۽ منهن پوندو آهي سترهين گريڊ وارن کي، پنهنجو پاڻکي الاني چا ٿو سمجهي مغز اچي خراب ٿيو اٿس، جبلن سان ڪلها پيو هڻي. عقل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڀلي ڪٺي ويهين گريڊ جو هجيس پر نوڪري ته يارهين گريڊ جي اٿس.

اسان ماڻهو وڏا صابر ۽ شاڪر سڏبا آهيون ـ اسان جا وڏا اسانکي نصيحت ڪري ويا آهن، سا به منظوم نصيحت، ”صبر جنين جي سير، تير نه گسي تن جو.“ ماڻهن جا مائٽ الائي ڪهڙا آهن، جن سنڌس کن ۾ اهو بيت ڦوڪي ڪو نه هنيو. ههڙو بي صبرو ماڻهو مون نه ڏٺو. ڪا شئي لکندو ۽ پڙهائڻ لاءِ کڻي ايندو مونوٽ ۽ چوندو ته، ’پڙهي راه ڏي.‘ ڏيڍ منٽ ڪانپوءِ وري اچي پڇندو ته ”پڙهيئه؟“ ۽ جواب نه مليس ته منهن ڦتائي ويندو ۽ اٺين ڪلاڪن اندر ڏيڍ منٽ جي حساب سان ٢٠٠ عدد ڦيرا ڪندو. هيڏانهن اسانجو حال هيءُ ته ’صبر جنين جي سير‘ جو اعليٰ ۽ نادر نمونو ۽ هر ڀيري جواب ڏيونس ته، ’يار جهل!‘ نيٺ اکيون ڪڍي ورندو به آهي. پر سنجهانئس ڌپ نه هوندو آهي، جو تشدد پسند نه آهي ۽ گوتم جي گانءِ آهي. ٻئي ڪي ڌڪ هڻڻ جي بدران پنهنجي نراڙ تي ڌڪ هڻي ڪيندو آهي.

ماڻهن ڪي چئن چگن ۾ وهڻ جو شوقينن وار ڊنگ نه ٿو اچي، جڏهين چار چگا Sad موڊ ۾ هوندا آهن يا افلاطون ٿيڻ جي ڪوشش ۾ هوندا آهن ته هيءُ اهڙا ته بي سرا ٺهڪ ويهي ڏيندو آهي جهڙو پڪل ڏٻي ۾ ٺڪريون پيو اڇلائي ۽ اهي ٺڪريون اتان اٿڙيو اچيو مغز ۾ لڳن. ۽ جڏهين چار چگا وري ٺهڪ ڏيڻ جي موڊ ۾ هوندا آهن، تڏهين پٽڙ تي وهندو آهي يا ڪاوڙ ۾ سيني ۾ نهاري اتان هليو ويندو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آخر ۾ اچو تہ هٿ کڻي نواز ڀٽي جي ڪار جي پوئين دروازن جي حق ۾ دعا گهرون ۽ اها دعا گهرون تہ نواز کي عقل نصيب ٿئي تہ ماڻهن کي روز روز ڪار ۾ نہ وهاري نہ تہ ماڻهو اهي در کوليندي بند ڪندي اهي ڇاڻي ڏيندو ۽ پاڻ بہ ڪار مان ڇٽي سپرهاءِ وي، تي وڃي ڪرندو. آمين!

صاحب خان "سورھ" ميراڻي - نئون ديرو
Cell No : 0344 - 3919786

جيئي سنڌ ڊجيٽل ڪتاب گهر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

شوڪت شورو

سوچڻ جهڙي ڳالهه آهي ته جيڪو شخص حد بهادر ٻ. هجي ۽ ڊڄڻو به هجي، نارمل به هجي ته ابنارمل ٻ، جهنگ جي باهه وانگر چمڙاڪ به هجي ته ڪوري، گهڙي وانگر ٿڌو ٻ، عقل به جام هجيس ۽ بي عقلائيون به اهڙيون ڪري جو وڇي ٿيا ست خير، راڃڻ (سنڌ يونيورسٽيءَ جي شاگردن) کي منهن به ڏيئي جاڻي ۽ راڄ ۾ ڪنواري ڇوڪريءَ وانگر شرمائيندو به هجي، پئسا خرچڻ ۾ پڪو به هجي ۽ هٿ ڦاڙ به هجي، رومانس، عشق ۽ محبت جي لفظن کان الرجڪ به هجي ۽ دل به اهڙي ته جو ننهين ڏرين جو انجام پاڪستاني فلم وارو ٿئي، يعني ته هڪڙي ڏور منڊيءَ ۾ پيل هيرو ڪاٿي ۽ ٻي ڏور وچ شهر ۾ ويٺي محبوبه کي پڪاري پڪاري ڪِري پوي، اهڙي شخص کي ڇا چئجي؟

هنڪان اڳ جيڪي لغتون لکيون ويون آهن، انهن ۾ ته اهڙي ماڻهوءَ لاءِ الائي ڪهڙو لفظ ڪم آيل آهي، پر جي مونکي لغت لکڻ جو ڪم ملي ته آءٌ 'ش' واري حصي ۾ شوڪت جو لفظ لکي اڳيان اها معنيٰ ڏيانس، جيڪا مٿي ڏني اٿم.

هن ماڻهوءَ تي لکڻ ۾ ضرور منجهندس، ايترو جو پهرين ته ارادو ڪيو هوم ته مٿس نه لکان. انهيءَ جا به ڪافي سبب آهن. هڪڙو ته سنگت ايترو ڊگهو عرصو هلي آهي، جو انهيءَ وقت جي وڏي ٿالهه مان واقعا، عادتون، آٽ ويهه،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ياد ون چونديون ڪڍڻ مشڪل آهن، پيو ته آءُ ڪانئس ڏاڍو
ڊڄندو آهيان. هونئن به جيڪو ماڻهو جيترو وڏو ٿيڪ ويجهو
ايندو ويندو، ايترووڏيڪ Cmplicated ٿيندو ويندو آهي. پريان
ايندڙ ماڻهو تمام ويجهو اچي پاڇو ٿيڻجي ويندو آهي. دراصل
هر ماڻهو پاڇو هوندو آهي ۽ هو جڏهين پري هوندو آهي،
تڏهين نظرون دوکو کائي ڪيس 'فلاڻو همراه' سمجهنديون
آهن ۽ فتوي لڳي ويندي آهي ۽ جڏهين ويجهو ايندو
آهي تڏهين 'اصليت' ڏيري ۽ جي ڏاڪي وانگر کُلندي
منجهندي ويندي آهي.
هي ماڻهو ستماڙ تان هيٺ ڪريل آهي ۽ خبراها نئي پوي
ته پير جهليا اٿس يا اجا ٿيڙن ۾ آهي.پاڇو جو ٿيو. ڏاڍهنس
تڙ جو گڙنگ زميندار، پيءُ جج، اڪ پٺيائين ته وات ۾
چانديءَ جو چمچو پيل هوس ۽ جڏهين هيڏانهن هوڏانهن
نهارڻ جي قوت ٿيس تڏهين وات ۾ ڪرڙ جي شڪل
ڪاني پيل ڏٺائين ۽ سمجهاڻ تو ته هيستائين اها ڪاني اڏ
ته چپاڙي وٺو آهي، ائين ته آءُ به ست ماڙ تان نه ٿي سهي
ته ماڙ تان ڪريل آهيان! پر بي نڪو ماڻهو هوس، سو هٿ
چنبي آتي بيهي رهيس، پر شوڪت جو نڪ لڙسڻ جو
نه آهي رڪ جو نهيل آهي، ڏانئي سان ڪٽي تو وڏجي!
دراصل انهيءَ ۾ ڏوهه نڪو منهنجو آهي، نڪو شوڪت
جو. مونکي ڏک ڪاني آٿڻ ڪانپوه اهڙا ماڻهو مليا، جن
ٽيپل ڪهاڙيءَ جي ڦرَ تي آڱر ڦيرائي چيو، "سائين
منهنجا اميري غريبي الله جي وس آهي. تون فلاڻي خان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جو پٽ آهين، رڳو هڪل ڪر." ۽ شوڪت کي ملهيون
ڪوٺڙيءَ ۾ حيدرآباد جون سوڙهيون گهٽيون، اڇن ڪپڙن
وارا ساٿي، بلڪ رڳو ڪپڙائي ڪپڙا ۽ ٻيو مليس ڪورين جي
پڙ وارو هڪ تمام سوڙهو ڪمرو، جهڪو سمهڻ، ٻورچيخاني
۽ غسلخاني جا سڀ ڪم ڏيندو هو. تنهن مليس مشتاق جهڙا
ياڙ جيڪي ساهيءَ ست ماڙ تان ڪري تنگون ٻانهون
ڀڃائي ويٺا هئا ۽ سندن اها وڏي خواهش آهي ته هن دنيا
۾ جهن به نهريءَ، پتڙيءَ، گنس جهڙي شئي کي تنگون
ٻانهون آهن ته آهي بنا ڪنهن دير جي ڀڃڻ گهرجن. خاص
ڪري جڏهين مشتاق ضد ڪري، اڙي هٺيءَ وهندو آهي.
تڏهين شوڪت جي تنگن ٻانهن جو پراڻو سور اڀري
ايندو آهي.

جڏهين شوڪت جي آسمان تان پيار، پنسي، آرام جا تارا
اُجهاڻا هئا ۽ سندس آسمان اونداهو ٿيڻ لڳو هو، انوقت
به هڪڙو تارو انهيءَ آسمان تي پوري زور شور سان ٽمڪندو
رهيو ۽ شوڪت کي روشني به بخشيندو رهيو ۽ گرمي به.
اهو تارو آهي سندس ماءُ، جيڪو اڄ به آسمان تي موجود
آهي. ماءُ سان محبت يا ماءُ جي محبت هڪڙي ته پڙهي
هئي سين آکاڻين ۾، ٻئي ڏٺي سين اکين سان. آکاڻيون ڪوڙيون
ٿينديون آهن ۽ اکين ڏٺي ڳالهه سچ هوندي آهي، پر
جڏهين شوڪت کي ڏسجي ٿو ته اکين ڏٺي ڳالهه ڪوڙي
ٿي لڳي، آکاڻيون سڀ سچيون ٿيون لڳن.

اهو قصو رڳو ماءُ پٽ جي حد تائين نه آهي. شوڪت اها

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

بَڪ نہ کھٽيئي ڪندو آهي تہ ماڻهو سڀ بڪواس آهن،
ڪير ڪنهنجو ڪونهي، انساني رشتا مفاد تي ٻڌل آهن،
فرد کي پاڻ تي اختيار نہ آهي وغيره وغيره، پر پاڻ رشتا بہ
رکندو آهي، محبت بہ ڪندو آهي ۽ مدد بہ ڪندو آهي.
شل نہ ڪو ٻار اچي پنهنجي مصيبت ٻڌائيس، انکي ڏاڍو
سيريس ڪري وٺندو، پنهنجي چيل ڳالهين تان هڪڙي
ڏَڪ ۾ ڦري ويندو.
هڪڙي ڀيري ڪو ٻارُ گذاري ويس، سو ٻن ٽن موقعن تي
ڏاڍي جذباتي انداز ۾ مري وڃڻ واري جو ذڪر ڪيائين،
مونکي ڏاڍو تعجب لڳو تہ هيءُ جڏهين رشتن کي مڃي ئي
نٿو تہ پوءِ خوامخوہ جو ڇو اچي ڪَنَ ڪاڏا اٿس. سو نيٺ
مونکان بہ نہ رهيو ٿيو، سو طنز مان چيومانس تہ، ” انهيءَ
جو مطلب تہ توکي ڏاڍو ڏک ٿيو آهي؟“
” ها“
” اڇا توکي بہ ڏک ٿيندو آهي ماڻهن جو.“
” ڇو نہ ٿيندو، دوست هو.“
” دوستي ڇا ٿيندي آهي؟“ منهنجو ايترو چوڻ ۽ پٽوئي
ڪونہ پيم، ٽڪاءُ ڪلاس متي ۾ اچي لڳم. آهو ڏينهن
اڄوڪو ڏينهن شوڪت جي بڪواس تي سوچڻ بند ڪري
ڇڏيو اٿم. شوڪت جي واتان ’ڪاميو‘ جي واڪاڻ ٻڌڻ
بند ڪري ڇڏي اٿم. شوڪت جديد يورپ جا گهڻا اديب
پنهنجو پاڻ تي خوامخواہ جو مڙهي ڇڏيا آهن، آءٌ خوش
ٿڏهين ٿيندس، جڏهين اهي رائٽر پراڻي سوئيٽر وانگر پنهنجو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پاڻ تان لاهي ڦٽا ڪندو. شيخ اياز سچ چيو آهي ته:
”ذات وڏي شئي ناهي، سچ وڏي شئي آهي.“ هونئن به
اولهه جو سچ اوڀر ۾ ۽ اوڀر جو سچ اولهه ۾ ڪوڙ ٿي
سگهي ٿو، سو شوڪت سنڌ جو ماڻهو آهي. هٿي جي ڏک
سک ۾ شريڪ ٿيندو آهي، پر پنهنجو ڏک نه ٻڌائيندو
آهي ۽ سک ۾ شريڪ نه ڪندو آهي، انڪري مونکي ته
ڪڏهين مٿس ڪاوڙ ٿيندي آهي، ڪڏهين حسد ٿيندو اٿم
۽ ڪڏهين ڪڏهين افسوس ٿيندو اٿم.
شوڪت کي ڪٿي به مزو نه ايندو آهي. جڏهن
سنڌي ادبي بورڊ ۾ هو ته مزو ڪونه ايندو هوس، ٽي - وي ۾
۾ ويو ته اتي مزو ڪونه آيس، هاڻي يونيورسٽي ۾ آهي ته
مزو نٿو اچيس. مزو اچيس يا نه اچيس پر جتي ويو ته اتي
ويٺو ئي رهندو، جيستائين نه وري هڪڙي ۽ ڪرسي ۽
(نوڪري) تان اٿاري ٻيءَ تي نه وهارجيس يا ته ڪو
وري چورت ۾ اچي ڪرسي ڇڏي وڃي.
سو ٽي وي ۾ ٽي هن همراه کي ته مزو ڪونه ٿي آيو، پر
هنکي ڪرسيءَ تي ويٺل ڏسي ٻيءَ ڌر کي مزو اچي ويو.
انهيءَ ’ٻيءَ ڌر‘ هن سان ڀرپور واقفيت ڪئي، پوءِ ويجهو
ٿيس، آخر ههڙو جو سُريلو جوان ڏٺائين ته ڪجهه ته ٻه
وکون اڳتي وڌائجن. ۽ وکون وڌيون، شوڪت عاشق مان
ڦري معشوق ٿيو ۽ معشوق مان ڦري مظلوم به ٿيو. اڳ
۾ شوڪت پوئان ٻي ڌر. شوڪت ڏس ته ڪنڊون پاسا پيو
وٺي، فون تي نٿايو وڃي. بهر حال وڏا هيلا هلائي هن پنهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جان ڇڏائي. مونکي ته اهو شڪ آهي ته ’بيءَ ڏر‘ ڪڏهن
ڪيس اڪيلو ڏسي ڪن پوائنٽ تي متان .... نهيو پلا ليڪر
ڦڪو ٿيندو. اها حالت ساڻس رکو هڪ پيرو نه تي پر اها
باقاعدي عادت اٿس ته پهرين عاشق پوءِ معشوق ۽ تنهن
ڪانپوءِ اڳيرِ شوڪت پويان هيون ڏريون. خدا جي بندي
اڇا ڪا سُريلي سولي شادي به ڪانه ڪئي آهي. چوندا
آهن ته ڪتي ڍور سُڃا ڪتي چور سُڃا. سو ڪتي اها
حالت آهي جو نينگريون ساهميءَ جي پڙ ۾ ترن، متن
اگهه جي تڪ تور ٿئي، حساب بڌجي، ان ڪانپوءِ پڻي (في
ڪس) جي حساب سان نيڪال ٿين. ڪتي اهابه حالت ڏٺي سين
ته ڏاڙهيءَ سان مڙس (شوڪت) پنهنجي ڏندي ڏاڙيءَ وارو،
به هڏائي به ڇڏائي، انهيءَ جا اگهه لڳا پيا آهن. سنڌس
گريڊ هڪڙي پاسي پيو تري، شرط شروط هئي پامي پيا لڳن.
پاڻ آهي سو ٻڪر تيو گراهڪن جي وچ ۾ بيٺو آهي،
ٻڪر به ٻسو نه، ڏاڍيون ڳانيون ۽ ڳينگهرا ٻڌل، اصل
ڇڻ ڇڻ لڳي پيئي آهي. واڪ پيو لڳي. سو چيوءِ مٺ ٻار
جي حالت ته واهه جي تي آهي، بازار کي گرم رکيو اچي،
پر الائي ڪهڙي مت آدمي جو رسيون ڇنائي ڀڳو ۽ اڇا
ڏاٿين گراهڪ ڳوليندا تا وٽنس پر هٿ نٿو اچي، پهرين ته
خيال آيم ته وڃي چوانس ته، ”ميان تون ته پنهنجو پاڻ کي پيڙ
۾ وڃائجي ويل، ڪم تيل وغيره سمجهندو آهين، ته پوءِ پيڙ
ڪانڍ ڳين چو؟ تون ته پيڙ اندر ئي وڃائجي ويل رهين ها.“
سو شوڪت زندگيءَ کي قبول ڪري نه ڪري زندگي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شوڪت کي قبول ڪري ورتي آهي ۽ زندگي ڀر ۾ ڪم ٿڻ جي اجازت نہ ڏيندي آهي، جيتوڻيڪ اجازت گهرڻ جو حق ڏيندي آهي.

شوڪت ڳالهہ ڪهڙي بہ ڪري، دوست سان همدردي ڪرڻي هجي، ڪنهن اڳيان منٿ ميڙ ڪرڻي هجي، ڪنهن سان عشق جو اظهار ڪرڻو هُجي، ڪنهن سان ڪِيل پوڳ ڪرڻو هجي، پر شوڪت جي مُنهن تي رُڪ چڙهيل هوندو ۽ چهري تي ڀرپور سنجيدگيءَ سان ڪڏ هلڪيءَ ڪاوڙ جا ۾ ڪڪ بہ رکيا ڏسڻ ۾ محسوس ٿيندا. ڏار ڏار جذبن کي، تحرڪ ۽ گرميءَ کي پنهنجي جسم ۾ نڌ لڪي چور وانگر اهڙو ٻڌي ڇڏيندو جو ٻاهر ڪجهہ بہ ٻڌڻ يا ڏسڻ ۾ نہ ايندو. نہ رڳو اهو پر ٻولي بہ اهڙي کهري ۽ رُکي نموني سان استعمال ڪندو، جو جيڪڏهين ڀر ۾ ويٺل سنڌي نہ سمجهندو هجي تہ آهو في الحال اهوئي سوچيندو تہ حالتون نيڪ نہ آهن، امن عام ۾ رُخنو پوڻ وارو آهي، پنجَ ڪمري ڪان ٻاهر، ۽ جي واقعي شوڪت موڊ ۾ نہ هجي تہ پوءِ تہ اڌ ڪلاڪ جيءَ ڳالهہ کي اڌ منٽ ۾ ڇڏائيندو ۽ اهڙو ٽڪڙو ۽ مختصر ڳالهائي ويندو جو اڌ ڳالهہ سمجهہ ۾ ايندي اڌ نہ ايندي.

”شوڪت يار فلاڻي همراهہ تنهنجي ڏاڍي تعريف پئي ڪئي.“

”حرامي!“

”جي؟“

Scanned with CamScanner

”مين مين.“

”يار اتي آلائو خان به و يٺو هو، انهيءَ به تنهنجي ڏاڍي واکاڻ پئي ڪئي. پئي، آءٌ ته تنهنجي واکاڻ ٻڌي ڏ ڍ و خوش ٿيس.“

”بد معاش!“

”جي!“

”من من.“

”هر هيءَ سمان دري پوائر ٻڌهي آئي؟ يلا ڪيئن ٿي لڳي؟ سارتر جي سنگتياڻي هئي نه؟“

”واهيات!“

”واهيات ڇڪندي آهي ڇا؟“

”مونسان گهڻو گوڙ نه ڪر.“ اهو شوڪت جو آخري جملو هوندو آهي بلڪ اشارو هوندو آهي. همراه پاڻ نه اٿيو ته شوڪت اٿي دڙها هڻي ٻاهر نڪري ويندو. اهڙيءَ صورت ۾ سنگت کي صلاح آهي ته تري ٽارو ڪري. خير، اهڙو ڪو جاني مالي خطرو پيدا نه ٿيندو ۽ شوڪت کان اهڙي جرئت ڪانه پڇندي چو ته، مٽي ۾ گلاس صرف عبدالقادر کي هٿي سگهندو آهي، ٻئي کي نه. ۽ جيڪڏهين اوهان ڪيس مٽي ۾ گلاس هڻڻ چاهيو ته وڏيءَ خوشيءَ سان هڻي سگهو ٿا.

اسانوٽ (خاص ڪري يونيورسٽيءَ ۾) راز رکڻ ۽ راز ٻڌائڻ جي به وڏي فلاسافي هوندي آهي. خير اسان ته عادي ٿي ويا آهيون پر جي ڪوجڪ پنهنجي پستول ۽ نوڙهه سميت ٿي - ويءَ مان ٽپ ڏيئي ٻاهر نڪري اچي ۽ اچي

Scanned with CamScanner

اسانجا اهي مخصوص ’راز‘ هُدي ۽ اسين ڪيس اهي راز دل ۾ رکڻ لاءِ چئون ته هوندڪر ني ــ ويءَ جي نالڪن ۾ جيڪي ٻــ سمگلنگ جا راز ٻڌا اٿس آهي هوا تي سندس ڪنن مان نڪريو وڃن ۽ پستول نيوڪئمپس تي آچلائي رڙيون ڪري جبلن ۾ ٽاٽي بولا خان ڏانهن رخ ڪري. اهي راز چوڪرا، ڏوڪرا ٻ چئي سگهن ٿا، توڙي چوڪريون و ڏوڪريون ٻــ چئي سگهو ٿا. پنهنجن ويجهن کي ٻڌائيندا آهن ۽ پوءِ سختيءَ سان ٻئي کي ٻڌائڻ کان منع ڪندا آهن ۽ راز کولڻ جي صورت ۾ تعلقات خراب ٿيڻ جي ڌمڪي ٻ ڏني ويندي آهي.

انهن رازن جو هڪڙو نمونو اوهان ٻ ٻُڌي ڇڏيو.

تمام آهستي آهستي، ”ادا!“

”جي ادي!“ زور سان.

”ھِش.... آهستي ته ڳالهاءِ.“

”ھا!“

”ٻيهه ٻاهر ڏسان ته ڪير ٻُڌي نه ڪونه ٿو.“ ائين چئي ادي ٻاهر نڪري جانچ وٺي ٻچاڙيءَ جو پٺيون ٻ ٺوڪيندي ته متان ٺيڪيدار جيءَ غلطيءَ سببان پٺ اندر ڪا سُرنگهه نه رهجي وئي هُجي ۽ ڪو اُتي ويهي ڳالهه نه ٻڌندو هجي.

”ها!“

”ڪلهه وئي هيس هل ٽاپ تي فلم ڏسڻ، Sun flower. واهه جي فلم هُئي.“

Scanned with CamScanner

”هو به ڪيرڪڏ هو ڇا؟“

”نه نه، هو وري ڪير هوندو.“

”ها، پوءِ....“

”انٽرويل ۾ ٻاهر نڪري ڇٽا وڃي ڪاڏ م، اتي عطا محمد بيٺو هو.“

”ها!“

”جڏهين سئنيما ختم ٿي تڏهين پنڌ هاي اچي پاڻ واريءَ بس ۾ ويٺيس.“

”اڇا!“

”بس اچي هاسٽل تي ڇڏيو.“

”پوءِ؟“

”پوءِ ماني کائي پنهنجي ڪمري ۾ سمهي رهيس.“

”واهه!“

”پر ٻڌ! تون آهين دل جو هلڪو، پر اها ڳالهه ڪنهن کي ٻڌائجانءِ نه. ڏس نه ادا ماڻهو پوءِ اهڙا ڪينا آهن جو....“

”ها ها ڪينا ته آهن.“

”تہ پوءِ بس، ڪنهنکي به نه ٻڌائجانءِ. اهو راز دل جو دل ۾ رهي.“

ان ڳالهه ٻڌڻ کانپوءِ اوهانتي مذهبي، اخلاقي، قانوني، سياسي، سماجي، اقتصادي ۽ زرعي فرض تو عائد ٿئي ته توهان اها ڳالهه ڪنهن بني بشر کي به نه ٻڌايو.

هاڻ توهان سوچيو ته جتي اهي راز پلجن ٿا ۽ پوءِ ڪُلن به

Scanned with CamScanner

ٿا، انهيءَ جڳهه تي جيڪي واقعي ئي 'راز' هوندا آهن ۽ دل ۾ پالڻ جهڙا هوندا آهن ، انهنڪي کولڻ جو نتيجو ڪهڙو نڪرندو؟ شوڪت کي تہ الائي 'اصلي راز' ٻڌايا ويندا آهن يا 'انکان بہ وڌيڪ اصلي راز (جن جو نمونو مٿي ڏنل آهي .)' اها تہ خبر هڪڙي شوڪت کي ٻئي ٻڌائڻ وارن کي ٽئي الله سائينءَ کي ، پر شوڪت راز ٻڌي ٻهريان ڏينهن تہ چپ سيو پيو هلندو ۽ ڪٿي ڳالهائيس تہ موڊ ۾ هوندو تہ مُرڪندو، موڊ خراب هوندس تہ مڪڙ تي سر وجهندو ۽ 'واهيات'، 'بدمعاش' لفظن جي ادائگي ڪرڻ کان نٽائيندو تہ متان وات مان انهن لفظن جي بدران ڀيو ڪو اهڙو لفظ نڪري وڃي، جنهنڪري چاليهين ٻتيءَ کي واءُ نہ لڳي ۽ ڳجهارت پچي نہ پوي.

ڏهن ڏينهن کانپوءِ اهو راز ڌار ڌار هنڌن تي ڌار ڌار دوستن کي بنا ڪنهن تبصري جي ٻڌايو ويندو ۽ ڳالهہ ڏاڍيءَ خاموشيءَ سان سرءُ جي هلڪيءَ هوا وانگر گهر گهر گهمندي. راز کلڻ کانپوءِ جي هلندي پنجن ستن يارن جي موضوع جو گرم بحث ٻڌو ۽ شوڪت بہ آهو ٻڌو، بلڪ دربن مان ٻن ٽن ماڻهن شيخن کي جهلي ڳالهہ ٻڌي تہ بہ شوڪت سان اوهانجي تعلقات خراب ٿيڻ جو انديشو نہ رهندو، چاڪاڻ تہ شوڪت ڳالهہ ٻڌائڻ کانپوءِ ماڻهوءَ تي سياسي، سماجي، مذهبي، قانوني ۽ زرعي فرض عائد نہ ڪندو آهي، جيتوڻيڪ ڪن ڪن رازن تي اخلاقي فرض ضرور عائد ڪرڻ کپن .

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شوڪت جي اندر ۾ جيترو هنگامو هوندو آهي، ٻاهر اوترو ئي ماٺو رهندو بلڪ ڀڄي جند ڇڏائيندو آهي. ٽرين تي گهڻي رش هجي ۽ شوڪت جي سيٽ بُڪ ٿيل هجي يا سنيما تي قطارون لڳيون پيون هجن ۽ هن ايڊوانس بُڪنگ ڪرائي هجي، پر وٽ وٺان ڏسي ڀوئتي پير ڪندو، انهن موقعن تي ايڏو بي همٿ ٿيڻجي ويندو آهي، جو دل ڪيس مار ڪيڻ تي چوندي آهي.

”اڙي بابا اندر جڳهه ملي ويندي، تون هَلُ ته سهي.“

”نٿو هلان، پوءِ تون ڇا ڪندين؟“

”پر.....“

”نٿو هلان، نٿو هلان آ ڳوٺو پٽئو هجيئي ته پتي لاهه.“

يارن جاسور ٻارن مان ڪيندو. ڀڄي نه سگهندو خلق سان، پوءِ خار وري ڪيندو يارن دوستن سان، ڪيس ڪهڙي خبر ته آهي زمانا گذري ويا جڏهين چوندا هئا ته هڻ ڏيءُ کي ته سِکي نَنهن. هينئر ته ڀهرين ته ڏيءُ ڏک هٿان نه ڏيندي، جي ڀلا صالح اولاد آهي ته به نَنهن ڪَنَ ڪونه ڏيندي، بلڪ پاڻ وڏي اچي نٺان کي به ٿي هلڪا ڦلڪا سُر ٻڌائي ويندي.

شوڪت جديد فڪر ۽ نئين دنيا جو زبردست حامي آهي. عورت جي آزادي ته سندس نظر ۾ بلڪل ضروري آهي. جنهنکي جيئڻ مَن ۾ اچي تيئن ڪري. غيرت هڪ وڏو ڪوڙ آهي، هيڻ آهي، هوندڻ آهي وغيره وغيره، اهي ته آهن سندس ڳالهيون ۽ نظريا پر عملي طرح تي ٽَپ وڏ برو

Scanned with CamScanner

آهي، بلڪ ڪنهن حويليءَ جو مالڪ آهي. باقاعدي ته شادي ڪانه ڪئي اٿس (بي قائيدي ته شادي ٿيل ئي اٿس.) پر جڏهين به ڪندو، تڏهين پڪ اٿم ته آغا سليم جي چوائي ته، ”زال تي ٿي باقاعدي قبضو ڪري هلڻ اسان جي عادت نه پر جبلت آهي.“ جو مثال بڻبو. راڃا ريت ۾ زال ڪي مُنهن ڍڪائي هلي يا نه هلي، پر بولتي ضرور بند ڪندس ۽ بولتي بند ڪري نه سگهيو ته سپ رسا ڪڍي چوندس ته وڃي ابي امان جي گهر ۾ آرام ڪر ۽ جڏهين اٿين ڪندو، تڏهين آءٌ ڏاڍو خوش ٿيندس، ڇو جو اهي جيوڙا مون ۾ به آهن. اخلاقيات ڪي لک گاريون ڏيون، ڪتاب لکون، مجموعا گڏ ڪري ليڪچر ڏيون، پر سچي ڳالهه ڪري پڇو ته نيٺ ته سنڌي مرد آهيون. مون جڏهين به عورت جي آزاديءَ تي ليڪچر ڏنو آهي، تڏهين پنهنجو پاڻکي وڏو هيپو ڪريٽ سمجهيو اٿم، شڪر آهي ته سنگت جو وَرُ به اهڙن ماڻهن سان آهي. نه رڳو شوڪت پر آغا سليم ۽ مشتاق شورو به منهنجا ڳهاتا دوست آهن. سنڌي ادب ۾ اهڙن ماڻهن جو تعداد تمام گهٽ آهي، جيڪي پنهنجي لکڻين جي اُبتڙ هوندا آهن، شايد تڏهين ئي تي امين ايليٽ ٻين راڻن ڏيڻ سان گڏو گڏ اهو رايو به ڏنو آهي ته: ”فن تخليق ڪرڻ، پنهنجي شخصيت کان فرار حاصل ڪرڻ هوندو آهي.“ نفسياتي طور تي اها ڳالهه صحيح آهي يا غلط، ان تي فتويٰ خيرالنساء جعفري ڏي، جيڪا نفسيات جي اُستاد عمر سان گڏو گڏ ماهرن جا ٿاهيل نفسيات جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

فارمولا نہ مجيندي آهي، جو هر ماڻهو ٻئي ماڻهوءَ کان ڌار آهي.
هر ماڻهو پنهنجي شخصيت جو تجزيو ڪري، ٻين سڀني تي اهو مڙهي ڇڏيندو آهي ۽ اهو اتفاق آهي تہ ٽي۔ ايس ايليٽ اسان سان ملاقات ڪانہ ڪئي آهي. پر اها بہ حقيقت آهي تہ لکڻ واري جو ڪم 'لکڻ' آهي، ڦاڙها مارڻ نہ آهي. ۽ جيڪو ڦاڙها ماري سگهندو آهي، انهيءَ لاءِ اهو ضروري نہ آهي تہ هو ارلينٽ هينگري بہ هجي. 'هنگري' تہ هڪ وڏو اتفاق آهي ۽ جيڪڏهين ننڍا اتفاق ڳولڻا آهن تہ اهي 'ٽوري مالبرو، جارج آرويل ۽ شولو خوف آهن، پر اتفاقن جو تعداد انهي ۾ لوڻ جي برابر هوندو آهي ۽ اسان انهي جا لوڻ ڪونہ آهيون بلڪ خود اٽو آهيون.
ڳالهہ پئي هلي شوڪت جي.
شوڪت کي ڪجهہ سال اڳ ايڊونچر ڪرڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو. هينئر جي خبر ڪانہ اٿم تہ اهو شوق رهيو اٿس يا نہ، ڇو جو اڳي پري رهي ڪري بہ ويجها هئاسين، هاڻ هڪڙي پاڙي ۾ بہ رهي هڪ ٻئي کان پري آهيون. سو اهو ڏاڍو شوق هوندو هوس.
مثال طور جڏهين عبدالقادر شادي ڪرڻ (پاڻهن پڇ ٽڻ) جي شوق ۾ ايڊونچر ڪرڻ جي بدران خود ايڊويچر بڻجي ويو تہ شوڪت پوري خم سان انهہ شرڪت ڪئي يا روڊ جو وچ جهلي هلندو آهي تہ پٺي اچي ڪا گاڏي ٽڪر هڻي تہ ڏسون تہ ڇا ٿو ٿئي، شڪر آهي جو سپر هاءِ وي جي پاڙي ۾ رهڻ جي باوجود ڪانہ ڪا سواري نصيب ۾ لکيل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اٿڻ. اياز ميمڻ (بي آر او وائيس چانسلر) جو مٿنهن ميڙو ڪرائڻ گهرجي، جيڪو ڪيس روز موٽر سائيڪل تي ڪٽي گهر پهچائيندو آهي، اياز کي اها به نصيحت ڪرڻ گهرجي ته شوڪت کي موٽر سائيڪل هلائڻ نه سيکاري ڇو ته ’ڏسون ته ڇا ٿو ٿئي؟‘ جي شوق ۾ همراه ٽنگون ٻانهون ڀڃايو ويٺو هجي.

سڄيءَ دنيا جهان جا قصا ڪري، جڏهين ماڻهو ’موت‘ جي موضوع تي ايندو آهي، تڏهين لفظن ۾ انتشار ۽ اکين ۾ پوڙ اچي ويندو آهي، اها هڪ اٽل حقيقت آهي، جنهنکي هر ڪو ماڻهو پنهنجي نڪته نگاه ۽ پنهنجيءَ شڪل سان انڪي رجيڪٽ ۾ قبول ڪندو آهي. ڪو ته ان موضوع تي ٿي ڪونه ايندو، ڪو بي وسيءَ سان قبول ڪندو آهي، ڪو ٻاهر نه ڏڇندي به اندر ڏڇندو آهي، ڪنهن جا وار آيا تي ويندا آهن، ڪنهن جون مڇون لڙڪي ايندريون، ڪو موت سان اهڙي محبت پيو ڏيکاريندو جيڪا نفرت جون سرحدون ڊاهي ان ۾ گهڙي وينديون.

شوڪت هميشه موت کي لائيٽ وي ۾ ۽ ’ٽيڪ آهي‘ جي نموني ۾ وٺندو رهيو آهي، جڏهن ته اها اٽل حقيقت مڙيئي اٿين آهي. موت ڪان اندران نڪو ٻاهران ڏڇندي ڏٺو مانس ۾ شوڪت جي زندگيءَ ۾ اهي ڏينهن به اچڻا هئا، جڏهين سندس گهاٽي ۾ گهاٽو دوست عبدالحق عالماڻي پيٽ جي ڪينسر جو شڪار ٿي اسپتال ۾ پهتو ۽ بي وسيءَ جون انتهائون سندس اکين ۾ ايري آيون. شوڪت کي اکين

Scanned with CamScanner

پڙهڻ جي طاقت آهي، جڏهين عالماڻيءَ جون اکيون پڙهيائين، تڏهين ٿورو ٿورو ڊ جي ويو، جڏهين سهڻي عالماڻيءَ تمام ٺيل خوبصورت اکين ٽي اکين ۾ موڪلايو، تڏهين شوڪت کان چرڪ نڪري ويو، بلڪ هفتو کن پوءِ شوڪت کي پيٽ ۾ وڏيڪ سور محسوس ٿيڻ لڳو.

”يار قادر، پيٽ ۾ سور وڏي ويو آهي.“

”چو؟“

”هون....“ وڏي ويچار ۾ لڙهي ويو.

”چپ ٿي وئين؟“

”يار متان پيٽ جو ڪئنسر نه هُجي.“ منهنجي اکين ۾ تعجب پرجي آيو، ”نه نه ائين وري ڪيئن هوندو؟“

”يار عالماڻي به ته مري ويو نه!“

”پر توکي ته سُوري آهي.“

”يار ڊاڪٽرن تي ڪهڙو اعتبار. عالماڻي به نه اوچتو ئي اوچتو گذاري ويو.“

مون انهيءَ ڏينهن سندس اکين ۾ موت کان خوف ڏٺو. اسين موت کان پلي ڪٿي نه ڀڄون پر ڪي ماڻهو اهڙا به آهن، جيڪي پاڻ ته مري ويندا آهن، پر موت کان نه ڀڄڻ وارن کي به ڊيڄاري ويندا آهن. عالماڻي به انهن ماڻهن مان هڪ هو ۽ شوڪت کي موت جو ڊپ ڏيئي ويو. اڄڪلهه شوڪت سان موت جي ڳالهه ڪريو ته هو انکي سگريٽ جي سولي ۾ نه اڏائيندو، پر دونهين سان گڏ اندر رهڙهي ڇڏيندو، جيئن ٽيڪ هاڻ ته سُوري به ڇڏي ويٺي اٿس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

زندگيءَ ۾ وڏيون شڪستون کائيندڙ شوڪت ڳالهين ۾ شڪست نہ کائيندو آهي. چڱا خاصا ماڻهو جيڪي لٺ هڻي نہ ڄاڻندا آهن ۽ زبان جي خنجر سان ماڻهن کي زخمي ڪري سامهين ڌُرتي چڙهت ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن ۽ پنهنجا عيب حملہ آور لفظن جيءَ آڙ ۾ لڪائيندا آهن، اهي شوڪت اڳيان هار کائي ويندا آهن ۽ شوڪت مٿن اکوات وارو ڪري عيب اگهاڙا ڪري ڇڏيندو آهي، ڇو تہ پنهنجا عيب نہ لڪائيندو آهي. شوڪت بي ضرر ماڻهوءَ تي ڪڏهين بہ حملو نہ ڪندو پر جي اڳينءَ ڌر جي اکين ۾ ڪو خرابو ڏنائين تہ پوءِ نہ ڇڏيندس. انهيءَ ڪري جيڪي ساڻس محبت نہ ڪندا آهن، اهي ڪانئس الرجڪ هوندا آهن ويچارا.

۽ شوڪت سڄيءَ دُنيا کان الرجڪ هوندو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

علڻ فقير

علڻ کان پڇيم ته "هت اچڻ کان اڳ ڇا ڪندو هُئين؟"
"ريڊيو ۽ ٽي- ويءَ تان ڳائيندو هوس ۽ محفلن ۾ به وڃي ماڻهن جي دل وندرائيندو هوس."
"تنهن کان اڳ ڇا ڪندو هُئين؟"
"ٽيرينن ۽ بسن ۾ چڙهي مزاحيه ڪلام ڳائي، پئسينجرن کان آنو، ٻه آنا ڇڏائيندو هوس، ڪڏهين ڪڏهين اسڪولن ۾ به لنگهي ويندو هوس."
"ٽِنهن کان اڳ ڇا ڪندو هُئين."
"ڳڏ ڳهه تي چڙهي گهمندو هوس."
"اڃا رکو چڙهي گهمندو هُئين."
انهيءَ ڳالهه تي جواب ڏيڻ جي بدران ڏند ڪڍي ڪِڪ ڪِرڻ لڳو.
جيڪڏهن علڻ جي ڳالهين تي وڃجي ته پوءِ لکڻ واري سان گڏ پڙهڻ واري جو به سِرُ ويندو، پنهنجو سِرُ ته هونئين ڳالهين ئي ڳالهين ۾ وڃائي ڇڏيندو آهي. تنهنڪري علڻ جي ڳالهين تي اعتبار ڪرڻ جي بدران سندس ڏندن تي اعتبار ڪجي، جيڪي هو ڪنهن به اهم ڳالهه تي سامهينءَ ڏرَ ڪي ڏيکاريندو آهي.
علڻ فقير ڳائڻو به آهي، مڱڻهار به آهي، پوءِ به لالچي نه آهي. لالچ مڱڻ ڪي پيليو بيٺي آهي، پر علڻ فقير جو قدرت اهڙو ٻوٿو ٻوڪيو آهي جنهنڪي ٻوٿين جون ڇنيه ذاتيون ڪانئيندڙ لالچ جي آٿ ڇُهيو به نه آهي. جيڪي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

الله جي ذات علي کي ڏياري، علي آن تي راضي هوندو.
چار آنا ملن ته به واه واه، چار هزار ملن ته به واه واه، جي
ٺلهي واه واه ملي ته به واه واه. علي کي پيو کجهه
نه ملي، رڳو قرب ملي ته آن ۾ ڪٿو پيو هوندو، انڪري
علي کي ٻهجل چوڻ جي بدران راه ڏياڇ چئجي ته بهتر،
سير وٺڻ جي بدران سير ڏيڻ جو شوق اٿس.
ڪجهه سال گذريا ته هڪ انگريزي ڪتاب پڙهيو هوم، ڪتاب
جو نالو ۽ ليکڪ ته ياد ڪونه اٿم پر جيڪا ڪتاب ۾
هڪڙي ڳالهه ڪيائين، اها هينئر تي اڄ به بيٺل آهي ــــ
ته جتا ڪنهن وڏي جنگي طوفان مان نڪري هڪ اهڙيءَ
صورتحال ۾ ڦاٿا جو هڪٻئي تي گهاٽو اعتبار ضروري هو.
انهن مان پر ته اڪيئي پاڻ ۾ گهاٽا يار هئا، پر تيون چئو
اٺواقف هو.
”يار هيءَ پاڻ سان جيڪو تيو ماڻهو گڏ آهي، اهو الائي
ڪهڙيءَ طبيعت جو آهي؟“
”دل جو اڇو ماڻهو آهي؟“
”ڪيئن؟“
”چو ته هيءَ واند ڪائيءَ ۾ ويهي ڳائيندو آهي ۽ ڳائڻ وارا
دل جا اڇا ٿيندا آهن.“
اهو راڻيو سچ يا ڪوڙ! ان جي خبر ممتاز مرزا کي هوندي،
جيڪو ذات ڳائڻي جو يار آهي ۽ منهنجو واسطو صرف علي
فقير سان رهيو آهي. انڪري چوان ٿو ته اها ڳالهه سورنهن
آنا سچي آهي. علي فقير جي ٻانهن سنڌ مان ڪڏي چڏ،

Scanned with CamScanner

منهن تي ڪونہ ڪڇندو ۽ پر هٿ ڪو پڇندس تہ، ”علي
هي ڇا ٿيو؟“ ”بس يار هوائي جهاز مان ڪري پيس. پائلٽ
سنگتي هو سو ڪس ڪندي آءُ ڪري پيس. ويچاري
پائلٽ جو ڏوهہ ڪونہ هو.“ ڳالهہ اهڙي ڪجي جو پنهنجي
بہ لڄ ٿئي تہ ٻئي پاڻهن ڪيڻ واري جي گلا بہ نہ ٿئي. علي
کي پرائي گلا ڪرڻ کان ڪي ست ڏوهيون پيل آهن، بلڪ
ان کان بہ وڌيڪ ڪا ڳالهہ هوندي تہ پوءِ سندس زال جا
ڪيس اهي حڪم احڪام مليل هوندا، جو تہ اچيءَ دل
جو مالڪ هي همراه انهيءَ پاسي ڏاڍو سُڪ ٿيل آهي. اهو
ڪنهن ڏٺو، ڪنهن ٻڌو تہ عشق بہ وڏي زور شور سان
ڪجي ۽ سو بہ سڳيءَ زال سان، اهڙي نڪا سمي ڪئي
نڪا سومري ڪئي، پر علي فقير ڪري ڏيکاري. پر نواز
پٺي جي راهہ آهي تہ، ”زال کان ڊڄي ٿو.“ اها ڳالهہ آهي
تہ وزنائتي، پر منهنجي راءِ بہ وزن رکي ٿي.

اسان جي وچ ۾ هيئنئن بحث هليو:

”نواز صاحب ڏسو نہ. جڏهين صبح کان ٨ وڳي کان وٺي
اڍائي وڳي تائين، ٽي پيرا اوهان وٽ موڪل وٺڻ ٿو اچي.
انهيءَ وقت سندس اکين ۾ سڪيني ۽ پيار هوندو آهي. ۽
موڪل وٺڻ وقت ائين لڳندو آهي، ڄڻ پوڇا پاڻ تي وڃڻو
اٿس. تنهن کان پوءِ انهيءَ عرصي دوران جيڪي ويهارو ڪن
ڳالهيون ٻڌائيندو آهي، انهن مان ڏهہ تہ ڳالهيون ڪندو
آهي زال ۽ ٻچڙي متعلق ۽ باقي جيڪي ڳالهيون هونديون
آهن، تن جي بہ تان اچي زال تي ٽٽندي آهي انهي مان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

صاف ظاهر آهي تہ زال سان عشق اٿس.

”تنهنجون سڀ ڳالهيون نيڪ پر پڙيسري آءٌ آهيانس.
صبح جي پهر جڏهين توڪرو کڻي ٻاهر نڪرندو آهي تہ
ڪڙي ڀير ۾ چمپل هوندو اٿس، ٻيو ڀير اگهاڙو هوندو
اٿس. تنهنڪانپوءِ بس ۾ اندر چڙهڻ جي بدران بدحواسيءَ
۾ ڇپت تي چڙهي مارڪيٽ پهچندو آهي ۽ جڏهين واپس
ورندي ڏسندو آهيانس تہ خوشيءَ ۾ ٻئي چمپل بہ وڃائي
ايندو آهي.“

”اٿين تہ قُرب ۾ بہ تي سکهي تو.“

”رعب ۾ چو نہ؟“

”قرب ۾ چو نہ؟“

انهن ٻن سوالن جي پاڻ ٽڪرائڻ ڪانپوءِ اسان اهو نتيجو
ڪڍندا آهيون تہ ’ پيار ۽ رعب‘ ٻئي گڏگڏ هلندا آهن.
انهيءَ ۾ بہ ڪو شڪ نہ آهي تہ علي ڏينهن ۾ ٽي ڀيرا
موڪل وٺندو آهي. انهيءَ موڪل وٺڻ جا انداز بہ ٽي اٿس.
جڏهين الانا صاحب کان موڪل وٺي هوندي اٿس تہ
ڳالهائيندو گهٽ آهي ۽ وٺ ¨ وڌيڪ کائيندو آهي. ڏاڙهيءَ
سان مُڙس جا ڪنوارين وارا اهي نخرا ڏسي دل چوندي
آهي تہ ڪيس موڪل ڏيڻ جي بدران وٺائنس موڪل وٺجي.
جڏهين نواز پيٽي کان موڪل وٺي هوندي اٿس تڏهين
ڪمري کان ٻاهر ٻيهي سگريٽ دڪانٽي اندر ايندو آهي ۽
سامهون ڪرسيءَ تي ويهي پهرين هٿن ۽ هٿن جي آڱرين
سان اُڪاءَ ڪڍندو، پوءِ هلڪو موڙو ڏيندو، پوءِ ڪنڌ

Scanned with CamScanner

کي ڇيڪي ٨٠ ڊگرين تي رکندو، تنهنکانپوءِ چوندو ته
”ٻابا سائين! موليٰ خوش رکيئي.“
”مهرباني.“
”بابا سائين، ٿوررڙو اهو گهر ۾ ڪم آهي، سو مڙئي موڪلڙي کپي.“
”وڃ!“

اهو ٻڌي علي گهوڙي واري هٽڪ ڪندو ۽ ڪمري مان نڪري ويندو.

جڏهين مونکان موڪل وٺي هوندي اٿس ته صرف چوندو آهي ته ”بابا سائين وڃان؟“ آءٌ جواب ڏيانس ٿي ڏيانس تنهنکان اڳ ۾ ٻاهريون دَر ٻه ٺپي ويندو آهي.

هڪڙا ته ٻ قاعدي رجسٽر ٿيل سوشل ورڪر هوندا آهن ۽ ٻين کي باقاعدي سوشل ورڪريءَ جي بيماري لڳل هوندي آهي. انهيءَ بيماريءَ ۾ گهڻا ورتل آهن پر اهو مرض باقاعدي سان هڪڙو حميد سنڌي کي لڳل آهي ۽ ٻيو علي فقير کي. سوشل ورڪريءَ ۾ سندن خاص شعبو نوڪري ڏيارڻ وارو آهي. ووي ته نوڪريءَ ڏيارڻ وارو بيورو ضرور اڃا ٻه کولي رکيو هوندو پر علي ٻه ته پنهنجو بيورو بند نه ڪيو آهي. علي کي چوڪيداريءَ جا اميدوار گهڻا هٿ ايندا آهن. علي فقير پنهنجي اهڙي چوڪيدار اميدوار جي حسن ڪارڪردگيءَ جي تعريف هن ريت ڪندو:

”بادشاهه همراهه اهو آندو اٿم، جو تنهنجا سڀ چوڪيدار هڪڙي پاسي هيءَ همراهه ٻئي پاسي. موليٰ خوش

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

رکيٺي سيوهڻ جي اوريان ٻاهر وٽ جيڪا بس ڦراٺي هئي
سا هن همراه ڦري هئي. نوابشاهه ضلعي مان هڪڙي همراه
اٺ مينهون ڪاهي، درياء اڪاري دادوءَ ضلعي ۾ آنديون.
آهو هيءُ هو. هينئر تورڙو مولائي تي وڌو آهي. چوڪيدار
ڪري رکينس، سامان جي ڏاڍي حفاظت ڪندو.“
هاڻ توهان پاڻ سوچيو ته آفيسر ويچارو انهيءَ همراه کي
رات جو خواب ۾ ڏسندو ياڪيس پنهنجي سامان جي حفاظت
لاءِ مقرر ڪندو؟ اسانجي ته دعا آهي ته سڀني چورن ۽
ڌاڙيلن کي چوڪيدارييون ملن، سڌري پون، جي ڀلا پاڻ
نٿا سڌرن ته اسانکي ته سڌاري ڇڏيندا.
علي رکيو چورن ۽ ڌاڙيلن جون واڪاڻون ڪونه ڪندو آهي،
پر سندس واڪاڻ جا ٻيا به ڪي نشانا آهن. زال جي واڪاڻ
ته هونئين گهڻي ۾ ٻڌبو هلي. ٻئي واڪاڻ ڪندو آهي پيءُ
۽ سسَ جي. بقول سندس ته اهي شخصيتون لوڪ گيتن جا
بادشاه آهن، اصل ڪان ڳائڻ ويهن ته ست راتيون ۽ ست
ڏينهن ٻيا ڳائين ته به ڪٿندا ڪونه. سندس پيءُ ۽ سسَ
ست ڏينهن ست راتيون ڳائين يا نه علي فقير ڪين ست ڏينهن
ست راتيون پيو ڳائيندو. سندس انهيءَ راڳ تي الانا
صاحب موهجي پيو ۽ ڪيس چيائين اهي ٻئي وني اچي رڪارڊ
ڪرائي ڇڏ. هاڻ الانا صاحب جي انهيءَ ڳهر جو سلسلو
هڪڙي پاسي جاري آهي ۽ علي فقير جا آسرا ٻئي پاسي آهن،
ڏسون ته ڪڏهن ٿي اها دودي سومري واري ڳالهه ڪٿي
خدا جا ٩٠ ڏينهن ۽ ٩٠ راتيون ته گذري چڪا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

نئين تعريف علي ڪندو آهي ممتاز مرزا جي . علي فقير جو خيال آهي ته، يا ته ممتاز مرزا مانجهند ۾ ڇاڻو آهي، سو ان ڳالهه جي سچائي پرکڻ لاءِ مراد علي مرزا کي فون ڪري پڇيم ته هن اهو جواب ڏنو ته ممتاز ته ٽنڊي آغا حيدرآباد ۾ ڇاڻو آهي. جڏهين مراد عليءَ مرزا جا اهي اکر علي کي ٻڌايم ته چيائين ته، جيڪڏهين مراد علي ڪوڙو ۽ مورخ نه آهي ته پوءِ آءٌ ٽنڊي آغا ۾ ڇاڻو آهيان. پڇيومانس ته 'ڇو؟' چيائين ته "ڇاڪاڻ ته ممتاز اُتي ڇاڻو آهي." سو ڇين تي هڪڙو هوندو اٽس سگريٽ ۽ ٻيو ممتاز مرزا. ڪنهن جي به گلا نه ڪندڙ هيءُ ڳائڻو ممتاز جي تمام گهڻي تعريف ڪندو آهي.

سنڌ يونيورسٽي ڪالونيءَ جو هڪ حصو (جتي وائيس چانسلر جو بنگلو آهي) سدائين خاموش رهندو آهي. وي- سي- هائوس، مارئي هاسٽل ۽ ٽيچرس هاسٽل کي ڇڏي ٻئي پاسي شام جو ڇهين بجي، رات جو هڪ وڳي ويندو آهي. اتي ماڻهو سوچيندا آهن يا ستا پيا هوندا آهن، انهن ته خبر پڻهن کي هوندي. پر جنهن ڪانپوءِ علي فقير ان حصي ۾ ٻڌايو آهي، انهيءَ وقت ڪانوئي شام جو رونقون ئي مچندي آهي، علي فقير يڪتارو کڻي اچي نئن مٿان ٺهيل پل تي وهندو آهي ۽ جيئن ئي راڳ شروع ڪندو آهي ته پاڙي جي ٻارن ۽ زالن ۽ ڪڏهين ڪڏهين مارئي هاسٽل جي ڇوڪرين جو سنڌ س اڳيان ميڙاڪو مچندو آهي، پٿرن تي ڦرن جا گدل ٽڙندا آهن يا اٿون کڻي ڇنجي ته ويران نئن

۾ پاڻي اچي وهندو آهي. ڪالونيءَ جي انهيءَ ڪنڊ جو
آهو ڏينهن تريجڪ ترين هوندو، جڏهن علي فقير اتان
ويندو هليو. علي ماڻهن کي رڳو دعائون ڏيندو نه آهي پر
دعائون ڪٽيندو به آهي. سندس مرضي هوندي آهي تہ
ماڻهو تہ ماڻهو پر وڻ ٽڻ ۽ پٿر بہ منجهانس خوش رهن.
وٽس خوش ڪرڻ جا طريقا بہ تمام گهڻا آهن.
پاڙي وارن کي راڳ ٻڌائي خوش ڪندو آهي. پنهنجيءَ
مينهن کي پڳڻن تي ٿپڪار ڪري ۽ سندس چورائجڻ جا
افواه ڦهلائي خوش ڪندو آهي. سندس اها مينهن ڪيترا
ڀيرا اخبارن ۾ سُرخي بہ بڻي آهي.
زال کي خوش ڪرڻ لاءِ پنهنجي ننڍڙي ٻار کي گهر مان
ٻاهر وٺي ويندو آهي. يونيورسٽيءَ جي بسن جي ڊرائيورن کي
بس جو عارضي ڪنڊيڪٽر ٿي خوش ڪندو آهي، هر اسٽاپ
تي بس جي ڪڪ تي هڪ ڌڪ هڻي بيهارڻ جو اعلان ڪري،
پاڻ هيٺ لهندو آهي ۽ سڀ پئسينجر چاڙهي پوءِ ڌڪ هڻندو
آهي ۽ پاڻ در تي ٽنگجي پوندو آهي ۽ ڳائيندو آهي پر
ٻپ اٿم تہ متان ڪڏهين هٿنبل ڪي سُرندي جي تار
سمجهي آڱر هڻڻ جي ڪوشش ۾ هيٺ هليو وڃي.
ٻارن کي ٽينگ ٽپا ڏيئي خوش ڪندو آهي ۽ نواز
کي مينهن جي نيڄ ڪير پيارڻ جو آسرو ڏيئي خوش ڪندو
آهي. ماڻهو ذميوار آهي. ڪوڙ ڀلي لک گهڙي (۽ گهڙيندو
آهي.) پر ڪوڙو واعدو ڪونہ ڪندو آهي. ماضيءَ کي
پنهنجي بابي جي ملڪيت سمجهي ڳالهين ۾ استعمال ڪندو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي ۽ مستقبل سنڌس بابو آهي.

هي همراه ٻاهران به گهمي آيو آهي. ٻاهر جون خبرون پڇبيس ته صرف هڪڙي ڳالهه ڪندو آهي، ٻيو سڀڪجهه وسري ويو اٿس. سنڌس انهيءَ ڳالهه جو نشانو دنيا جون ٻه مشهور قومون آهن. هڪڙا آمريڪي ٻيا جرمن.

سنڌس خيال ۾ آمريڪي 'ڪم لٽو ڪاڳر ڦاٽو' آهن. جيستائين ڊيوٽي هوندين تيستائين ڀٽ ٿيا ايندا پر ڪم سان ڪم رکندا ۽ جڏهين ڪم لٿو تڏهن رڳو ڪندا 'هائي'. ۽ ائين ڪري اهڙا ڀڄي ويندا جو وري هٿ نه ايندا. بقول سنڌس ته ڏاڍا مطلب پرست آهن.

جرمن لاءِ سنڌس قول آهي ته اهي وفادار ۽ مهمانواز قوم آهي. ڪم هجي يا نه هجي جهان کي خوش رکيو ايندا. هائي ڪري ڀڄڻ جي بدران هٿ ٻڌيو خدمت ۾ حاضر بيٺا هوندا. سڀ جرمن ليلا مجنا آهن.

علي جڏهين هائي ۽ ليلا مجنن جي ملڪ هو تڏهين پٽڪو ٻڌي سٿڻ قميص پائي هلندو هو ۽ جڏهين هت آيو آهي ته نيز ۽ شوخ رنگن جو بشرٽ ۽ پتلون پائي هلندو آهي ۽ انگريزيءَ جون ٽنگون ٻانهون ڀڃندو آهي، شڪر آهي جو ڪنهن انگريز جون ٽنگون ڪونه ڀڳيون اٿس.

علي فقير ڏاڙهيءَ سان مڙس هئڻ جي باوجود پنهنجي مڙسيءَ کي مٽائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. اکين ۾ ڪجل وجهڻ جي بدران ڪجل ۾ اکيون ٻوڙيندو آهي. ڏاڙهيءَ ۽ مڇن ني ٻاهه تيل جو هڻندو آهي ۽ نهارڻ وقت 'مست

اڪين‘ سان نهاري ڪَهڻ جي ڪار ڪندو آهي. اکين کي ستت ڪرڻ جي شوق ۾. ادھ کُلي آنکهين‘ ڪري هلندو آهي. ڪڏهين ڪڏهين اکيون پوري به ڇڏيندو آهي ۽ جهُوتو به کائي وٺندو آهي. انڪري ڪڏهن شڪ پوندو آهي ته ڪاٺو آهي، ڪڏهين شڪ پوندو آهي ته ننڊ ۾ آهي. هونئن ننڊ ڪرڻ جو به ڏاڍو شوق اٿس، انڪري هلندي سمهندو آهي، ويٺي سمهندو آهي، ڳائيندي سمهندو آهي ۽ جڏهين واقعي سمهندو هوندو تڏهين شايد ’گذاري ويل‘ لڳندو هوندو.

هر ڪنهن کي خوش رکڻ جي ڪوشش ڪندڙ هن ماڻهوءَ جي ڳڻتي ڪهڙي آهي؟ اها ڳجهارت اڃ تائين ڀيجي نه سگهيو آهيان. ڪو ڀيجي ته ٻڌائي!

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مدد

لسانيات جي ماهرن جي متفقه راءِ آهي ته ڪنهن به اسم خاص جو ترجمو ٻيءَ زبان ۾ نه ٿي سگهندو آهي، آهو ٻيءَ زبان ۾ به ائين جو ائين لکبو آهي. مدد ته وري به اسم خاص الخاص آهي. پر منهنجي خيال ۾ هي ڪنهنجو نالو ترجمو ٿي سگهي يا نه، پر مدد کي جيڪڏهين انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪري Mr. Help khan لکجي ته لساني نڪته نگاهه کان اهو غلط نه ٿيندو ۽ چاڪاڻ ته مدد پنهنجي نالي جي ڀرپور نمائندگي ڪندو آهي.

نقاد دوست ته ڪاوڙبا ته اهو آءُ هر ماڻهوءَ جي خاڪي ۾ چو لکندو آهيان ته ڏک سک ۾ ڪم اچي ٿو، مدد ڪندڙ آهي وغيره وغيره، پر ڇا ڪريان احسانن وڃائڻ جي عادت ڪانه اٿم، ٿورا لاهي نه سگهندو آهيان ته فقط ڳائڻ ته ڪپن.
اهو صحيح آهي ته اهڙيءَ سوسائٽيءَ ۾ رهان ٿو، جتي ڪم ڪڍي اکيون ڦيرائڻ گهرجن ۽ محسن جي زباني ڳلا نه ڪري سگهجي ته گهٽ ۾ گهٽ لکت ۾ اصول، غيرجانبداريءَ ۾ صحيح ۽ سچ لکڻ جي Justification ڏيئي محسن جو پٽڪو ضرور لاهڻ کپي. نيٺ ائين به ڪبو پر يار Fit ٿيڻ جو موقعو ڏين.

بهرحال يارن جي ڊپ کان مدد جي مدد جو مثال ڏيئي سمجهايان ٿو، ته ٻارو ٻڌو:

منهنجي ڦيٽي يا ڇوريءَ جي ڦيٽي پر عشق ڪرٽو هو، سو ڪري وينس. عشق جو سال اندر انجام پاڪستاني فلم يا

Scanned with CamScanner

سنڌيءَ جي هالو چالو ڪافين واري عاشق جو ٿيو 'سهڻا،
تنهنجو ملڪ ڇڏي پرديس وڃي وسڻ' انهيءَ پرديس ۾
عبدالڪريم پلي (سابق MPA) ۽ سندس پيءُ راڄ محمد
جي پيار پرين ڳڻين ۾ اچي، معشوق کي وساري ويٺس ۽
ملڻ جو آسرو ڪٽي ڇڏيم. پر ۹ سالن ڪانپوءِ ڇوريءَ جي
خط اچي کڙڪو ڪيو ته 'اڄ حيدرآباد ۾ اچي مِلُ.'
ائڊريس ته الائي ڪٿان هٿ ڪئي هُئائين. هاڻ ته ڪانئس
اهو سوال پڇندي بوريت ٿيندي آهي. سو اهو خط کڻي
پنهنجي هڪ تجربيڪار دوست سان صلاح ڪيم. مڃاڻ
دوست کي هجي ڊائجيسٽن پڙهڻ جي عادت تنهن وڏي
غور ويچار ڪانپوءِ اهو فيصلو ڏنو ته، "بابا اهو ناممڪن
آهي ته ۹ سالن ڪانپوءِ ڇوري توکي خطُ لکي، سو ٻه تو
غريب جي ٻار ڪي." انهن ڇٺي خط مونکان ورتائين ۽ انجو
چڱيءَ طرح جائزو وٺڻ ڪانپوءِ پوري يقين سان فيصلو ڏنائين
ته "دراصل ڇوريءَ جي شادي ٿي چڪي آهي، گذريل
اٺن ڏهن سالن ۾ ضرور ٿيڻ ڪپي. ۽ سندس مڙس کي
تنهنجي عشق جو پتو پيو آهي ۽ سندس مڙس خطرناڪ
قسم جو آهي، تنهن هيءَ خط لکي، گهرائي قتل ڪرڻ جو
ارادو ڪيو آهي. بابا وڏا وڏا قتل ته انهن ئي ٿيندا آهن."
ابا! اسين اڪيلي شينهن مڙس سو ڳالهه ٻڌي هٿ پير ڍري
ويا. پر دل نه رهي هلي آيس حيدرآباد ۾ شوڪت، علي
بابا، ماڻڪ ۽ مدد وٽ. پين کي منهنجيءَ ڳالهه تي اڻ آنا
اعتبار آيو پر مدد سورهن جا ويهه آنا اعتبار ڪيو ته اهو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

قصو ائين آهي. وڏي غور ويچار ڪانپوءِ فيصلو اهو ٿيو ته جيئن ته منهنجي قتل ٿيڻ جا امڪان گهڻا آهن، انڪري مدد پنهنجي فون ذريعي چوريءَ سان رابطو پيدا ڪندو ۽ ڇوڪريءَ کي آءٌ خط ذريعي اهڙو اطلاع ڏيندس ته هوءَ مدد سان رابطو پيدا ڪري. هن پاسي ڇوڪريءَ اهو ڏنو ته عبدالقادر نون سالن ڪانپوءِ الائي ڪهڙي قسم جو ماڻهو ٿي چڪو هوندو، متان ڪنهن وڏيءَ بدمعاشيءَ جو شڪار ٿي وڃان، سو پنهنجو نمائندو (جيڪو پاڙي جو هڪ سنڌي ڇوڪرو هو.) مقرر ڪيائين ۽ صلاح اها ٿي ته پهرين پنهين ڌرين جا هيٺين سطح تي مذاڪرات ٿيندا بعد ۾ ڌُر ڌڻي ظاهر ٿيندا. نمائندي مدد کي فون تي اهو اطلاع ڏنو ته، ”آءٌ ڪوهنور سئنيما وٽ اچي ويٺي رهندس مونکي سُرمائي رنگ جا ڪپڙا پيل هوندا. اتي اچي مل.“ سو سائين مدد به تيار ٿي ڪوهنور جي آڏو چڪر ڪاٽڻ لڳو. ڪجهه وقت ڪانپوءِ ڏسي ته اُتي هڪ ٿلهو متارو پهلوان قسم جو، گنجو همراهه اچي ويهي رهيو، سُرمائي ڪپڙا پيل هجنس، مُڇون وٽ ڪاٽي وڃي ڪنن سان لڳيون اٿس. اتي مدد ڏٺو ته شيخن کي پيٽ پيو، اجهو ته موچڙا کاوان، پهرين ته خيال ڪيائين ته جتي هٿن ۾ ڪڍي ٿيان الهه توهار پر، پوءِ پنهنجو پاڻکي سنڌ يونيورسٽيءَ جو شاگرد سمجهي پير جهليائين، ان وچ ۾ اصل نمائندو به اچي ويو ۽ مدد جي پيٽ ۾ ساهه پيو.

ان ڪانپوءِ مذاڪرات، شادي، اغوا جي ڪيسن، روپوشيءَ،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

مارڪيٽ ٽائي ۾ سيشن ڪورٽ ۾ حاضريءَ تائين مدد
جي مدد رهي. اڄڪلهه پرائي سِر لاءِ ڪير به ٻوهي ۾
وجهڻ لاءِ تيار نه آهي. پر سچ ڪري پڇو ته مدد جنهن نموني
مون سان سنگت ۾ وهيو، مُنهن آڪريءَ ۾ ۽ هٽ نانڪ
جي ٻر ۾ جهڻ وڏائين تيئن تمام گهٽ ماڻهو ڪندا آهن.
آها چور (نجم) اڄڪلهه منهنجي زال آهي ۽ ٻه چوريون
به پيدا ڪري چڪي آهي، پر مدد جيتري مدد ڪرڻ
ڪانپوءِ ڪڏهين ائين ڪونه چيو ته ٻئي ڇٽا ڳڏ جي ڇانهن
جو ڪوپ پئي وڃو ۽ پاڻ ڳڏريل ٽن سالن ۾ صرف هڪ
پيرو منهنجي گهر آيو، سو به سرفراز راڄڙ ٻهاري آيو هوس.
ڪي ڪي ماڻهو (حميد سنڌيءَ جهڙا) آهن جو ٻه ڏينهن
اڃ وچ ۾ رکنو پوي ته پوءِ اهڙيون وٺي مياروڻ ڏيندا، جو
ڪاني تي ڪڙهي ۽ وڻ ٽا ٻَرن، پر ميان مدد مري ويندو
ميار نه ڏيندو ۽ جي ڪيس ميار ملندي ته پوءِ نرڙ تي هڪڙا
پکهر پيا ايندس ۽ ٻيا ٻيا ويندس. اصل پنهنجو پاڻ ته ڪڪ
ڪونه سهي. سهي به ڇو؟ مدد ته اهو ماڻهو آهي جنهنکي
سنگت ۾ چئبو ته هل ته آسمان تي هلون ته تيار ٿي ويندو.
جي چئبس ته هَلُ ته ڪوهه ۾ ڪرون ته چوندو ته ترس
ته ڪپڙا بدائي اچان ته هلون ٿا. مدد ويچارو ڏارا جي سطح
تي ڀاڪڪي مختلف وقتن تي مختلف نالا ڏيندو رهندو
آهي، پر سنگت ۾ ٻه ميٺا اکر ڳالهائي ڪنڌ مان جهلبس ته
پنهنجي ويچارن تي ڪيڻ هلائي پنهنجو ڪنڌ ڀچائڻ لاءِ
تيار ٿي ويندو. آخر جو لغت ناهڻ وارن ’پسند‘ سان ڳڏو ڳڏ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

’ناپسند‘ جو لفظ به درج ڪيو آهي ته ضرور ڪا ته ڳالهه آهي. ڪو ماڻهو وڻندو آهي، ڪو نه به وڻندو آهي، ڪنهن سان هٿ جو سلام رکبو آهي، ڪنهن سان جوٽيون ڏيون آهن، ڪنهنکي ٻري ڪان ڏسي آيي واٽ ڏيڻي پڇبو آهي، پر مدد لاءِ سڀ ماڻهو ’مدد‘ آهن، پسنديده هوندو ته. اڪين تي جي ناپسنديده هوندو ته به وڏيءَ دل ڳڙدي سان ڪيس نه رکبو قبول به ڪبو پر مٿي تي چاڙهي وهاربو ۽ پاڻ وري ڪنهنجي به مٿي تي نه چڙهندو.

توهان مدد جي اوطاق (حيدرآباد شهر ۾ اوطاق! ڪيئن ٿا ڀانيو.) تي وڃي وهو. منٽ ٻن ۾ ٻاهران ٻيٺل همراه در مان ڪنڌ اندر ڪندو، ”مدد تورو هيڏانهن ته اچجانءِ.“ ۽ مدد يڪدم تپ ڏيئي اٿي وڃي همراه سان ڳالهائي موٽي ايندو. ذري ڪانپوءِ ٻيو، ٽيو مطلب ته مدد جي اٿ ويهه جو سلسلو جاري هوندو، اوهان ڪيس ڪچهري ڪرڻ جي بدران رکو ايندي ويندي پيا ڏسندا، نيٺ ڏهون يا ٻارهون ماڻهو اهڙو ايندو جيڪو هڪڙي منٽ لاءِ اچڻ جو چئي مدد کي وٺي ويندو ۽ پوءِ ڀلي توهان ويٺا انتظار ڪريو. همراه وڃي هيرآباد يا لطيف آباد مان نڪرندو (مدد جو گهر ڳاڏي ڪاتي ۾ آهي.) ۽ جيڪڏهين يار گهڻو زور ڀريس ته ڪراچيءَ مان به وڃي نڪرندو. ان ڪري سنگت کي صلاح آهي ته مدد وٽ مدد لاءِ وڃو پر ڪچهري ڪرڻ لاءِ نه وڃو.

مدد آخر مدد ڪانسواءِ ٻيو ڇا آهي؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

طارق اشرف جو چوڻ آهي ته اهو ’مائي مصيبتي‘ آهي. شل نه ڪا ڳالهه هٿ اچيس، پوءِ اچو برقعو پائي، لا مارا ڏيندي هين وٽ هُن وٽ ملپل اطلاع پهچائيندي ويندي، پنيور ڪي باهه ڏيندي ويندي ۽ جيڪي پاڙي جا دَرَ ڪليل هوندا انهن ۾ مُنهن هڻي نئون اطلاع حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي ويندي.

سرفراز راڄڙ جو چوڻ آهي ته اها هڪ اهڙي مائي آهي جيڪا صبح جو اٿڻ سان ئي چانهن نه پائي ڪندي، نه الله جو نالو وٺندي پر پوني جو پلاند ڪڇ ۾ وجهي ڳوٺ جي هڪڙي ڇيڙي کان نڪرندي، ٻئي ڇيڙي تي وڃي دنگ ڪندي. سڀ ڳالهيون گڏ ڪري پوءِ اخبار بڻجي ويندي.

طارق اشرف سان هيءَ مصيبت آهي ته هو پنهنجي ڇپجندڙ ڪتاب شايع ٿيڻ کان اڳ ۾ ڪنهن کي مُٺي مارائي بـ ڏسڻ نه ڏيندو آهي ۽ ڇپجندڙ ڪتاب تي آري جيءَ ڪڪڙ وانگر ٿي وهندو، جيڪو پرمان مٿي ته ٽپ ڏيئي انهيءَ کي ٺونگ هڻي ڪيندي. ان هوندي به مدد پنهنجا وسيع ذريعا ۽ سڀ حواس استعمال ڪري، ٻه اڪر هيتان ۽ اکر هُتان پڙهي ويندو آهي ۽ ڪتاب جي ليکڪ کان به اڙي پڇا ڪري ٻه ڳالهيون ڪڍي وٺندو آهي ۽ پوءِ ته جيترا يار هوندا اوترن کي اطلاع ملندو ۽ تبصرا هلندا ۽ اهي پهچندا طارق وٽ ۽ طارق ڪاوڙ مان غريب کي سڏي ’مائي مصيبتي‘، جيتوڻيڪ اها مائي پنيور کي باهه ڏيندي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي، جڏهين ته مدد ويچارو پڙڪندڙ باهيون ٺاريندو آهي. سرفراز سان ته مصيبت ٿي اها آهي ته هو هر بي ضرر واري، بي ضرر ڳالهه لڪائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي ۽ لڪائڻ جي ان ڪوشش ۾ ڳالهه پڌري ٿي پوندي آهي. 'هٽ جي' وڌيڪ جو نڪو مدد ويچ نڪو آهي طبيب.

نڪو طارق آمريڪن C I-A جي Planning Papers جو پرنٽر آهي ۽ نه وري سرفراز رحيم هنگوري وارا پروگرام ٺاهيا آهن ۽ مدد نه Newyark Times جو ايڊيٽر آهي ۽ نه وري ليمبرڪ آهي.

پر ايترا پڪي چٽا سچا آهن ته جيڪا ڳالهه مدد وٽ پهتي، سا ڪوٺي تي چڙهي.

اسان مان گهڻا ماڻهو ڪپڙي تي مري ساهه ڏيندا آهن. خير، اسان اڃا انگلنڊ جي اڻويهين صديءَ ۾ نه پهتا آهيون جڏهين آتي جا لارڊ ناشتي تي هڪڙا ڪپڙا، آفيس ۾ وڃڻ تي ٻيا ڪپڙا، لنچ تي ٽيا ڪپڙا، پولو کيڏڻ جي وقت چوٿان وڳا ۽ ڊنر ۽ سمهڻ تي ڌار ڌار ڊريسون پائيندا هئا. ڏسڻ ۾ ائين ايندو هو ته هو ماڻهو ڪپڙا ڪونه پائيندا هئا، ڪپڙا ماڻهن کي پائيندا هئا، پر اسان وٽ به وڏي چنڊ ڦوڪ ٿي ٿئي. ۽ جيڪو پنهنجيءَ مستيءَ ۾ مست هجي جنهنجي شخصيت ڪپڙن جي ٽوپيءَ تي بيٺل نه هجي، جنهنجو پيٽ به نڪتل نه هجي ۽ هڏيون به ظاهر نه هجن ته انهيءَ کي کهڙو ضرور ته پنهنجو اڌ وقت ڪپڙن جي

ٻوڀان وڃائي. مدد اهڙن ماڻهن مان آهي. جهڙو ڪپڙو آيس اهڙو پائيندو، جهڙي ماني آيس اهڙي کائيندو. ڀلا جي سٺن ڪپڙن پائڻ جو زور ٿو رکجيس ته عطائي پليءَ جي پوڃ مان ته ڪونهي. غريبُ غريب جو ٻارُ، حال سارو جيڪو ڪپڙو مليس ٿو سو پائي ٿو، اهي ٻيا جنجي گهر ۾ ڪڪڙ ڏس ته سنئين ڳات پيو هلي، (پٽ تي پوڻ لاءِ هڪ داڻو به نه هجي.) پر همراهه ڏس ته ڪپڙن ۾ پيو جهڄي. دوستن کي اهو اعتراض آهي ته ڪچهريءَ وارو ڪمرو ايٿر ڪنڊ پشنڊ اٿس ۽ پوءِ غريب وري ڇاجو ٿيو. ڀلا جي مدد وبچارو ڪپڙا پائي خلق تي لئه نتو رکي سگهي ته گهٽ ۾ گهٽ ڪجهه گهڙيون ڪنهن يار کي پرائي ايٿر ڪنڊ پشنڊ ۾ وهاري ٿورڙي لئه ٿو ڪري ته ڪنهنجو ڏوهه ته ڪونه ڪيو اٿس. مدد جون جيڪي پنهنجيون ليڪتربون پيون هلن، اهن جي ڀرين جانچ ته ونجي.

هيءَ ماڏو نه رکو گنديءَ ڪپڙي ۾ سادو آهي، پر دل جو به صفا سادو آهي. نوهان کي جيڪڏهين ان ڳالهه تي اعتبار نه اچي، ته هڪڙي ڏينهن ڪلهي تي هٿ رکن ڪن ڳالهه ڇڻوس (ڪن ۾ نه چيو ته پوءِ بي اعتباريءَ جا نشان ظاهر ٿي سگهن ٿا.) ته، "مدد يار ڪنهن سان ڳالهه ڪجانه پر سچ سپائي اوله. ڪان آپرندو." ان ڪانپوءِ اوهان ڪان ڪابه آڏي پڇا ڪونه ڪندو ۽ اها ڳالهه ڪي شهر کي ٻڌائي، وڏي فجر جو اٿي پنهنجي ڪمري الهندين دري کولي ڇڏيندو ۽ جڏهين روشني پکڙبي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پر آلهندان سچ ڏسڻ ۾ نہ ايندو تہ رڙ ڪري چوندو، ا
"ماٺهو تہ ڪي ڏاڍا حرامي پيا آهن. ههڙو بہ ڪوڙ، اڃي
تہ موچڙا هڻانس." مدد جي انهن جملن ڪان توهانکي ٻڇڻ
نہ گهرجي بلڪ ڪانہ ڪا Justification ڏاهي ڏيئي ڇڏيوس،
يقيناً توهانتي اعتبار ڪندو.
سنڌي ادب جي دُنيا ۾ اهو بہ تيرهون نسخو نڪتو آهي
تہ جهڪڏ هين ڪو يارُ سنو پڙهي، سنو لکي پاٺکي اديب
سڏائي نٿو سگهي ۽ قلم سات نٿو ڏيئس ۽ ’چمڪڻ‘ جو
شوق بہ ڏاڍو اٿس تہ پوءِ هو فنڪشن ڪرائي، ورسيون ۽
جنم ڏينهن ملهارائي، قبرن تي حاضريون ڏيئي، مڪليءَ ۾
بيهي فوٽو ڪڍائي ۽ جي بہ پئسا هڻ ۾ هجنس بہ تي پرچا
رسالي جا بہ ڪڍي سگهي تو ۽ جي سچو آهي تہ ادبي ۽
ثقافتي تنظيمون ٺاهي، اخبار ۾ اعلان ڪرائي وڏو اديب
تي سگهي ٿو. پلا جي سپ ڳالهيون هٿ سان وڃنس،
اڳہ ٺي لکندڙ اديبن جو وچ بازار ۾ پٽڪو لاهي ۽ گنجيءَ
تي Modernity جو اکر لکائي. آسمان ڏانهن مُنهن ڪري
سگريٽ جو دونهون متي اڇلائي بہ اديب تي سگهي ٿو.
اها بئي ڳالهہ آهي تہ سارتر ۽ ڪامو جي ڪتابن ۾ پلي
فل اسٽاپ ۽ ڪاما جا نشان بہ ڳڻتل نہ هجن پر اسان سڄي
جملي کي ڳتر سان جهلي اهڙو وٺ ڏيونس تہ ڪاموءَ
ويچاري جي روح ڪان رڙيون نڪرپو وڃن ۽ سارتر
نہ رکو پاڻ پر سنڌس ايندڙ ست پيڙهيون بہ ياد ڪنديون
۽ پوري چين تي سگريٽ سان ڪڏ سارتر ۽ ڪاموءَ جو

Scanned with CamScanner

نالو هنجي، جو نہ ہئي دلڪش فرينچ نالا آهن ۽ زبان مان ادائگي ڪندي ئهن ٿا. ۽ اهي نالا ونڻ سان اسان ادبن جيءَ قطار ۾ شامل ٿي سگهون ٿا.

جهتر سو ڳالهہ پئي هلي فنڪشنن جي. دوست دل ۾ نہ ڪن، آءُ بہ ڪڏهين ڪڏهين فنڪشنن ۾ ويندو آهيان پر اُتي ايتري تہ نمائش بازي هلندي آهي، جو ڪڏهين ڪڏهن تہ دل اُلٽي ڪرڻ تي چوندي آهي. انڪري ڪوشش اها هوندي اٿم تہ پاسو ڪريان سنگت جي (لاچاريءَ جي ڳالهہ ٻئي آهي.) ۽ چاهيندو آهيان تہ مدد بہ پاسو ڪري، پر سائين منهنجا اوهان جيتري گڏهہ جو جشن ڪرايو، مدد اُتي ضرور هلي ويندو نہ رڳو هلي ويندو پر ڪرسيون ڪٽڻ ۽ پاڻي پيارڻ جو بہ ڏنڊو ڪندو ۽ وڏو 'ورڪر' ٿيو ويٺو هوندو. اڙي خدا جا بندا، جڏهين تو بہ چار تمام سٺيون ڪهاڻيون لکيون آهن، اُهي توکي سنڌي ادب ۾ چڱو خاصو مقام ڏيو ويٺيون آهن تہ پوءِ توکي ڪهڙي اچي لاچاري پيئي آهي، جو جتي ڪٿي پڳو ويٺو آهين. بقول شوڪت جي ڪہ ڙو رهي پر....

ڙهان جيڪڏهين مدد کي فنڪشنن ۾ وڃڻ کان سنجيدگيءَ سان منع ڪندؤ تہ في الحال تہ سنگت ۾ نہ رڳو ها ڪري ويندو، پر وڃڻ کان ست ڏوهيون وجهي ويهي رهندو، پر ٻئي ڏينهن ڪيڏانهن ڊوڙندو ڏسڻ ۾ اچي ۽ ڊوڙندو بہ اهڙو جو هڪڙو چمپل ڪري ويو هجيس ۽ ٻيو پير ۾ هجيس تہ پڪ ڄاڻو تہ ڪو فنڪشن آهي. ۽ اهو فنڪشن ڪٿي تي

Scanned with CamScanner

رهيو آهي؟ اها ڳالھ سندس رُخ ڏسي سمجھي سگھو ٿا. خبر ناهي تہ ڇو ڪي ماڻهو (مدد جهڙا) پنهنجي پيرن تي بيهي سگهندا آهن ۽ پوءِ بہ سهاري لاءِ ٽوڻيون ڳوليندا آهن.
سڄي دُنيا تي ڇوي تہ شيڪسپيئر، ٽالستاءِ ۽ ٽئگور تمام زبردست ليکڪ آهن. ڇو تہ سڄي دُنيا تي ڇوي، ان ڪري اهي ليکڪ آهي پڙهندو نہ آهيان. جي پڙهن وهندو آهيان تہ ڏهن سٽن پڙهو ڪانپوءِ اوٻاسيون ايندي يون، سڄي دُنيا تي ڇوي انڪري مدد شيڪسپيئر کي ڇڏي ٻين ٻن ليکڪن کي ۽ بورس پاسترناڪ کي پڙهندو هوندو تہ پڙهندو هوندو پر پوڇيندو ضرور آهي. سندس نظر ۾ اهي ديوتا وڏيڪ ۽ ماڻهو گهٽ آهن. مدد رکيو دُنيا جي ڇوڻ تي ڪونہ لڳو آهي، پر ٽالستاءِ ۽ ٽئگور کي تمام خوبصورت ڏاڙهيون هيون (انهن جيءَ ريس ۾ بہ ڏينهن ساڳي قسم جي ڏاڙهي رکائي هئائين جيڪا ٻن سِندين ٻن ڏاڙهين کي وٺي هئي.) پيو بقول مدد جي تہ سندن اکين ۾ سُکون بہ ڏاڍو آهي. سندس سنبل جو ٿيو، سبب اهو آهي تہ انهن همراهن جا فوٽو پٽين تي جهڙو تهڙو ماڻهو نہ ٽڪيندو آهي، هي عام ماڻهو نہ ٽڪيندو آهي، پر جيڪڏهين ڪنهن پٽ تي اهي تصويرون ٽنگيل ڏسو. (۽ ڪڏهن ڪڏهن ٽيبل تي ڪي بہ ٽي هيبتناڪ قسم جا ڊيڪشنريون بہ رکيل هجن.) تہ پوءِ توهان آن پٽ جي مالڪ تي بنا ڪنهن پڇا ڳاڇا ۽ جانچ جونچ ڪانسواءِ انٽلڪچوئل هئڻ تي ايمان آڻيو، انڪري مدد بہ پنهنجي گهر ۾ اهي تصويرون هڻي ڇڏيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

’شئي‘ سڏائي جو جتن ڪيو آهي. اهو حتي مدد نه رکو
تصويرون لنگي ڪندو آهي پر پنهنجي چڱي خاصي ڪمائي ۾
ويدن جا ٽڪرا ڏيئي به ڪندو آهي.

انسانجي وڏي ۾ وڏي ٻڪ عشق ڪرڻ جي هوندي آهي.
هر ڪو پنج نه ته به ٽي محبوبائون رکڻ جي چاهنا ڪندو
آهي ۽ اهو ٻه چاهيندو آهي ته متس اهو الزام نه اچي ته
هن عشق ڪيو آهي، پر اهو الزام اچڻ گهرجي ته هن
شريف ماڻهو ۾ سان زوري عشق ڪيو ويو آهي ۽ سندس
شخصيت کان متاثر ٿي فلاڻي، فلاڻي ۽ فلاڻي اکين چڪن
تي پيون آهن ۽ هاڻ جند نٿي ڇڏين وغيره وغيره. ڪنهن
سان ٻه واقفيت ٿئي ڳالهه اقتصاديات تي هوندي ته به اڪي
ٿوڙي مروڙي عشقيات تي ضرور آڻبو. پوءِ اهو عشقيات جو
عملي شعبو هجي يا خيالي شعبو. جيئري جاڳندي نه ملندي
ته تصوراتي محبوبه کي حقيقت بنائي دوست اڳيان پيش
ڪبو. مدد سان پنهنجي عشق جو ذڪر ڪري مون اها
توقع رکي هئي هو به اوير يا سوير پنهنجو عشق ٻڌائيندو،
پر اڄ انهيءَ ڳالهه کي ذري گهٽ ٩ سال گذريا آهن ۽
اجا تائين مون سندس زبان مان اهڙو ذڪر نه ٻڌو آهي
باقي پاڻ ته هر عشق جو ذڪر ٻڌڻ پسند ڪندو آهي.

هڪ ڀيري ته لقمو به ڏنو مانس ته ’فلاڻيءَ! تنهنجي پڇا پئي
ڪري؟‘ مون سوچيو ته پير تي ايندو، پر ڳالهه هڪڙي
ڪن مان ٻڌي ٻئي ڪن مان ڪڍي ڇڏيائين، ڄڻ ته ڳالهه
۾ سندس ذات شريف جو ذڪر هو.

Scanned with CamScanner

مدد هٿن پيرن سان وڙهي نه ڄاڻندو آهي، الڪري زبان سان وڙهڻ جي عادت اٿس. ڳالهائيندي ڳالهائيندي ابترو نه وٺي گوڙ ڪندو جو ڇت ڪرڻ جو انديشو پيدا ٿيندو آهي. ڳالهائيندي ٻانهون به ڏاڍيون هلائيندو آهي، ڇو ته ٻانهون ڪنجي پوءِ اچي ڳالهه ڪي وٺندو آهي ۽ وڙهندي وڙهندي جيڪو لفظ بار بار استعمال ڪندو آهي، اهو آهي، ’حرامي پينسان!‘.

پرسڪون لکڻين کي پسند ڪرڻ وارو هيءُ اديب خود هر وقت ڪنهن نه ڪنهن هنگامي ۾ وٺ وٺان ۾ ورتل هوندو آهي.

صاحب خان ”سورهه“ ميراڻي - نئون ديرو
Cell No : 0344 - 3919786

جيئي سنڌ ڊجيٽل ڪتاب گهر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو

ڊاڪٽر صاحب جي شخصيت ايتري تہ ماني ۽ ڪچڙن
وانگر مُنهن اندر لڪائي ويٺي رهڻ واري آهي جو مٿس
ڪجهہ لکڻ جي بدران ڪاغذ خالي ڇڏي مٿان رڳو نالو
لکي ڇڏجيس ۽ پبلشر کي چئجي تہ، "ڊاڪٽر جو خاڪو
اٿيئي، ڇپي ڇڏ."
ننڍي هوندي چاچي حبيب مرحوم جي هٿ تان پڳڙا وٺي
ويندا هئاسين تہ پڳڙا جهول ۾ وجهي چوندو هو تہ، "پٽ،
وات ۾ پوءِ ڪائجانءِ!" ـ سو ڊاڪٽر جبار بہ وات ۾
پوءِ ڳالهائيندو آهي. چون ٿا تہ ڀتين کي ڪن آهن پر جبار
جي ڳالهہ ڀتيون بہ ٻڌي نہ سگهنديون آهن، اها ٻئي ڳالهہ
تہ پاڻ ڀتين وارا ڪن رکندو آهي. هر ڀڻڪو ٻڌندو آهي،
هر ڪنيل وِڪ جي طرف جو صحيح اندازو لڳائيندو آهي،
هر ماڻهوءَ جي پڳل آرس مان معنيٰ ڪڍندو آهي، انڪري
ذات عاشق کيس پنهنجو دشمن سمجهندو آهي. عاشق جڏهين
جبار کي ڏسندا آهن، تڏهين ڪن ڏٻا ڪري، ڪنهن سوڙهي
گهٽيءَ ۾ گم ٿيڻ جو جتن ڪندا آهن، ماڻهو اوتو تہ سسئيءَ
وانگر زمين ڦاٽڻ جي دُعا گهرندو آهي. ڊاڪٽر صاحب
کو انهن سان وڙهي ڪونہ ٿو، پر اڳئين ڏينهن جا سڀ
حال احوال ڊاڪٽر الانا صاحب سان (ڪڏهين ڪڏهين
مون ۽ نواز سان) جي اڳيان اچي پڌرا ڪندو آهي.
ڊاڪٽر جي واقفڪارن مان ۹۰ سيڪڙو جو چوڻ آهي تہ
مِي همراهہ نہ سڄڻ آسرو نہ دشمن پٽڻ آهي. منهنجو تجربو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

به ائين چوي ٿو، ڇو جو مون ساڻس سنگت به رکي ڏٺي آهي ۽ ساڻس وڙهي به ڏٺو اٿم. پر ڊاڪٽر الانا صاحب جو چوڻ آهي ته اها ڳالهه نسورو ڪوڙ آهي. الانا صاحب ائين ڇو ٿو چوي؟ ان جا به سبب آهن.

سنگت جا ور پيچ ۽ سنگت جا دستور ڪجهه ڏنا اٿون، ڪجهه هنڌا اٿون پر هنن ٻنهين جي پاڻ ۾ سنگت راڄن ڪان نرالي آهي، بقول علي فقير جي ته ٻئي ليلا مجنان آهن. اردو غزلن ۾ جو پڙهندا آهيون ته نظرن ٿي نظرن ۾ محبت ٿي ويئي. سو هي بنا ڪنهن اعلان ڪرڻ جي دوستي رکيو اچن، جيڪا ظاهري طور تي قطئي ڏسڻ ۾ نه ايندي آهي ۽ ڪڏهين ڪڏهين پاڻ ۾ رسندا آهن ته هڪ ٻئي سان ڳالهه ٻولهه بند هوندي آهي پر خبر ڪنهنکي به نه پوندي آهي. الانا صاحب، جيڪو معمولي ڳالهه تي هٿ جي ترئي تي چٽ ڪٽي ويهي رهندو آهي، اهو به جبار جي روسامي کي ايترو ته خفيه رکندو آهي، جو پتوئي نه پوندو آهي، ۽ وري سرچندا به قسطن ۾ آهن. سرچڻ جي شروعات ڊاڪٽر جبار ڪندو آهي. صبح جو سوير ائين وکي ڪان اکيو اچي پهرين سپر هاء وي جي سامهون ويهي هوا وٺندو آهي، پوء اچي بنا ڪنهن کنگهه ڪڙڪي جي الانا صاحب جي آفيس ۾ ويهي رهندو ۽ درد پڙيون اکيون کڻي الانا صاحب ڏانهن نهاريندو ۽ الانا صاحب موٽ ۾ پهرين ته اکيون ڦيري ڇڏيندو ۽ چهري جي تاثرات ذريعي چوندس ته، ”نٿو ڳالهايانءِ، ڇا ڪندين؟“ ۽ پوءِ وچي هفتي ۾ قصو

نهندو- جن تہ ڪا ڳالھہ ھٿي ٿي ڪانہ، پر تاڙن وارا
تاڙيو وجن.
ڊاڪٽر صاحب ماڻھن جي صرف ھڪ صورت ۾ مدد ڪندو
آھي، آھا آھي گاڏيءَ جي مدد. ڪو بيمار ٿئي يا شھر ۾
ڪو ضروري ڪم پوبس تہ ھلي وڃي ڊاڪٽر وٽ، ڊاڪٽر
پنھنجي گاڏي ڪڍبو گڏ ھليو ھلندو، پر انڪري نہ تہ
ڪو گاڏيءَ ذريعي قومي خدمت ڪرڻ جو شوق اٿس،
پر انڪري ھلندو آھي جو (نہ) چوڻ جي جرئت ڪري
نہ سگھندو آھي. اھا 'نہ' ڪرڻ جي جرئت صرف تڏھين
ٿيندي اٿس جڏھين ڪيس ڪنھن شاگرد کي پاس ڪرڻ
لاءِ چئبس. سفارش مڃي تہ پنھنجي جاءِ تي، مورڳو سفارش
ڪندڙ اڳيون سوجھرو بہ چٽ ڪري ڇڏيندو، تہ ٿي وري
پاڻ ڪنھنجي سفارش ڪندو آھي، انڪري نڪو ٻڌي
نڪو پڙھائي.
ڊاڪٽر صاحب پاڻ تہ ڪنھن سان گھاٽي سنگت ڪانہ رکي،
پر سندس گاڏي ماڻھن ڏانھن دوستيءَ جو ھٿ وڌائيندي
آھي ۽ پنھنجيءَ ھنج ۾ جاءِ ڏيندي ۽ ويھن ڪان مٿي
اسپيڊ ۾ نہ ھلندي آھي، روڊ جو پاسو ڏيئي ھلندي آھي،
جاسوري پنڌ وڃ يا ڊاڪٽر جي گاڏيءَ ۾ وڃ، ڳالھہ
ساڳي آھي. وتائنس جڏھين گاڏي ويندي ھلي آھي
تڏھين گاڏيءَ جا دوست ڊاڪٽر کي پري کان آگريون
ڏيکاري 'ٽاٽا' ڪري گھٽيءَ ۾ لڪي ويندا آھن ۽ پيو
پرو جڏھين ڪيس سُنھن پوندا آھن تہ تقريباً ڪيس سڃاڻن

ڪان انڪار ڪندا آهن، پر جڏهين گاڏي وري موٽي ايندي آهي ته ساڳيا لا ٽون ساڳيا ڇنڪهه. ڊاڪٽر گاڏيءَ جي دوست ڪي ميار ڏيڻ جي بدران خود گاڏي ڪي ميار ڏيندو آهي ته، ”واه ڙي واه، وچين ٿي ته رونق ٿي ڦريو وڃين.“

ٺاهڻ وارن ڊاڪٽر جي موڊ جو سڄو اهڙو ٺاهيو آهي، جو خبر نٿي پوي ته آن آهي يا آف آهي، جيڪڏهن اتفاقاً اوهانکي خوش ڏسڻ ۾ اچي ته پوءِ يقين سمجهو ته اها سڄي ڪارستاني سندس گاڏيءَ جي آهي. ’موچاريون صورتون‘ گاڏيءَ ۾ ڪنيائين آهو سچو ڏينهن خوش گذاريندو ۽ گاڏي کي ويهن جي بدران ٽيهن جي اسپيڊ ۾ هلائيندو، گاڏيءَ جا شيشا لاهي ٿڌي هوا وٺندو، سامهون ايندڙ ٽرڪ جي ڊرائيور جي غلطيءَ تي خوف ۽ هراس جو شڪار ٿيڻ جي بدران ٽرڪ ۾ مُرڪي نهاريندو، ۽ انسٽيٽيوٽ آف سنڌ الاجي جي سائونڊ سيڪشن ۾ اچي پڪي راڳ ٻڌڻ جي بدران ڪچو راڳ ٻڌندو، جنهن تي واه واه گهٽ ڪندو ۽ سگريٽ جا سوٽا هڻي مُرڪندو ۽ مائهن ۾ نهاريندو وڌيڪ.

ڊاڪٽر کي ڪچهريءَ ۾ ’سنهي ريڙهي‘ هڻڻ جو شوق آهي. سنهي ريڙهيءَ جي معنيٰ آهي محفل ۾ ڏاڍي آهستگيءَ سان مختصر لفظن ۾ چرچو هڻي ڇڏڻ، جنهن تي کِل دير سان اچي (هونئن ڪڪڙ ۽ ٻڪريءَ جي چوريءَ کي سنهي ريڙهي چئبو آهي.) ڪٿي هارائڻ جو مدار کِلڻ وارن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ني آهي پر ڊاڪٽر چرچي جي جرئت ضرور ڏيکاريندو. پر اهو ايترو آهستي هلندو آهي، جو جملي جي پوين لفظ ايترا ته جهٽڪا ۽ سس ڦس وارا ٿي ويندا، جو ڳئون کي ٻڌڻ ۾ ڳالهه ايندي ٿي نه آهي ۽ ڊاڪٽر صاحب پنهنجي مشن ۾ فيل ٿي پوندو آهي.

مون اڪثر ڏٺو آهي ته جيڪي پڪو راڳ ڳائي ڄاڻندا آهن يا راڳ کي پرکي سگهندا آهن ته آهي ڄاڙي تمام گهٽ هلندا آهن يا شايد هٽي پوندي اٿن، جو ماڻهن کي اهو ٻانور ڪرائڻ ڏاڍو ڏکيو هوندو آهي ته پڪو راڳ به ڪو راڳ هوندو آهي ۽ انکي سمجهي به سگهبو آهي، بي يقيني ۽ جي اها ڪيفيت دور ڪرڻ لاءِ ڄاڙي هلڻ تمام ضروري آهي، پر ڊاڪٽر صاحب ڪو عجيب ماڻهو ٿو ڏسجي جو پڪي راڳ کي نه رڳو راڳ سمجهي ٿو ۽ پرکي به ٿو ۽ ڄاڙي به نٿو هٽي، معنيٰ ته، پڪو يقين اٿس. جيڪڏهين ڊاڪٽر صاحب کي يقين آهي ته اسانکي به يقين ڪرڻ گهرجي جو سندس فتويٰ بلڪل اٿينٽڪ هوندي آهي. رڳو راڳ سمجهي ڪونه، پر ساز به وڄائي سگهندو آهي، پر عادتون ساز وڄائڻ وارن جهڙيون ڪونه اٿس.

جيڪو ماڻهو پڪي راڳ کي سمجهي سگهي ٿو ته انکي يقيني طور تي چيني زبان به سمجهڻ گهرجي، جو اها دُنيا جي ڏُکي ۾ ڏکي ٻولي آهي، لکڻ ۾ توڙي ڳالهائڻ ۾، انجو اندازو هن مان لڳي سگهي ٿو ته هڪڙو اکر 'چني!' زور مان چئو ته هڪڙي معنيٰ ٿيندي، آهستي چئو ته ٻي معنيٰ

Scanned with CamScanner

ٽيندس، روئي چئو ته ٽئي معنيٰ ٽيندس، ڪلي چئو ته چوٿين معنيٰ ٽيندس، ڪنڌ ۾ ڪُهنڊ وجهي چئو ته پنجين معنيٰ ٽيندس. اهڙيءَ زبان سان انيڪ اڙائڻ ڏاڍو ڏکيو آهي ۽ ڊاڪٽر ان زبان سان اهڙو انيڪ اڙايو آهي جو نه ڪيس ٿي چيني زبان ڇڏي ۽ نه وري پاڻ ڇڏي سگهيس ٿو، نه رڳو چيني ۾ پر ترڪيءَ ۽ فارسيءَ تي پنهنجا هٿ صاف ڪندو آهي ۽ عربي مٿس هٿ صاف ڪندي آهي. هيتريون زبانون ڄاڻندي پوءِ به ماڻهو تور ڳالهائو هُجي ته، اهو ڊاڪٽر صاحب جو ئي ڪمال آهي.

ڊاڪٽر صاحب کي پڪي راڳ ۽ زبانون سکڻ جي بيماريءَ سان گڏ و گڏ ماڻهن جي لکڻين مان چڪون ڪڍڻ جي بيماري به لڳل آهي. هر شئي توري تڪي پڙهندو ۽ ان مان اهڙي چڪ ضرور ڪڍندو جنهن تي جيڪڏهين لهڪ نه ڏيئي سگهجي ته چپن تي مُرڪ ضرور تري ايندي. ڊاڪٽر صاحب سنڌيءَ جا سڀ ڪتاب الائي چُڪ ڪڍڻ لاءِ پڙهي ٿو يا پڙهڻ لاءِ پڙهي ٿو، يا جيڪڏهين صرف پڙهڻ لاءِ پڙهي ٿو ته پوءِ ته نهيو، ماڻهن جهڙو ماڻهو آهي، باقي جي چُڪن ڪڍڻ لاءِ پڙهي ٿو ته پوءِ مٿيرو چٽبو، چو ته چُڪ تڏهين ئي ڪڍي سگهبي آهي، جڏهين ڪا شئي گهرائيءَ سان پڙهي ويندي آهي. گهڻا ته رڳو ڪتاب تان هٿ ڦيريندا آهن ۽ پوءِ افلاطون ٿي وڃي ماڻهن کي اوندا سوندا ليڪچر ڏيندا آهن، هي، گهٽ ۾ گهٽ انهن مان ته نه آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

عن ۾ ڪي خصلتون ڏاڍيون عجيب آهن.
هڪڙي تہ اها تہ يونيورسٽيءَ جو استاد هئڻ جي باوجود بہ پاسيري ڪري ۾ ويهي اوپاسيون ڏيڻ جي بدران پڙهائيندو آهي ۽ ٻارن دوستن جي وچ ۾ يونيورسٽيءَ جي اندروني سياست تي چاڙهي هٿي ڪيٽ تيڻ جي بدران پنهنجي سبجيڪٽ متعلق ڳالهيون ڪندو آهي. لئبريرين کان پاسو ڏيئي ٻچڻ جي بدران گهر ۾ لئبريري ٺاهيندو وڃي.
ٻي خصلت اها اٿس تہ هي صاحب ڪهون وقت استادن جي يونين جو چيرمين هو، پر انجي باوجود ڪڏهين بہ تيزي نہ ڪيائين، نہ ڪاهي هٽ جي ڇيچ سان هٽ ڏيڻ جي ڪوشش ڪيائين، نہ دشمنن جو پتو ڪٽرائڻ جو ڪوشش ڪيائين، نہ دوستن کي آسرن تي هلائڻ جي ڪوشش ڪيائين. آخر هيڏو جو پتڪو مليس، پتڪي کي رنگ لائڻ کپي ها، ڪجهہ رعب داب رکي ها، هڪ هنڌ هيڪڙي، ٻي هنڌ ٻي ڳالهہ ڪري ها، مزوئي نہ ماڻيائين، اها بہ شرافت ڪا سونهي ٿي؟
آءٌ متفق هجان يا نہ، پر ماڻهو ضرور اهو چون ٿا تہ جنهن ڪڏهين لئہ ڏني نہ هوندي آهي، آهو جڏهين لئہ ۾ ايندو آهي تڏهين وَنُ چوسيندو ويندو آهي. ڊڄڻ واليو ۽ مينهن جهليندا آهن پر جبار نہ واليو آهي، نہ مينهن آهي، بلڪ ذات جو جوليجو آهي ۽ انجي باوجود ڊڄ جي دب جهلي بيٺو آهي تہ اها جهڙي تهڙي ڳالهہ نہ آهي. انجا خاص سبب هي ٿي سگهن ٿا، هڪڙو تہ جبار پوهہ ڏاڍو نہ آهي، پوو تہ

Scanned with CamScanner

جوڪي پڙهندو آهي، ڪوشش ڪري انکي پنهنجي عملي دائري ۾ آڻيندو آهي، تيون ته ماڻهن جي معاملن ۾ هرو ڀرو تنگ اڙائڻ جي بدران تنگون سِڌيون ڪري هلندو آهي، چوتون اهو ته گهر ۾ سُکيو سولو آهي، انڪري ويچارُ ڪيس تنگ ڪونه ڪن ۽ بدلي ۾ هو ڪنهنکي تنگ نه ڪري ۽ سواءِ عاشقن جي، پر عاشقن سان به وڙهندو ته نه آهي البت دلچسپي وٺندو آهي، سندس اها دلچسپي ڪنهنکي هرو ڀرو جرم جو احساس ڏياري ته ان ۾ سندس قصور ڪهڙو؟ اها ڪوٽ ڪنهن ۾ ؟

اها شايد گهٽ ماڻهن کي خبر هوندي ته ڊاڪٽر عبدالجبار استاد، اديب، زباندان ۽ راڳ جو شوقين هئڻ سان گڏوگڏ وڏيرو به آهي. پر وڏيرو هئڻ جي باوجود حويلي نه ٺهرائي اٿس، پانهيون نتو رکي بلڪ گهر جي سڄي ڪمَ ۾ زال سان هٿ ونڊائيندو آهي. باقاعدي ڀوڄ ماني ٺاهيندو آهي، گهر جا سڀئي ٿلها ڪمَ هٿ سان ڪندو آهي، پنهنجي گاڏي پاڻ نه رکو هلائيندو آهي پر ڌُئيندو به آهي، سڄو ڪمُ هٿ سان ڪري. هڪڙي ڏينهن چيومانس ته، "ڊاڪٽر تون سولو سُکيو پوءِ ڪو نوڪر رک، ڪو ڊرائيور رک سڄو ڏينهن پنهنجو پاڻکي ڪم ۾ ته نه رکہ." جواب ڏنائين ته، "نه اندو آهيان، نه منڊو آهيان، نه ڪنڊ جي بيماري اٿم، نه سهڪو ٿيندو اٿم، پوءِ ٻين کان ڪم ڇا ڪرايان؟"

گهر جون سڀ جوابداريون سِرَ تي کڻي هلڻ وارو هيءُ

ماڻهو زميندار يءَ جي ذميواري نٿو کڻي. ڪيس اها خبر نه آهي ته سندس زمين ڪيتري آهي؟ ڪٿي آهي؟ منجهس ڪهڙي پوک ٿئي ٿي؟ ٻنيءَ کي سڌارڻ لاءِ ڇا ڪجي، ڇا نه ڪجي؟ انهن سڀني سوالن جا جواب وڏي ڀاءُ تي ڇڏيا اٿس. موٽڪي خبر آهي ته ڀاڙر ڀاڻ ۾ وڙهن ته ڀڪ سمجهو ته ٻنيءَ جو معاملو آهي ۽ تقريباً ڀاءُ وڙهندا ٿي رهندا آهن، پر هت ته ڊاڪٽر شاهد ڀاءُ جي بدران پروفيسر تي هلي ٿو، جيڪو چين مان به پڙهي ايو آهي.

ڊاڪٽر صاحب جي والد جي فاتح تي آءُ ڊاڪٽر الانا صاحب سان گڏجي ويس. اتي ڳالهين مان ڳالهيون نڪتيون. سندس ڀاءُ الانا صاحب کي ٻانهن ۾ جهلي چيو ته، ”سائين، هيءُ اسانجي هڏي ڪونه. بيماري آهي، ڏک سُک آهي. ٻري ويلا آهيون خبر نٿي پوي ته ڇا پيو ٿئي. سو مهرباني ڪري هنکي گهر ۾ فون هٿائي ڏيو، خرچ سڀ ڀريندا سين.“

”ڊاڪٽر کي چئو نه؟“

”اهو اٿئي سُست. ڳالهه هڪڙي ڪن ۾ آئي ٻئي ڪَن مان ڪڍيو ڇڏي. اهو قُرب تون ڪر.“

انهن ڳالهين ۾ ڊاڪٽر جبار صاحب ائين ٻئي نهاريو، ڄڻ ڪيس ڪنهن وڏي عذاب ۾ پئي وڃو ويو. سو ڇهه مهينا اڳي ٿيا آهن. اڃا تائين فون نه هٿائي اٿس، شايد الانا صاحب کي به منت ميڙ ڪري جند ڇڏائي هوندائين. ماڻهو هوندي سوندي لڳي ٿو ڪن پوءِ پلا ڇا ڪريون؟

ڊاڪٽر صاحب ماڻ ماڻ ۾ هلندو آهي، ماڻ ماڻ ۾ ڏسندو

Scanned with CamScanner

آهي، ماٺ ماٺ ۾ ڪم ڪندو آهي ۽ ماٺ ماٺ ۾ چڱون ڪيل ڏو آهي ۽ هنگامو صرف تڏهين ڪندو آهي جڏهين ولس ڪا سفارش پهچندي آهي.

انڪري چوڻ وارن صحيح چيو آهي ته نه سڄڻ آسرو نه دشمن ڀئو.

—

صاحب خان "سورهہ" ميراڻي - نئون ديرو
Cell No : 0344 - 3919786

جيئي سنڌ ڊجيٽل ڪتاب گهر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

مراد علي مرزا

ليکڪ
پروڊيوسر
پڙهاڪو^8
مولائي لڏو
وغيره وغيره
آءٌ جيڪڏهين رسالي شمع جو 'سوال جواب' واري ڪالم جو انچارج هُجان ۽ ڪو مونکان پُڇي تہ مراد علي مرزا جي مٿي ڄاڻايل خاصيتن کي ترتيبوار نمبر ڏيئي رکان تہ هيئن رکندس:
نمبر ۱ پڙهاڪو، نمبر ۲ پروڊيوسر، نمبر ۳ مولائي لڏو، نمبر ۴ وغيره وغيره ۽ نمبر ۵ ليکڪ.
مراد ريڊيو تان تمام سُٺا ڊراما پروڊيوس ڪيا آهن، مُراد تاريخ، ادب، عمرانيات، نفسيات، سياسيات تي تمام گهڻا ڪتاب پڙهيا آهن، پوءِ بہ لرزو نہ آهي، باقي وغيره وغيره ضرور آهي. البت جيئن عِلمُ حاصل ڪري سگهندو آهي تيئن آموڏيئي نہ سگهندو آهي.
"مراد'! جيمس جوائس جو Ulysses پڙهيو اٿيئي؟" (اهو ناول دُنيا جي ڏکين ناولن مان هڪ آهي.)
"يارَ غضب ڪري ڇڏيو اٿس، ڪٿين نہ ٿي ڇڏيا هڪ ٿي شهر کي ڏسن ٿا. وچ! ساري ڇڏيو اٿس. ڪُٿي ڇڏيو اٿس نہ صفا. اهي ماڻهو سائين وڏا ڄاڻو آهن." انهن ٻن ٽن جملن ڪانپوءِ رکو پيو هٿ هلائيندو آهي ۽ چاهڻ جي

Scanned with CamScanner

باوجود پنهنجي پڙهيل شئي هٿي کي سمجهائي نه سگهندو آهي. جيڪڏهين استاد مقرر ڪجيس ته ڪُهو ڪچ جهُڳو جهڙ ڪري ڇڏي. البت ايترو يقين ضرور ڏياري ويندو ته بلاشڪ پڙهيو اٿس.

ڪي ماڻهو (مراد حهڙا) پڙهي ڪري به پڙهيل مواد ٻُڌائي نه سگهندا آهن ۽ ڪي ته وري نڪ جي ڏاڍائيءَ جي زور تي بنا پڙهڻ جي ٻڌل ڪتاب تي اهڙو تبصرو ڪري ويندا جو وجي ٿياست خير! خاص ڪري مونکي آهو دوست (نالو انڪري نٿو لکان جو مٿي ڦاٽڻ جو انديشو آهي.) ياد ٿو اچي جيڪو Quite flows the Don جي واکاڻ ڪري ڪري اونڌو ٿيو وڃيو ڪيري، پر سندس انهيءَ واکاڻ کان متاثر ٿي جڏهين ناول جي مرڪزي ڪردار گريو گريءَ جي باري ۾ پڇيومانس ته انجي اهڙي تشريح ڪيائين جو منهنجي پيرن هيٺان زمين نڪري ويئي. مٿس مهاڳ پڙهڻ جي زور تي زمين آسمان هڪ ڪري ڇڏيو ۽ چڱي خاصي چوياريءَ تي رعب جمايو ويٺو هو.

مراد واقعي پڙهيل آهي انڪري هُو جو هٿي تي پنهنجو رعب جمائي، بهتر آهي ته مٿس رعب جمائجي ۽ مون مٿس رعب جمائڻ جو طريقو ڳولي ڪڍيو آهي، آهو هيءُ آهي ته ڪتابن کان ٻاهر نڪري ٻهراڙيءَ جي زندگيءَ متعلق ٻه ٽي ڪوڙا انڪشاف ڪرڻ ۾ هٿي ڇڏيوس، توهانجي مشاهدي جي قوت تي بنا ٻهڪ جي ايمان آڻي ڇڏيندو، باقي مطالعي جي قوت ڏيکارڻي اٿو ته پوءِ پيا دَرَ جاچيدو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

البت اها عادت اٿس تہ توهان کنهن ڪتاب جي باري ۾ ڪهترا بہ وڏي ڪوڙ ٻڌايوس پر اوهانجي ڪوڙ کي ڪوڙ سمجهڻ جي بدران ها ۾ ها ضرور ملائيندو. Compromising nature نيچر جو آهي ۽ ڪڪر ۾ ڪڙهو هٿ ڪان پاسو ڪندو آهي.

مراد وڪيو پڙهيل ڪتاب جي واکاڻ نہ ڪندو آهي، پر هڪڙي مطالعي هيٺ آيل ماڻهوءَ جي بہ واکاڻ ڪندو آهي. آهو ماڻهو آهي سندس زالُ ـ بلڪ سڄيءَ دُنيا جون زالون. اسانجي پاچائيءَ تہ ڪيس الائي ڪهڙيون سٽيون پڙهيون آهن، پر هين عورتن جي واکاڻ الائي چوتو ڪري؟ شايد پنهنجيءَ زال کي سڄي دُنيا جي عورتن جو Symbol سمجهندو آهي. سيني عورتن جي واکاڻ ڪرڻ بہ ائين آهي، جيئن دُنيا جي سيني مردن، هٽلر ۽ ٽانور پٽنيءَ (سنڌ جو مشهور روايتي بادشاه جيڪو روز هڪڙو ماڻهو مارائي، اُنجي رت سان ڏنڊڻ ڪندو هو.) سميت واکاڻ ڪجي.

جڏهين اڪ پٽيل هوندي اٿس تڏهين دُنيا جي سيني عورتن جي واکاڻ ڪندو آهي ۽ جڏهين موج ۾ اڪ بند ٿيل هوندي اٿس تڏهين صرف، صرف پاچائيءَ جي تعريف ڪندو آهي.

”يارَ ٻڌين تؤا منهنجي هيءَ زال نہ هُجي تہ ڪر آءُ رُلي وڃان. يارا سڄي گهر کي مُنهن ڏيڻ، ٻارن جو خيال ڪرڻ، رات جو ماني رکي دير دير تائين انتظار ڪرڻ ـ جي آءُ سندس جاءِ تي هُجان تہ ڪڏهين ڪونہ ڪريان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

بابا عورت وڏو سگهڙ آهي."
شڪر آهي جو سنڌي زال سان واسطو پيو اٿس نه ته ڪر
اکڙي به نه پويس - ساد و ماڻهو جو ٿيو.
مراد دوستن جا ڪتاب قبائلي نه پڙهندو آهي ۽ مالي زور
به ڪونه اٿس. انهيءَ ڪري هڪڙا ڪتابن جي دڪانن تي
ڪنڌا رکيا اٿس ۽ پيو سيڪنڊ هئنڊ ڪتابن جي ٿيلهي واري
جي ذات تي سڃهيس. جڏهين سوبر ريڊيو جي ڊبوتيءَ
تي لنڊي آغا ڪان صدر تائين پنڌ ايندو آهي، تڏهين تـه
هو پنهنجي ليکي ورزش ڪندو آهي شايد انڪري جسم
هاليوڊ جي هيروز وانگر خوبصورت اٿس. يعني تـه قد ڊگهو،
ڇاتي ويڪري ۽ چيلهه ڏنب سنهي.) پر تاڪ منجهند جو
جڏهين ڊبوتي ڏيئي وري به پنڌ موٽندو آهي ته پوءِ جيڪا
ورزش ٿيندي هوندي،آهو تـه پنڌ ڪرڻ ڪانپوءِ پتو پوندو، البت
ڪتابن جو هڪ ٿيلهو ڏسندو ويندو. پهرين ڪتاب
چڪائيندو ۽ سودي بازيءَ تي لهندو ٨ روپين مان ڇڪي
٨٠ پئسن تي اچي بيهندو. ڪتاب خريد ڪري پوءِ وازيلي
شڪشين جي مشهور ڪهاڻي، Country dwellers جي
پوڙهيءَ وانگر آئي وئي کي جهلي پيو پڙهائيندو تـه، "يار
ڪتاب اهڙو تـه ورتائم، سو به اسي پئسن ۾. وچ! مليو ئي
نٿي." صبح جو ريڊيو تي به اها ڳالهه منهن ۾ هوندي.
پيو ڪو پڙهڻ لاءِ نه ملي تـه علاؤالدين (سندس پٽيوالو)
کي ئي پڙهائيو، پر اهو Adventure پڙهائڻو ضرور آهي. ٻيا
ڪتاب تـه يقيناً پڙهندو هوندو، پر گهر ۾ جيڪي ڊڪشنريون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جا ڍير لاٿي ڇڏيا اٿس، انهنڪي الاٿي ڇا ڪندو آهي؟ شايد ٻارن تي ڪاوڙبو هوندو ته انهنڪي اڇلائي ڇڏيندو هوندو (سندس پٽ منظور کان پڇڻ گهرجي.)

هيٺ ماڻهن لاءِ ٻه رستا آهن يا ٻارن سان نباهه، ڪاڻ ٻيءَ، گهر ڦير، گهٽين ۾ ٻچڙو ٿيءُ يا ته پنهنجيءَ نوڪريءَ جو ٻه خيال ڪر پنهنجن ٻچن سان ٻه سولو تي هل ۽ مسئلي مٿان مسئلو حل ڪندو وڃ ۽ گڏهه وانگر بار کڻي زندگي گذار. هڪڙو رستو وٺبو ته ٻيو ڪنهن به صورت ۾ هٿ نه ايندو. مراد ڪي الاٿي ڪيئن ٻئي رستا هٿ اچي ويا آهن.

مرادُ ريڊيو جي ڪمَ کي پنهنجو ذاتي ڪمُ سمجهي ڪندو آهي. مجال آهي جو رٿيل پروگرام هيڏانهن ٻا هوڏانهن ٿئي جيتوڻيڪ اهو ڪمُ ڪاڻين (آرٽسٽ، مقرر ۽ اديب) مان کير ڪڍڻو هوندو آهي. هي پرامن ماڻهو تڏهين ڏسڻ وٽان هوندو آهي، جڏهين ريڊيو جو مُقرر (Talker) ٽائيم ڏيئي نه پهچندو آهي. اهڙي موقعي تي مُراد پٽيوالن کي ڇنڊون ڪڍندو آهي، ساٿي آفيسرن ڏانهن اکيون ڪاڙهيون ڪري نهاريندو آهي، دوستن سان مُنهن ڦٽائي ڳالهائيندو آهي ۽ گهر ۾ وڃي ڏڪشنرين جو خيرُ گهرندو آهي، ٻئي پوري ڪوشش اها هوندي ته تقرير جو پروگرام انهيءَ ماڻهوءَ کي نه ڏئي.

اديب به آهي، انڪري هٿڻ ته اهو ڪيپي ها ته ٻارن کي گهر جيءَ ڪُڏ ۾ اڇلائي، پاڻ گهٽ ۾ گهٽ ڪيپسٽن ۽ وڏ ۾ وڏ گولڊليف جو پاڪيٽ هٿ ۾ ڪئي گهٽين ڪڇي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سمجهيون وڃائي نه سگهي ته والهڙو عورتن ڏانهن گهوري گهوري نهاري، ٻارن سان ڪنهن هوٽل ۾ ويهي مٺهن مٺو چانهن جي ڪوپ ۾ ٻوڙي ويهي رهي- مهينا نه ته به گهٽ ۾ گهٽ هفتا ڪنهن دوست وٽ 'مان نه مان ميں تيرا مهمان' ٿيو ويٺو هجي، دنيا جي سيني ايڪٽرن، مصورن، ليکڪن ۽ وڏن ماڻهن تي هڪڙي گار ويٺو چاڙهي ٿئي ويٺو لاهي. پر مُراد گهر جي ٻاچيءَ ٻڌيءَ ۽ ٻارن جي تعليم کان وٺي زال جي مُوڊ تائين خيال رکندو آهي.

سرڪاري ۽ غير سرڪاري ڊيوٽيون ڏيڻ جي باوجود ٻارن سان سات نڀائيندو آهي، گهٽيون ڪڇيندو آهي، چانهن جي ڪوپ ۾ مٺهن مٺو ٻوڙن جي بدران آڱريون ٻوڙيندو آهي، آغا احد جان کان علم نجوم تي ليڪچر ٻڌندو آهي، هڪڙي پوڙان سئنيما جا ٻه شو ڏسندو آهي، ع. ق. شيخ جي سلامي ڀريندو آهي، رات جو ٻارهين وڳي ڪانپوه گهر وڃي پهچندو آهي. پر اهو سڀڪجهه ڪرڻ کان اڳ ۾ ٺيڪ اڍائي وڳي فون ڪري پنهنجو ڇپيل پروگرام گهر ٻڌائي ڇڏيندو آهي. ڪنهن دوست وٽ فون هٿ اچي ويس ته گهٽ ۾ گهٽ هڪڙو ڦيرو فون هٽ ۾ ڪٽندو (جو ته مراد علي مرزا خان محمد ٻنوهر نه آهي.) ۽ آها رنگ سڌي سندس گهر تي ويندي.

مراد پاڻ ته صفا ڪوڙ نه هڻندو آهي پر ٻين جا ڪوڙ مزي سان نه رڳو ٻڌندو آهي پر سورهن آنا انهن تي اعتبار به ڪندو آهي. نه رڳو اهو پر سِتارن جي علم تي ۽ دنيا جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جاسوسي ادارن جي عجيب ۽ غريب طاقت تي ۽ ٠٠٧ تي پورو اعتبار اٿس. اهو اعتبار ڇو ڪندو آهي؟ انهيءَ ڳالهه جو تاريخي سبب Captain Eastwick کان ونجي ته بهتر.

Captain Eastwick پنهنجي ڪتاب ۾ Dry leaves from young Egypt ۾ سنڌ جي ماڻهن لاءِ لکي ٿو ته انهنکي عجيب ۽ غريب ڳالهين ٻڌڻ جو شوق آهي. مثلاً اُن وقت (١٨٣٩ع ۾) سڄيءَ سنڌ ۾ هيءَ ڳالهه مشهور ۽ مقبول هئي:

ڪنهن همراه کي ڪنهن درويش چيو ته 'سپائي تون مري ويندين.' همراه جو ڏنو ته مارجان هوئنهن ٿو، انهيءَ ڪري گزڪمان ڪٺي گهمڻ لڳو ته ٻن ٽن کي ماري پوءِ مري، سو گهمند و گهمندو هڪڙي ڪجهيءَ جي وڻ هيٺان اچي بيلو ته مٿان رڙيون ٻڌائين، ڪٺي جو مٿي نهاري ته ڏسي ته همراه ڪجهيءَ تي چڙهيل آهي، هڪڙو شاهي نانگ ڪيس وڪوڙي هاڻ منهن ۾ ڏنگ هڻڻ وارو آهي. سو گزڪمان ڪشي نڪاء جو نانگ کي ڪرايائين ته اهو گزُ الائي ڪيئن ماڻهوءَ کي لڳڻ جي بدران نانگ جي ڪنڌ ۾ وڃي لڳو ۽ نانگ جو مٿو ڇٽي اچي گزڪمان واري مٿان ڪريو ۽ نانگ جي سسيءَ گزڪمان واري کي ڏنگ هڻي ڪڍيو ۽ همراه اُتي جو اُتي گذاري ويو.

انهيءَ وقت ٻه ٻڌڻ وارن جي صف مراد علي مرزائن سان ڀري پيئي هئي. ۽ ٻڌائڻ وارن جي ڪوٺ جو ته سوال ئي پيدا نٿو ٿئي.

”ڪن جي ڳالهين ميرَ مارايا.“ ـ اهو ٻهاڪو ٻڌڻ جي باوجود مراد ڪن ۾ ڳالهه ٻڌڻ ۽ ٻڌائڻ جو خاص شوقين آهي. ڪهڙي به ڳالهه ڪرڻي هوندي اٿس ته هيڏانهن هوڏانهن نهاري، بلڪ جيڪڏهين ڪنهن ست ماڙ جي ڇهين فلور تي ويٺل هوندو ته به اها جانچ وٺندو ته هيٺان روڊ تي ڪو بيهي ٻڌي ته نٿو. هيڏانهن هوڏانهن نهارڻ ڪانپوءِ پنهنجي مخصوص ڍنگ ۾ آگر سان اشاري ڪرڻ جي بدران اکين سان اشارو ڪندو ۽ پوءِ جڏهين ٻڌڻ وارو ويجهو ايندو ته ڏهين ڳالهه ٻه ڪندو ويندو ۽ هيڏانهن هوڏانهن نهاريندو ويندو. ڳالهه وري ڇا هوندي! ڪنهن ڪتاب جي تعريف، ڪنهن فلم جي تعريف يا ڪا آغا احد جان جي پيشنگوئي يا ڪو Bartrand Russell جو شاديءَ جي اخلاقيات بابت ويچار. انهيءَ عادت جي ڪري جنهنکي شڪ نه پوي تنهنکي به شڪ ۾ وجهي ڇڏيندو آهي. ڪنَ جيءَ ڳالهه متعلق هڪ ماستر دوست جي ڳالهه ياد آئي اٿم. انهيءَ ماستر جي به مراد وانگر ڪن ۾ ڳالهه ڪرڻ جي عادت هوندي هئي. جڏهين به ڪو دوست وٽس ايندو هو يا ڪتاب چانهن ڪنهن جي ضرورت پوندي هئس ته ڪلاس مان ڇوڪرو ڪڍي ٻاهر وٺي ڪنَ ۾ ڦوڪ ڏيندو هوس ته، ’چانهن يا ماني ڪٺي اچ.‘ ـ اها صورتحال ڳوٺاڻن جو ڏٺي ته پڪ ٿين ته ماستر صاحب مڙيئي ڳوٺ ۾ اڪ اڙائڻ جو شوقين آهي. نيٺ بالا عملدار کي درخواستون ڪري اهو ماستر بدلي ڪرايائون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مراد چئن سنگتين سان جڏهين گڏهوندو آهي ۽ ڪيڏانهن وڃڻ ۽ ڪيڏانهن نه وڃڻ جو پروگرام ٺهندو آهي ته تڏهين سنگت جي چوڻ تي هلندو آهي. پوءِ سنگت ڀلي وڃي ٻهڙ ۾ آچلائينس يعني ته مراد هر معاملي ۾ دوستن جي مرضي رکندو آهي پر ريڊيو جي پروگرام ۾ ٻين کي سندس مرضيءَ تي هلڻو پوندو نه ته تعلقات خراب ٿيڻ جا انديشا پيدا ٿي پوندا.

مراد چئن سنگتين جي صلاح مجڻ جي باوجود هڪ اڌ اهڙو دوست به رکندو آهي، جنهنتي چاهيندو آهي ته مڪمل قبضو هجيس يعني ته جيڪڏهين عبدالقادر ريڊيو تي وڃي ۽ کنهن ٻئي دوست سان ملڻ جي خواهش ڏيکاري ۽ ساڻس اها ڳالهه ڪري ويهي ته يڪدم چوندو، ”بابا ڇڏ، پوءِ ملجانئس، هينئر نه ويهه.“ مطلب ته ڪنهن نه ڪنهن نموني سان اڙٻون پيو هڻندو ته اهو همراه وڃانئس نه آئٽمي بلڪ سنو آهي ته ٻين سان ڳالهائي ڏي نه، صرف ساڻس ڳالهائي. ان ڳالهه تي مونکي پنهنجو هڪ مائٽ ياد ٿو اچي. اهو مسڪين تي- وي ڏسندي شل نه ڪنهن خوبصورت ائڪٽريس جي تعريف ڪري ويهي. جوڻس پهرين ته ڪڪڙ جي آني جيڏا لڙڪ ڳاڙيندي ۽ پوءِ جي وجهه مايس ته زهر کائيندي به نه مڙي ـــ ڪتي مراد ته ائين نه آهي.

مراد وڏن ادبن جي نه رڳو عزت ڪندو آهي پر کانئن ڊڄندو به آهي. ڪنهن وڏي اديب ڏانهن وڃڻو هوندس ته ڪوشش اها ڪندو ته فرش تي جتيءَ جو به ٺڪاءُ نه ٿئي متان اديب کي اها ڳالهه ناگوار گذري، وڏي اديب

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مان منهنجي مراد وڏو عهديدار نہ آهي بلڪ جيڪو واقعي ئي وڏو ادب لکندو هُجي، پوءِ ڀانڪو ڇو نہ هلائيندو هُجي پر آن سان فرق نہ پوندو.

هي همراه شرميلو راجا بہ آهي، بلڪل ڪنوارين ڇوڪرين وانگر شرمائيندو آهي. پر خبر اٿو تہ ڪنهن کان شرمائيندو آهي؟ هڪڙو ممتاز مرزا کان جيڪو سالو پهتويو اٿس، بيو منظور کان جيڪو پُٽ اٿس، ٽيون انهن ڇوڪرين يا عورتن کان جيڪي آفيس ۾ پروگرام جي سلسلي ۾ سائنس ملڻ اچن. انهن ڏرين جي وچئي ڪا فرينڪ قسم جي ڳالهہ ڇنبيس تہ مُرڪي ٽارڻ جي ڪوشش ڪندو، پوءِ بہ جند نہ ڇڏيس تہ پاسا ورائيندو ۽ نيٺ چوندو تہ، "قادر آئي نہ! ڪمنتين مان چانهن پئي اچون." جيتوڻيڪ آها چانهن ڪمري ۾ بہ پهچي سگهي ٿي.

مراد پنهنجي ڪاوڙ بہ ڏيکاريندو آهي، پر سندس ڪاوڙ ڏيکارڻ يعني تہ زباني طور تي وڙهڻ جو اهڙو نمونو آهي جو جنهن سان وڙهي رهيو هوندو تہ آهو اِهوئي سمجهندو تہ شايد همراه مذاق ڪري رهيو آهي. انڪري سندس ڪوڙ کي لفت گهٽ ملندي آهي. منهنجو خيال آهي تہ رعب ڏيکارڻ لاءِ نواز پٽي کان ٽريننگ وٺي، جيڪو مذاق ڪندي بہ ايترو تہ سيريس ٿي ويندو آهي جو ماڻهو سمجهندو تہ سيرَ ويو. نہ رڳو سامهون تہ ڏرُ ٿي ڏهڪاءَ وجهي ڇڏيندو پر پٺن تي بہ بيگناه پنهنجو رعب وجهي ويندو. سو ڪي ماڻهو اهڙا هوندا آهن، جنجو مذاق بہ رعب هوندو آهي ۽

ڪي اهڙا آهن (مراد) جنجو رعب به مذاق ٻڻجي ويندو آهي.
ڪنهن رسالي لاءِ لکڻ جي سلسلي ۾ سنڌ س هڪ خاص پاليسي آهي. آها هيءَ ته شئي لکي انهيءَ کي ڏبي جيڪو معاوضو ڏي. بنا معاضي جي ڪنهنکي خط به نه لکبو، آخر لکڻ ۾ به محنت صرف ٿئي ٿي، پورهيو ته ملڻ کپي. سو اها پاليسي مونکي به سيکاريائين، جيتوڻيڪ منهنجو ويچار هو ته جهڙا حال اديب جا آهن اهڙا پبلشر جا. سو مون به اهو سندرو ٻڌو. جيڪو چويم ته "ڪهاڻي ڏي." ته انهيءَ کي جواب ڏيان ته "ڏوڪڙ گهڻا ڏيندين؟" — به ٽي پيرا ائين ڪيم، پر نيٺ ڏٺم ته هاڻ موچڙا کائيندس پبلشرن جي هٿان. امن عامہ کي خيال ۾ رکي هاڻ اها گهر ڪرڻ جي عادت ترڪ ڪري ڇڏي اٿم، پر مراد پنهنجي ارادي تي اڏول بيٺو آهي ۽ اهو ئي سبب آهي جو سنڌ س ڪا به نئين ڪهاڻي نه ڇپجي سگهي آهي، ڏسون ته اهو روزو ڪڏهن ٿو کولي.
سو مراد لکندو ته ڪهاڻيون ۽ ڊراما آهي پر شوق ريسرچ ڪرڻ جو اٿس. نوڪري ريڊيو ۾ ڪندو آهي، پر شوق پروفيسر ٿيڻ جو اٿس. رهي ٽنڊي آغا ۾ ٿو، پر انگلينڊ وڃڻ جو شوق اٿس. سواءِ ڳالهائي ته ممتاز ۽ منظور سان نه سگهندو آهي پر شوق فرينڪ ٿيڻ جو اٿس.
"يار جي نه مونکي موقعو ملي ته اهڙا ڪم ڪريان، اهڙا ڪم ڪريان جو...." ۽ 'موقعو' ڪيس ڀيو ڳولي ڇو ته مراد 'موقعي' ڪان لڪي ويو آهي.
———

Scanned with CamScanner

تنوير جوڻيجي

مون پنهنجي خاڪي جو عنوان ’تنوير جوڻيجو‘ جي بدران ’تنوير جوڻيجي‘ انڪري چونڊيو آهي، جو مونکي چڱي خاصي صحتمند نوجوان ڇوڪريءَ ڪي عينڪ پاتل، سنهڙي آواز وارو مختصر جسّي وارو مرد ثابت ڪرڻ جو شوق ڪونه اٿم. هونئن به عورت ڪي مرد ثابت ڪرڻ جو ڪمُ ريسرچ وارا ڪندا آهن. باقي سندس طبيعت جو تجزيو ڪرڻ وارن جو چوڻ آهي ته، تنوير ڪڏهين مڪمل عورت ۽ ڪڏهين اڌ ورو مَردُ هوندي آهي.

تنوير جي گهر ڪڏهين ڪڏهين مائٽن کي مُنهن ڏيکارڻ جي خيال سان ويندو رهندو آهيان. انهيءَ گهر جي جيڪڏهين ٻاهران بيهي ڪن ڏيو ته اهو گهر گهڻ مُقام وڏيڪ محسوس ٿيندو ۽ آواز جو پڙڏو به ٻُڌڻ ۾ ڪونه ايندو ۽ جڏهين گيٽ مان ٽپي اندر هال ۾ وڃبو ته ائين لڳندو آهي، ڄڻ پنڊت روي شنڪر جي چمڻ جو هنڌ اهو هو. اتي سِور جو هڪ ولايتي سِرندو ۽ ڪجهه ڪپائڻ جا فوٽا ٽنگيل آهن ۽ جنهن ريڪ ۾ ڪتاب رکيل آهن، اهو پري کان ريڪ جي بدران پيانو محسوس ٿيندو. تنهڪان به اندر ڪمرن ۾ وڃبو ته اها پڪ ٿيندي ته، ’ها هيلي هت اهي ته ڪو ڪهاڻيڪار.‘ يعني ته ويچارن وانگر گهر جو سامان به ٽڙ ٻکڙ آهي. تنوير جو گهرُ تنوير جي ڪهاڻيءَ وانگر نئي لڳندو آهي.

ڪجهه يارن دوستن جيءَ ڇورت تي، ڪجهه پنهنجن پراون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جا پار ڏسي، ڪجهہ آءٌ پاڻ ڪاري نانگ جو ڪاڏل آهيان،
ان خيال سان ڪنهن ڇوڪريءَ کي وسين لڳي ادي ڪوٺڻ
چوان، پر تنوير کي ڏسڻ سان بي اختيار تي 'ادي' چوندو
آهيان. انجو هڪڙو سبب اهو آهي تہ هوءَ جوٽيجي آهي.
ٻيو اهو تہ هوءَ ايڏي تہ رچ اشراف، تور ڳالهائي، اکين ۾
حياءُ ڪٽي هلندڙ ۽ عزت ڪرڻ ۽ عزت ڪرائڻ واري
ڇوڪري آهي، جو دل چوندي آهي تہ ڪاش سڳي ڀيڻ
هجي ها. تنوير جڏهين پاڻڪان وڏن سان ملندي آهي،
تڏهين باقاعدي مٿي تي رئو رکي وهندي آهي ۽ اصلي
سنڌي نياڻي لڳندي آهي. جڏهين ڪنهن هڪ جيڏي
سان ملندي آهي، تڏهين ڳالهائيندي گهٽ آهي، ۽ اکيون
وڏيڪ ڇنڀيندي آهي ۽ ڪنهنکي هوشيار خبردار رکندي
آهي. جڏهين پاڻکان ننڍن سان وهندي آهي (خاص ڪري
مسرور سان) تڏهين باقاعدي رعب ڄمائيندي آهي بلڪ
فلاڻي يا فلاڻي شئي کڻي اچڻ جو حڪم ڪندي آهي.
حڪم نہ مڃڻ جي صورت ۾ 'نالائق ڇوڪرو' جو خطاب
بہ ڏيئي ڇڏيندي.

تنوير پاڻ تورو ڳالهائيندي آهي، انکري دوستي گهڻو ڳالهائيندڙ
ڇوڪرين سان رکندي آهي. مثال طور خيرالنساء جعفري
۽ ليلابانا سان جيڪي زمين، آسمان ۽ زبان هڪ ڪري
ڇڏيندڙ آهن. پاڻ ڪنهنجو ڪنُ ڪُتري ۽ نڪُ وڍي
نہ چاڙي، انکري اهو بہ ڪمُ پنهنجي دوست ڇوڪرين
کان ڪرائيندي، پاڻ فقط ٺهڪُ ڏيندي آهي، جنهن ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

۾ آواز گهٽ ۽ چرپر وڌيڪ هوندي آهي.
تنوير جيترو لکڻ ۾ فرينڪ آهي، اوترو ڳالهائڻ ۾ رزرو آهي، تنهنڪري اهو چئي سگهبو ته لکڻ واري تنوير ٻي آهي، ڳالهائڻ واري تنوير ٻي آهي، معنيٰ ته ويچارن ۽ سڀاءَ ۾ وڏو تضاد اٿس.
اوهان چوندا ته مائٽياڻي اٿم تڏهين واکاڻ ٿو ڪرياڻس. انهيءَ جو جواب هيءَ آهي ته هوءَ پاٽ جي جوٽيجي آهي ۽ آءٌ ٿرپارڪر جو جوٽيجو آهيان. رڳو پنڌ پري نه آهي پر اٿڻ وهڻ ۾ به آترڏ ڪي آهيون ۽ اهو آترڏ ڪي هن ڳالهه مان ظاهر ٿيندو.
ٿيو ڇا، جو تنوير تازيون تازيون ڪهاڻيون لکڻ شروع ڪيون ۽ ڪن هنڌن تي فوٽو به ڇپيس، سو اسان مان (يعني ٿرپارڪر ۽ سانگهڙ جي جوٽيجن مان) ڪي ٻه ٽي همراهه لنگهي آيا مونوٽ. ڏٺم ته همراهن جا منهن به لٽل هئا ۽ ڪاوڙ ۾ به پئي ڏڪيا. پڇيومان، "ڏيو خبرون!"
"ماستر! ڳالهه ٻڌ، ڪي غيرت جا ڪتا اٿئي يا نه؟"
"ڳالهه ته ڪريو."
"ٻڌ! اها ڪا تنوير نالي ڪا جوٽيجي آهي ڇا؟"
"ها."
"انهيءَ ڪتابن ۽ اخبارن ۾ پنهنجو فوٽو ڇپايا آهن. هاڻ رڳو ڏس ڏي ته اها هٿ ڪٿي ايندي؟"
"ڇو؟"
"ڇو؟ ميان! هيءَ جوٽيجن جي پتڪي جو سوال آهي. زال ذات ٿي ڪري اخبارن ۾ فوٽو ٿي ڇپرائي. سڀني جوٽيجن کي اچي خوار ڪيو اٿس، ٻا اسين جهڙا هونداسين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

يا اها جيڏي هوندي."

همراه مس مس ٺڏا ٿيا جڏهين اهو ڪوڙ هنيومان ته، "ميان اها ڪو جوڻيجي پوٺيجي ڪونهي. هونئين پنهنجي ذات کي وڏو ڪري لکايو اٿس، اصل ۾ ته ڪا ڪولهڻ پيلڻ آهي."

تڏهين ڪجهه ڏينهن ڪونه رهيون ۽ ڪيس خط لکيائون ته، "مائي اسان سان مشڪري ڇڏ. تنهنجو فوٽو ڏٺوسين يا ريڊيءَ تان نالو ٻڌوسون ته خير ڪونه هوندءِ."- پڪ نه اچيو ته پڇي ڏسوس.

اها آهي منهنجي ۽ تنوير جي مائٽيءَ جي صورتحال.

اهو آهي 'مون' ۾ ۽ 'تنوير' ۾ فرق.

انهيءَ هوندي به اقرباپروريءَ جو الزام هڻو ته ٻه وس وارا آهيو، ڇاڪاڻ ته آءٌ لکڻ وارو آهيان، انڪري بيوس آهيان، پر هن وقت اسٽيج تي منهنجو قبضو آهي، تنهنڪري خبردار!

تنوير رڄ اشراف آهي، سلڇڻي سڀاءَ جي آهي، ٿور ڳالهائو آهي، پر ڪورو گهڙو نه آهي انڪري پاڻکي ڪي ڇانءَ ۾ نه رڪائي سگهي آهي. هونئن به ڇانءَ ۾ وهڻ جي عادت گهٽ ۽ اچي آسمان هيٺان رلڻ جي عادت وڌيڪ اٿس، ڪڏهين خيروءَ جي گهر، ڪڏهين مارئي هاسٽل ۽ ڪڏهين مائٽن ۾ ڏس پوندو ائس.

تنوير جي ڪمپنيءَ جي ڪنهن به فرد جي ڪٿي ڳالهه نڪتي ته جيڪڏهين ڪجهه نه سگهندي ته مٿن ڦٿاڪي اٿي ضرور

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ويندي. ڪنهنکي تپ، زڪام ٿي ويو ته اسپرين جون گوريون پاڻ پيئي، کارائيندي. جڏهن خيرالنساء جي شادي ٿي نڊهون اهڙي ته وني پچ ڊوڙ ڪيائين، خوشيون ملهايائين، گيت ڳاتائين ۽ ٽپ ڏنائين جو ڄڻ ڪنواريتي گهر جو سڄو بار علي احمد خواج پنهنجي سر تان لاهي تنوير جي سر تي رکيو هُجي. يونيورسٽيءَ جي استادن جي اليڪشن ٿي ته پنهنجي هڪڙي مائٽ جي ورڪ ۾ مائهن جا در ڪڙڪائي ڪڙڪائي پيچي چڏيائين. ڊاڪٽر جبار جو در ته الائي ڪيتائين ڀيرا ڀڃائين پر ڊاڪٽر صاحب جو متو ذري گهٽ ڀڄڻ کان بچيو. منهنجو در انهيءَ ڪري اجا سلامت آهي جو آءٌ ٽيچر نه آهيان ۽ ڊاڪٽر صاحب جو متو اجا تائين سلامت آهي جو ليڊي ٽيچرس جي ڪامن روم ۾ وڃيئي ڪونه.

تنوير جي وفدارين جو خاڪو هن ريت آهي:

اسم نمبر ١- جيڪڏهين خان محمد پنوهر ۽ عبدالقادر جو ٽيجي ۾ جنگ ڇڙي وڃي ته عبدالقادر جوطرف وٺبو، ڇو جو هو جوٽيجو آهي.

اسم نمبر ٢- جيڪڏهين خيرالنساء جعفري ۽ ڊاڪٽر عبدالجبار ۾ جنگ ڇڙي پوي ته خيرالنساء جو پاسو وٺبو. انڪري نه ته خيرالنساء دوست آهي پر انڪري جو خيرالنساء عورت آهي، پوءِ زيادتي ڀلي ڪئي خيرالنساء جي هُجي.

اسم نمبر ٣- جيڪڏهين ناني جُمن ۽ يوسف پردوسيءَ جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

وچهر ڏهه هزار ميمبرن جي ٻوڙ ڪراچيءَ ۾ يوسف پرديسي جيئن ته تازو تنگ ڪيائي ويٺو آهي ۽ ٻه، وڪون چڙهي به نٿو سگهي ته به چنبو اهو ته ملا ڪڙو ڪٽيو يوسف پرديسيءَ چاڪاڻ ته هو ٽيچر آهي ۽ نانو جمن آفيسر آهي.

اسم نمبر ۴- جيڪڏهين بلبل کورواهيءَ ۽ شير ميربحر جي ملهه ڪراچيءَ ته به ڪتندو بلبل چاڪاڻ ته هو اديب آهي ۽ شير ملهه آهي.

اهو آهي تنوير جي وفادارين جو چارٽ، انهيءَ چارٽ کي ڪاٻه منٽ ميڙ، ڪاٻه ليڪچربازي ۽ ڪاٻه سمجهاڻي تبديل ڪري نٿي سگهي، پوءِ ڇو نه ڪٿي غلام حسين خاصخيليءَ جي زبان استعمال ڪئي ويئي هجي.

روڊ تي هلڻ جا طريقا ٻه ڌار ڌار آهن، جهڙو ماڻهو تهڙي هلڻي.

شوڪت شورو روڊ جو وچ جهلي هلندو آهي ته جيئن هو ماڻهن اڳيان زندگيءَ ڪان ٻهزاريءَ جو ويچار پيش ڪري سگهي. لڪت ۾ نٿو ٿئي ته تجربي طور ته ڪجي.

مانيٽو اونو روڊ ٽپڻ وقت ٻئي ساٿيءَ جي سٿڻ مان جهلي ڌاٿيل آٿ وانگر ٻڌا ٽپ ڏيندو آهي.

پر تنوير نه روڊ جو وچ جهلي هلندي آهي نه ٻڌا ٽپ ڏيئي روڊ ڪراس ڪندي آهي. انهن ٻنهين طريقن کان بچڻ جو اهو طريقو ڪيڊيو اٿس ته نه هجي بانس نه وڄي بانسري.

انڪري روڊ تي چڙهڻ جي بدران روڊ کان پاسي تي ڪڏن ڪوهن ۾ ڪڙهن تان تيڙهه ڪاٿيندي، بال وانگر گڏندي

ويندي آهي. انهيءَ هلڻ جو ڪو ويهي نفسياتي تجزيو ڪيم ته رعنا صديقي ڪاوڙ جي پوندي، ڇو ته رعنا جو چوڻ آهي ته 'نفسياتي تجزيي' ڪرڻ جو مونکي مرض آهي، جيڪو ختم ٿيڻ کپي.

ڪنهنکي ڪو ڪتاب کپندو ۽ جي اهو تنوير وٽ هوندو ته سيني حقن واسطن سميت گهرندڙ کي ڏيئي ڇڏيندي.

ڪنهنکي جيڪڏهين چلهه ٺاهڻ جي ضرورت هوندي ۽ هو چلهه لاءِ به سرون اچي تنوير کان گهرندو ته پنهنجي ڪمري جي پٺ ڏانهن اشارو ڪري چوندي ته ''رنبو کڻي اچ. ٻه سرون پٽي ڪڍي وڃ.'' اپٽريقدر جو هڪڙي ڀيري نواز پٽي (جيڪو سندس پاڙيسري آهي) وٽ ڪجهه مهمان آيا ۽ تنوير کي چيائين ته، 'مونکي ڪجهه هنڌ بسترا ۽ ڪٽون کپن، مهمان گهڻا آهن.' تنوير حسب معمول نه ها ڪئي نه انڪار ڪيائين. نواز ڏٺو نه ڪٿ ته ٿيو، پر پٽو ٽڏهين پيس جڏهين تنوير گهر جي چابي اچي هٿ ۾ ڏنيس. بسترن ۽ کٽن جي بدران سڄو گهر سندس حوالي ڪري آئي ۽ اهو سلسلو ايستائين هليو جو نواز کي اهو شڪ پوڻ لڳو ته شايد ڪيس پيو به بنگلو الاٽ ٿيو آهي ۽ تنوير شايد داد وهِ ۾ وڃي گذاري ويٺي آهي.

تنوير پڙهڻ ته الائي ڪڏهين ڇڏيو هو، پر هاڻ ته لکڻ به ڇڏي ڏنو اٿس. هڪڙي ڏينهن پڇيومانس ته، ''لکين ڇو نٿي؟''

جواب ڏنائين ته، ''اڪي نالي ڇپائڻ جو شوق هو ۽ هاڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اهو شوق پر ڪري اَڏامي ويو آهي.
يعني جيڪو لکندي هئي اهو نالي جي شوق ۾ لکيائين ۽ رڳي ٺڳي هئي - پر اها ٺڳي نه هئي. ٺڳي هيءَ آهي ته جيڪا ڳالهه هاڻ تي ڪري. هونئن به فنڪار کي نخري جو حق مليل آهي. انهيءَ حق جو وڏو استعمال پڪاسو ڪيو آهي. يعني پنهنجي تصويرن کي بڪواس قرار ڏنو اٿس ۽ ننڍو استعمال تنوير ڪيو آهي ۽ پنهنجي ڪهاڻين کي نالي جي شوق ۾ ڇپايل شيون چوي ٿي.
فيصلو اوهان تي ڇڏيل آهي ته جڏهين تنوير ڪهاڻيون لکندي هئي، تڏهين ڪوڙي هئي يا هاڻ آهي، جڏهين چوي ٿي ته نالي ڇپائڻ جو شوق نه رهيو آهي، انڪري نٿي لکان.
مهرباني ڪري جلدي فيصلو ڏيو.

صاحب خان "سورهه" ميراڻي - نئون ديرو
Cell No : 0344 - 3919786

جيئي سنڌ ڊجيٽل ڪتاب گهر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ناز ڀڳو

مائٽن جيءَ اک ۾ الهبچايو.
پنهنجيءَ اک ۾ ناز ڀڳو.
منهنجيءَ اک ۾ هيڏو:

مائٽن جي رکيل نالي تي فٽ آهي، پر پنهنجي پاڻ تي رکيل نالي جي بلڪل ابتڙ آهي. جڏهن سنڌ سان تخاص پڙبو آهي ته دل ۾ خارش ٿيندي آهي. پر جڏهن کيس روبرو ڏسبو آهي ته مٿي ۾ خارش ٿيندي. رنگ اصلوڪين فونن جهڙو، قد جو پورو پنو، بت ۾ ڪرو، مڇون لڙبيل اٿس، پر لڙ ۾ رعب آيو اٿس. شڪل جي لحاظ کان لمڪ گهٽ ۽ غبد و وڌيڪ لڳندو آهي ۽ عقل جي لحاظ کان ايڪ گهٽ ۽ چپائيءَ جي معاملن جو ايڪسپرٽ وڌيڪ لڳندو آهي، طبيعت جي لحاظ کان جنهنجي عزت ڪري ۽ آهو ويهي ڏهائيس ته روئي وهندو آهي، پر جنهنجي عزت نه ڪري ۽ آهو ڏيائيس ته انهيءَ کي رڙاڙي وجهندو آهي. سنڌ س پين تي اها ڊيوٽي آهي ته ڪجهه به نه لکي ۽ ڪيسي ۾ پئي رهي ۽ سنڌ س هٿ جي اها ڊيوٽي آهي ته هميشه بند رهي ۽ جنهن اي وري ته ڏينهن جي تارن سان گڏ چنڊ به ڏيکاري ڇڏي. مار کائڻ ۽ مار ڏيڻ جو سبق الائي ستيءَ ۾ مليس يا قليلي پاڙي جي گهٽين ۾ - آها خبر ڪانهس پڇو، مونکان نه پڇو، چاڪاڻ ته مونکي اها سنڌ س هٿ نصيب نه ٿيا آهن يا مهينو اڌ رکي مائٽي اوني کان پڇجو چو ته ڪڏهين پاڻ ۾ چخ چخ ڪندا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهن ۽ آءٌ چگهڙسيءَ جا فرائض بجا آڻيندو آهيان. جڏهين ڏنم ته ڳالهه وڌي ٿي ته پوءِ الا نا صاحب ته هونئين الا نـا صاحب آهي ٿي.

ناز ڳالهين ۾ مڙس ماڻهو آهي، صلاح سـوليءَ ۾ مڙس ماڻهو آهي، پڙ ۾ ڪـڏي پوڻ جو مڙس ماڻهو آهي، پـر پنهنجي ڪيسي ۽ يار جي مـنهن ۾ نهاري خرچ ڪرڻ جـو صفا ردي آهي. ٿوري پگهار جو بهانو ته اٿس پر بهانا ڏيڻ جي بدران سڌي سنئين 'نه' ڪندو آهي، سا به وات سان نه بلڪ اکين سان، مرڪ سان.

ڪردار تخليق ڪري نه سگهندو آهي (يعني لکي نه سگهندو آهي.) انهيءَ ڪري اصلي ۽ نڄ ماڻهن جون ڳالهيون ڪندو آهي، سندس انهن ڳالهين جا ڪردار بشني، موالي، شهرن جا ڏاڍا مڙس، چرا، سئنيما هائوسن ۾ ٽڪيٽن ٽان جهيڙو ڪندڙ، ٽرڙا ۽ جـواري هوندا آهن. پر جڏهين حيدرآبـاد جي گهٽين مان نڪري ڪڇي جي جهنگن ۾ ايندو آهي تڏهين مـنجهي پـونـدو آهـي. اهـا خبر ڪونه اٿـس تـه ڏٿين جي وچمان پلين گهوڙين جا نيڻ ڪيئن ڪـيـجن؟ ڪتو حرامي هـجي ۽ ڦري اچي ته کهاڙي ڪتي ڇڏجيس؟ وارهاڙو اچـي وچي سـٺ مڙسن مـان جـان ڪيئن آجي ڪرائجي؟ اهرا ڪيئن سوال آهن، جهڪي ڪيس جهنگ ۾ وجائي ڇڏ يندا آهن. انهيءَ ڪري اسان پاڻ ۾ اهـو اصول طئه ڪري ڇڏيو آهي ته گهٽين جا چٽ ناز پـٽو ڪيندو ۽ جهنگ جا چٽ آءٌ ڪيندس ـ محمد علي پيٽي (سنڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جو تمام سٺو نوجوان مصور) پنهنجي گهر مري.
نازُ، انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجيءَ جو اسسٽنٽ پبليڪيشن آفيسر آهي، انڪري ٽنگون ڪاٽ جون ٺهرايون اٿس، هن پريس ڪان هن پريس تائين، هين نيڪ ڪان هن ليڪ تائين ـ ٽانگي ۽ رڪشا وارن کي لفٽ ڏيڻ بزدليءَ ۾ شمار ڪندو آهي. ويندڙ رڪشاوارا رستي تي بيٺل سواريءَ جي منتظر ماڻهن کي آڱوٺو ڏيکاريندا آهن ۽ نازُ وري سواريءَ هٿ ڪرڻ لاءِ بيٺل رڪشا واري کي آڱوٺو ڏيکاريندو آهي.
نازُ جيترو ٽنگن ۽ ٺونشن کان ڪمُ وٺي سگهندو آهي اوترو زبان کان ڪم وٺي نہ سگهندو آهي، ڇاڪاڻ تہ ناز پنهنجيءَ زبان جي تلاش ۾ هوندو آهي، زبان 'ويچار' جي تلاش ۾ هوندي آهي ۽ ويچار نازُ جي تلاش ۾ هوندو آهي. انڪري جڏهين ناز ڳالهائيندو آهي تڏهين ائين لڳندو آهي، ڄڻ ٻج واري ڇڏيل ٽڪر مان ڪنڌ جي لٺ وڌي، ڇلي ڪري ۽ انجا ٽُڪر ٽُڪر ڪندو هُجي. سنڌ ۾ ڪا ڳالهہ ٻڌڻ ۾ ايندي، ٻوڙي عين وچ رستي تي لومڙ وانگر گوهي ڏيٺي ڀڄي ويندي آهي، ڪا وچ رستي تي ڪري پوندي آهي ۽ ڪا وري آٿياڪ ڏيڻ سان زمين ۾ گوڏا وجهي ڪوڙيندي آهي.
ڪپڙن پائڻ جي ڏس ۾ انفراديت رکڻ جي ڪوشش ڪندو آهي، انهي ڪري پتلون اهڙي پائيندو آهي جهڙا پتلون ڪٽ ۽ مرلين جو جوڙو وڏيڪ لڳندي آهي. قميص

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سوڙهي پاتيندو آهي چاڪاڻ تہ جيڪڏهين ڪنهنکي اڪ ڏيکاري نہ سگهجي تہ پيٽ تہ ڏيکارجي. جيئن تہ پاڻ بہ لائيٽ ڪلر جو نہ آهي، انڪري ڪپڙا بہ تيز رنگن جا پائيندو آهي، اهي رنگ استعمال ڪرڻ جو ٻيو سبب اهو آهي تہ جنجون اکيون گهوڪا هڻي ڪڏي نٿيون سگهجن تہ انهن رنگن سان ڪجهہ وقت لاء ڏيڏ تہ گهٽائي سگهجي ٿو.

'ناز' اهي، ٿهنڪري ڪيس فنڪار هٿئ ڪپي ها، پر جيڪڏهين فنڪار نٿو ٿي سگهجي تہ طبيعت تہ فنڪارانہ رکجي يعني جيڪڏهين ٥ ۾ ٣ جور ڏجن تہ جواب ١٠ ڪڏجي ۽ ١٠ مان ٣ ڪٽجن تہ جواب ٢ اچڻ کپي چو تہ هر انگ ڏار آهي، هر ڪنهنکي پنهنجي الڳ قيمت ۽ وزن آهي، پر ناز ائين بہ نٿو ڪري، ٥ ۾ ٣ جوڙ ڏيئي جواب ٨ ڪڍندو آهي ۽ ١٠ مان ٣ ڪٽ ڪري جواب ٧ ڪڍندو آهي، حساب ڪتاب ۾ ڪوبہ رولو پيدا نہ ڪندو آهي سواء انجي تہ هن طرح جو حساب ڏجيس:

١٥٨٦٧ + ١٠١٢ + ١٢ + ١ ÷ ٥ ÷ ٧ + ١ + ٢

پر اڇا سنڌ جي ڪنهن پرائمري استاد جي ور نہ چڙهيو آهي، منهنجي ور چڙهيو آهي پر الانا صاحب پرائمري ماستري ۽ واري هوا منهنجي ڪنن مان ڪڍي ڇڏي آهي ، ائنٽن چيخوف جيترو نہ آهي، انڪري ٿي (نوٽ ـ ائنٽن چيخوف ماسترن سان ڪونہ ٺهندو هو.)

خير، سو ناز بہ سنئون سڌو ماڻهو آهي، فنڪارن واري طبيعت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪانہ اٿس، پر چوندا آهن تہ يا مٽرس تجي يا مٽرسن جي پاڙي ۾ ويهجي، انڪري گهوٽ نہ آهي تہ چاجي ضرور آهي.
اها مرضي هوائن جي نہ آهي تہ ڪهڙي لڳيس، ڪهڙي نہ لڳيس، اها مرضي الهيچائي جي آهي تہ ڪهڙي هوا لڳڻ ڏي، ۽ ڪهڙي هوا لڳڻ نہ ڏي. هٽي هٽي ٽڪي آهي، پر يونيورسٽيءَ جي هوا نہ لڳي اٿس. اها ڳالهہ هيٺ ڄاڻايل حقيقتن مان ظاهر آهي.
حقيقت نمبر ١- نازيٽي جي دل ڏهہ پيسي نہ آهي، انڪري اُن سان اڪر پوري راند نہ ڪندو آهي. ڪيسي وانگر دل جو بہ بٽڻ بند رکندو آهي ۽ موقعي آهر ڪُلف بہ هٽي چڙهندو آهي.
حقيقت نمبر ٢- نہ فرسٽريٽيڊ آهي، نہ وري فرسٽريشن کي پنهنجو پاڻ تي Impose ڪري سگهيو آهي، بلڪ ڪوشش اها هوندي اٿس تہ فرسٽريشن تي پنهنجو پاڻکي Impose ڪري.
حقيقت نمبر ٣- انگن اکرن کي صرف انگ اکر سمجهندو آهي، انڪري سواءِ ضرورت جي پيش نظر ڇهين، يارهين، سترهين، ارڙهين ۽ ويهين گريڊ جي چڪر ۾ نہ پوندو آهي.
حقيقت نمبر ۴- يونيورسٽيءَ جي Internal Politics ۾ دلچسپي نہ وٺندو آهي.
حقيقت نمبر ۵- اڇي رنگ جا ڪپڙا نہ پائيندو آهي، انڪري انهنکي چنڊڻ جي ضرورت نہ اٿس. هونئن ميسٽري ٽائيپ ماڻهو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

حقيقت نمبر ٦- چرڻي کي اها خبر ئي نہ آهي تہ ايلزبيٿ ٽيلر ڪهڙيون شاد يون ڪيون، ڪنهن سان ڪيون ۽ ڇو ڪيون؟ مارلين مينرو ڇو خودڪشي ڪئي؟ راڪيل ويلچ جي ڇاتيءَ جي ماپ ۽ ٽنگن جي ڊيگهہ ڪيتري آهي؟ فرينڪ سناترا ڪڏهن ۽ ڇو گذاريو؟ ڪيس سمنڊ ڳاڙهو ڇو چوندا آهن؟ ٽينا چارلس جي آواز مان ڳوناڻي ڪنواريءَ جي پگهر جهڙي خوشبوءِ ڇو ايندي آهي؟ ڊونا سمر ڳائڻ وقت پهرين ڪپڙو ڪٿان ڦاڙيندي آهي؟ بيري وائيٽ موسيقيءَ جي ڪهڙيءَ شاخ ۾ پي- ايچ- ڊي ڪئي آهي؟ — خدا جي بندي کي خبر آهي تہ صرف اها آهي تہ ڪهڙي ڪتاب لاءِ مڪينڪ نيوز پيپر استعمال ڪجي؟ وائيٽ پيپر تي ڇپائيءَ لاءِ مَسُ جو ڪيترو استعمال ڪجي؟ پي ايڇ ڊي جي ٿيسز ڇپڻ لاءِ ٣٠+٢٠ سائيز استعمال

ڪجي يا ڪا ٻئي؟ ڪهڙيءَ پوائنٽ جي ٽائيپ سٺي ٿيندي آهي؟ — اسسٽنٽ پبليڪيشن آفيسر آهي يا مسخرو آهي؟ صفا چِٽُ لڳو پيو آهي.

اهي ڇهہ ئي حقيقتون ناز سان ڇهيون پيون آهن ۽ ناز انهن سان ڇهيو پيو آهي، شايد انڪري جو 'حقيقتون' 'ڇوڪريون' نہ هوندي يون آهن. نازُ ڇوڪرين جي ٻاڇي ڪان بہ پڇند و آهي.

ناز کي فلمن ڏسڻ سان ايتري دلچسپي آهي، جيتري طارق اشرف کي مَئلهہ وڙهڻ سان آهي ۽ مونکي هينري ڪسينجر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

جي ۾ The end of Innocense سان. پر اُن هوندي به
پٺي نٿي ڏينهن مونکان پڇندو رهندو آهي ته، ”سائين ڪا
فلم ڏٺان؟“ـ اسان ته آهيون ابراهيم خُشڪ (سنڌ يونيورسٽيءَ
جو ليڪچرر) وانگر فلمن جا اڻدا شوقين. ’خانزاده‘
ڪانونٽي Sun Flower ٽائين قصي ڪي پيا هلائيندا آهيون.
سو ناز جي ڳالهين ۾ اچيو وڃونس. پر موٽ ۾ پاڻڪان
جڏهين به پڇينس ته، ”ڪا فلم ڏٺي؟“
”سائين ارادو ته آهي.“
”ڪڏهين ڪان؟“
”مڙيئي اهي ٻارنهن مهينا ڪن ٿيندا.“
ڪاش اهو سوال ڪانئس ٻارهن مهينا اڳ ئي پڇجي ها.
پر مهينو کن اڳ الائي ’فلم‘ جي ڊائريڪٽر جي ڪٿي يا
هيل ٽاپ سئنيما جي سو فلم Spy who loved me ڏسي
آيو. واڪاڻ ٿو ڪري جو ڪاني ٿي ڪڙهي، وڻ
ٽا ٻرن، رڳو ٺلهو جي وليءَ پنهوالي (انسٽيٽيوٽ
آف سنڌ الاجيءَ جو هڪ محنتي ۽ دلچسپ پنهوالو) وانگر
’ڪارناما واهه جا ڏيکاريا اٿس، ڇني جند ڇڏي ته به نيڪ‘
هت ته دودي، سومري جي ڳالهه وانگر ست ڏينهن ست
راتيون پيو قصو هلي.
پڻس سان توڙي ٻنا پڻس جي ڪنيل نيڪن جا به قسم
آهن.
هڪڙو نيڪو ته هوندو آهي جاڻن جڳهون ٺاهڻ جو يا
ڪيائي ۽ انب جي فصل جو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner